ISSN 1300-4158

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL:12 • ARALIK 2001 • 1.500.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

2001 / 12

11 Eylül Amerikan Onurunun Yere İndirilmesidir

Uygarlık Çatışması (mı?)

Afganistan Savaşı Konusunda Beş Büyük Yalan

Davranış: Çevre mi Gen mi?

Türkiyede insan Hakları İhlallerinin Nedeni

Eleştirinin Kızgın Dili

Nasıl Bir Aşk, Nasıl Bir Mücadele?

Afşar Timuçin İle Eğitim Felsefesi ve Eğitimbilim Üstüne Konuşma

İÇİNDEKİLER

Yalçın KÜÇÜK	"11 EYLÜL: AMERİKAN ONURUNUN YERE İNDİRİLMESİDİR"	1
Temel DEMİRER	"UYGARLIK ÇATIŞMASI"! (MI?)	3
Sevim GÜNDÜZ (Çev.)	AFĞANİSTAN SAVAŞI KONUSUNDA BEŞ BÜYÜK YALAN	10
İlhan Kemal KAPLAN	BİLMEDİKLERİ BİR ŞEY VAR	11
Afşar TİMUÇİN	ELEŞTİRİNİN KIZGIN DİLİ	12
Bert GURTUEV	ÇEVİRİ ŞİİR (Çeviren: Anatoli Miziev-Anıl Meriçelli)	13
Vahap COŞKUN	TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN NEDENLERİ	14
H. Tuğrul ATASOY	DAVRANIŞ: ÇEVRE Mİ? GEN Mİ?	18
Mehmet ESATOĞLU	OYNAMAK İSTİYORUM	25
Murat İLGÜN	YENİDEN (ŞİİR)	27
İsmet ALICI	NASIL BİR AŞK... NASIL BİR MÜCADELE	28
Eray VELİ	NAMIK KEMAL ÜZERİNE NOTLAR	31
M. Mazhar ALPHAN	TÜRKÇEM BANA YABANCI	34
Mehmet AKKAYA	AFŞAR TUMİÇİN İLE EĞİTİM FELSEFESİ VE EĞİTİMBİLİM ÜZERİNE SÖYLEŞİ (I)	35
Mustafa GÖKSOY	ÖNCE (ŞİİR)	41
Nalan ÇELİK	GÜLLER KURUMADAN (ÖYKÜ)	42
Sabahattin YALKIN	SİYASA-YASA-ASA (ŞİİR)	44
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	45
Hikmet KAVASOĞLU	DÜŞÜN Kİ (ŞİİR)	48

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
BERRİN TAŞ

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Sanat Danışmanı
MEHMET ESATOĞLU

Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

Baskı
ILICAK MATBAASI

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul
Tel./Fax. (0212) 249 80 19 E-mail: insancil@insancil.com
Atölye Adres: İstiklal Cad. Mustafa Katip Çelebi Mah. Tel Sk. No.20/4 Beyoğlu - İstanbul

SAYI: 134 **ABONE KOŞULLARI** **ISSN 1300-4158**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 18.000.000 TL.
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Cağaloğlu-İstanbul Hesap No. 1095 437905
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 225 DM. ya da 125 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Atakôy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Mark Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

"11 EYLÜL: AMERİKAN ONURUNUN YERE İNDİRİLMESİDİR"

Yalçın KÜÇÜK

Sevgili Arkadaşlarım,

Önce kim olduğumuzu söylemek istiyorum, biz Hasan Cemal, Ertuğrul Özkök ve Bülent Ecevit değiliz. Adını saydığım bu üç insanın ortak özelliği nedir, üçü de bizim arkadaşımızdı, sonradan Kenan Evren herkesi dövmeye, Aydın Doğan, herkesin cebini doldurmaya başladı, bunlar "biz değiştik" dediler, "biz değiştik ve güzel olduk" diye haykırdılar. Yaşam o kadar güzeldir ki, Tayyip Erdoğan diye biri çıktı, baktı bunlar değiştim diyorlar, imam hatipten öğrenmediğini bunlardan öğrendi, "ben de değiştim" dedi. Hasan Cemal, Ertuğrul Özkök, aynaya baktılar, Tayyip'te kendilerini gördüler ve çok kızdılar.

Arkadaşlar biz değişmedik!

İstediklerini yapsınlar biz değişmedik.

Değişmedik, hâlâ emekçi halk için mücadele etmek ibadettir diyoruz.

Değişmedik, hâlâ Yüce gök bizi Amerikan emperyalizmiyle mücade etme yolundan ayırma diye dua ediyoruz.

Arkadaşlarım, sizlerin çoğunun büyük bir cahiliye döneminden geçtiğinizi farz ettiğim için bazı bilgiler vermek istiyorum; nedir 11 Eylül?

Birincisi, 1991'in düzeltilmesidir. 1991 ise Sovyet sosyalist sisteminin çözülüşüdür. Bu çözülüşte belki de sadece ben diyorum ki, sosyalizmi, tekeller, ABD yıkmadı, Sovyetler sosyalist olduğu için yıkılmadı; Ekim Devrimi'ni uygulayanlar yeterince sosyalist olamadıkları için yıkıldı. 11 Eylül bunu açığa çıkardı, bunlar tekeller ve ABD hiçbir şey yıkamazlar!

İkincisi, 1967 tarihi önemlidir. 1960'lı yıllarda dünyada ve bölgemizde bir Arap-Nasır rüzgarı eserdi, Nasır, "Asyalı ve Afrikalı olmaktan gurur duyuyorum" diyordu, altı günde İsrail karşısında perişan oldu. 1967 yılında İsrail ve beraberinde Amerika, Arapların, Asyalı ve Afrikalı insanlarımızın onurunu kırdılar. 11 Eylül Asya ve Afrikalıların onurunun iade edilmesi, Amerikan onurunun yere indirilmesidir.

Gurur vericidir. 11 Eylül ezilen halkların kendilerine güveninin tekrar geldiği gündür.

11 Eylül, dünya emekçileri için 1991, Araplar için 1967, Amerika için 1774 Küçük Kaynarca'dır. Küçük Kaynarca'yı biliyorsunuz, Osmanlı için bir hezimettir, 1768'de Katerine Polonya'ya savaş ilan ettiğinde, Osmanlı bana sormadınız diyerek Rusya'ya savaş ilan etti ve hezimete uğradı. 11 Eylül Küçük Kaynarca'da Osmanlı'nın büyük devlet olmadığının açığa çıkması gibi Amerika'nın da büyük devlet olmadığını açığa çıkardı. Biz Küçük Kaynarca'dan 3. Selim gibi bir büyük yenilikçi ve devlet adamı çıkardık. Umarım Amerika da böyle bir devlet adamı çıkarabilir.

Biz değişmedik, bütün tarifler bize aittir. Aydın tarifi bize aittir.

Ekmeğini Bab-ı âli'den alan hiç kimse aydın olamaz.

Vakıf üniversitelerine gidenlerden de aydın olamaz.

Efendim, bir grup aydın savaşa karşı olduklarını söylüyorlarmış, bunlar bizim değil Aydın Doğan'ın aydınlarıdır!

Biz kavga ettikçe gençleşiyoruz.

Neyiz biz, insan kim? Marks, insanı tarif ederken, insanı kişinin içinde bulunduğu üretim ilişkilerinin belirlediğini söylüyordu, bu tarif eksik kaldı, Lenin buna Ne Yapmalı'da büyük katkılar yaptı. Ben de Lenin'e katkı yapıyorum, insan aynı zamanda toplumsal eylemliliklerin de çocuğudur, toplumsal eylemlilik de kişiyi yaratır diyorum. Burada iki pratikten söz etmek istiyorum, birincisi 68 kuşağıdır. 1968'de 18-19 yaşında olan bir genç, dokuz yaşındayken, Küba Devrimi'ni, 1960'ta Türkiye'de 27 Mayıs'ı gördü. Bu devrimi biz yaptık, kendimi bu devrimin mimarlarından sayıyorum ve devam ediyorum, 1961 Vietnam, 1965 Cezayir ve devrimler devam ediyor. Gördüğünüz gibi Mahir ve Deniz büyürlerken dünyada büyük olaylar ve devrimler yaşanıyor. 1966'da Çin'de Kültür Devrimi var, kim olsaydı Deniz olurdu. Marks yanlış değildi, insanlar

toplumsal eylemliliklerinin de ürünüdür. 11 Eylül o ilkel kıyafetli, makine kullanmaktan aciz diyerek küçümsedikleri Arap çocuklarının Amerika'yı yok edebileceğini gösterdi. Amerika'nın ne kadar hedonist, lidersiz, ilkel, aydınsız bir toplum olduğunu gösterdi. Biz de korkuyu yeneceğiz, Suut bile korkuyu yendi. Dünyanın her yerinde Amerikan emperyalizmine karşı savaşanlar zafer kazandılar. İnsanoğlunun, inanan insanoğlunun bütün teknolojiyi yenebileceğini, alt-üst edebileceğini gösterdiler ve gördüler.

Amerika hepimizin iradesini esir almıştı, iradelerimiz artık özgür.

Bu savaştan ne çıkar, hiçbir şey!

Genelkurmay bir bildiri yayınlayarak emekli generallerin televizyonlarda konuşmasını engelledi, çok haklı bir bildiridir, çünkü konuşanlar hiçbir şey bilmiyorlar. Ben gaziyim ve Türk ordusuyla birlikte savaştım. O savaşa gitmemek için günlerce ağladım, ama şöyle bir hesap yaptım: "Bu savaşa girmesem ne olur, gizlice yurtdışına çıkarım, birkaç televizyona çıkar savaşın ne kadar kötü olduğunu söylerim, onlar da beni bir süre alkışlarlar, ama ben bu topraklara tekrar gelemem" diye düşündüm. Ülkeme tekrar dönemezdim, çünkü savaştan kaçanın sonu idamdır. Hiçbirinize savaşa gitmeyi tavsiye etmem, ama ben savaşa gittiğim için çok mutluyum. Savaşta ben bunları anlatacağım dedim ve yıllar sonra bunu ilk kez Elence anlattım. İnsan iki yerde insandır, biri sevdiğiyle bir odada yalnızken diğeri ise savaşta. Savaş, insanlığını ölümle tartmaktır.

Ben savaştım ve biliyorum, topla uçağın hiçbir farkı yoktur, bunun böyle olduğunu televizyonda bolca konuşan Çevik Paşa bilmez, çünkü o Nato ve Aydın Doğan generalidir. Top atışıyla hiçbir şey elde edemezsin, karşı tarafın morali varsa hiçbir şey yapamazsınız. Afganlıların morali var ve dolayısıyla hiçbir şey yapamazlar. Ertuğrul Özkök gibiler Afganistan'a özel kuvvetler gönderip Afganlıları öldürmekten söz ediyorlar. Öyle özel kuvvetleri filan yok bunların, özel kuvvetler bataklıklarda iyi yürüyorlarmış, efendim Afganistan'da bataklık yok. Ormanda yüzlerini yeşile boyayıp uzun süre orman koşullarında yaşayabiliyorlarmış, Afganistan'da ormak da yok. Efendim bu özel kuvvetler açlığa uzun süre dayanıyorlarmış, yılan, kurbağa yiyebiliyorlarmış, Afganistan o kadar yoksul ki, yılan bulmaları mümkün değil. Demek ki, bunların yapabileceği hiçbir şey yok. Tank ve piyade olursa olur, piyade kazanır.

Biz savaşçı değiliz ama, Amerikan emperyalizmi Afganistan'a gelecekse, Afganistan emperyalizme mezar olacaktır.

Biz solun insanlarıyız, 1964'de coca cola kampanyasını yaptık. Kola içip, blujin giyip hamburger yiyorsanız bu toprakların insanı olamazsınız. Amerikan yaşam biçimiyle mücadele etmedikçe, mücadele etmiş olamazsınız. Solcu olmak amerikan düşünce kalıplarına karşı olmaktır. Tarihin sonu dediler, bu dinsel bir kavramdır ve bunu bırakıyorum. Kuzey-güney ölçüsüyle bakmak kola kadar yalan bir düşüncedir. Amerika'nın güneydeki en büyük karikatürü İsrail'dir, bunun medeniyetler çatışmasıyla ne alakası var? Orada bir arapla bir yahudiyi birbirinden ayıramazsın, kültür ve medeniyeti ayıramazsınız. Orada bir savaş var ve bu savaş yoksulluk ve zenginlik savaşıdır, her güney-kuzey savaşında Amerika vardır.

Bu süreçte Türkiye Amerika ile beraberdir. Hükümet bu savaşta Amerika için çalışıyor. Hem İsrail'e hem de Türk Ordusu'na bakarak yaşadığımız savaşa medeniyetler savaşı diyemeyiz. Amerika ile Amerikan emperyalizmine karşı olanların savaşıdır ve yerimiz bellidir.

Bizim için önemli olan Ladin ve örgütünü Amerika'nın yarattığını bilmemizdir. Ben bu işi Ladin'in yaptığı konusunda da ikna olmuş değilim, ama ben yaptırmadım onu bilirim. Amerika'nın içinin boş olduğunu bize gösterdiği için kim yaptırdıysa yaptırsın bu iş anti-emperyalisttir.

Amerika ile sadece sosyalistler mücadele etmez, herkes eder. Kim mücadele ederse etsin biz kazanırız.

Biz bu toprakların çocuğuyuz. Amerika bizim hepimizde bir ur gibidir ve biz bu uru kesip atarız!

* Yalçın Küçük'ün 23 Ekim 2001 tarihinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fikir Kulubü'nün düzenlediği, Doğu Perinçek ve Oktay Sinanoğlu'nun da katıldığı, "11 Eylül ve Sonrası Türkiye" konulu panelde yaptığı konuşmanın dergimizce düzenlenen özetidir.

DÜZELTİ

Kasım 11. sayımızdaki resim, Kaysın Kuliev'in değil, Azamat Kuliev'indir. Düzeltir, özür dileriz.

İnsancıl

"UYGARLIKLAR ÇATIŞMASI"! (MI?)

Temel DEMİRER

"Hiç kimseye gururla bakma,
o da kendisine göre görkemlidir." (1)

Roma İmparatorluğu'nu andıran ABD, emperyalist bir dünya devi... Kendi bildiğini okuyan bütün dünya imparatorluklarının yaptığı gibi, ayakta kalabilmek için devasa bir militarist saldırganlık odağı. Gücüne güç katmak için savaşan bir saldırganlık ve talan makinesi. Saldırgan savaş gerçeğini daima bir düşmanla besleyen korku krallığı...

ABD'nin ihtiyaç duyduğu düşman uzun bir süre komünizm oldu. ABD'nin ürkütücü düşman imgesi bir yandan Amerikan toplumunu teslim almaya, onun bir histerya bir paranoya istenildiği gibi eğilip bükülmesine olanak verirken, öte yandan da Amerika'nın kendisini "hür dünya"nın yılmaz savaşçısı olarak göstermesine, "Pax Americana"yı ayakta tutmasına yardım ediyordu.

Reel Sosyalist Ülkeler Topluluğu'nun likidasyonu ardından, yine ve acilen bir düşman gerekti. Çünkü militarist saldırganlık düşmansız yapamazdı. Böylelikle yeni düşman için Samuel Huntington'ın "tezi"ne sarılındı! (2) "YDD" koşullarında çatışma nedenlerinin ekonomik değil kültürel olacağını söyleyen Huntington, Amerika'nın bir uygarlık taşıyıcısı olarak ne yapması gerektiğini yazmaktan öte onun yaptıklarının entelektüel meşruiyetini kotarıyordu... Huntignton herkesten önce davranıp, "YDD"nin artık uygarlıklar arası bir savaşta biçimleneceğini yazmıştı. Huntington'ın uygarlıklar savaşı dediği şey aslında dinler (=kültürler)arası savaştı...

Adı çoğu kez kontrgerilla aktiviteleriyle birlikte anılan Samuel Huntington, son derece önemli bir Soğuk Savaş stratejicislydi. Soğuk Savaş çerçevesinde üçüncü dünya ülkelerine yapılacak müdahaleler ile ilgili hükümete danışmanlık yapmış bir kişiydi. Bu amaçla yazdığı raporlardan birinde üçüncü dünya ülkelerinde Amerikan hükümetinin işbirliği içinde olduğu yerel güçlerin zafer olanağı azaldıkça Amerikan güçlerinin doğrudan müdahale ihtimalinin artacağını yazmıştı. Demek ki doğrudan müdahaleye gerek bırakmayacak bir yöntem, yani "önleyici müdahale" (preventive intervention) gerekliydi. Bu da birçok ülkede kontrgerilla olarak bilinen operasyonların arkasında yatan felsefeydi. Huntington için her zaman en öncelikli kaygı "istikar" idi. Tezleri son derece antidemokratik idi. Öyle ki istikrar uğruna askeri darbeleri haklı kılabiliyordu.

Bir dönem Amerikan dış politikasının mimarlarından olan Huntington'un çizdiği çerçevede, onun ifadesiyle "bir ülkede polise rüşvet vermek, o ülkenin polis karakollarına saldırılar düzenlemekten çok daha kabul edilebilir bir davranıştı" Çünkü polise rüşvet verenler herşeye rağmen o sistem ile kendilerini özdeşleştiriyorlar ve "istikrar" kavramına katkıda bulunuyorlardı.

1993'de "Uygarlıklar Çatışması" başlığı ile bir tez ortaya attı. Foreign Affairs dergisinin Yaz 1993 sayısında yayımlanan bu başlıklı yazısında, Huntington bir nevi falcılık yapıyordu. Buna göre, dünya siyasetinin artık yeni bir döneme girdiğini söylüyor ve bundan böyle artık çatışmaların sebebinin ideolojik veya ekonomik değil, kültürel olacağını söylüyordu. Ulus-devletler dünya meselelerinde önemli aktörler olarak kalmaya devam edecekler ancak çatışmaların kaynağında uluslar ötesi uygarlık çatışmaları olacak diyordu. Ulus-devletler ve ideolojiler arası çatışmalar Batı uygarlığının iç çatışmalarıydı. Ancak, Soğuk Savaş'ın bitişiyle, uluslararası siyaset Batılı döneminden çıkıyor, Batı dışı uygarlıklar artık Batı sömürgeciliğinin hedefleri olmaktan kurtulup, tarihin biçimlendiricisi, yapıcısı, yani aktörleri oluyorlardı...

"S.P. Huntington'un 'Uygarlıklar Çatışması' başlıklı makalesi Council on foreign Relations da ilk çıktığında (1993) uluslararası akademik çevrelerde şiddetle eleştirilmesine, tüm zaafları gözler önüne serilmesine karşın bu "teori", "siyasal İslamın" sözcüleri, Ortadoğu ve Asya devletlerinin yönetici eliti arasında yaygın bir taraftar buldu. Burada bir de ironi var: 'Batı' karşısında kullanacakları bir kimlik sunduğunu sandıkları bu 'teoriye' dört elle sarılan-

lar, karşı oldukları şey tarafından, A. Gramsci'nin deyişiyle, 'moleküler düzeyde asimile edilerek,' edilgen öznelere dönüştürülmekte olduklarının henüz farkında değiller. Sözde bir 'Batı' uygarlığına karşı, eşit düzeyde ve üstelik de yükselen bir uygarlık olarak konuşlandıklarını sananlar, çoktan hegemonikdevletin ideolojik etkisi altına girdiler bile...

'Uygarlıklar çatışması' çok uygarlıklı bir dünyada yaşadığımızı söylüyor. Sonra, Batı'nın etkisinin göreli olarak azalmasına karşılık, Müslüman uygarlığının bir nüfus patlaması yoluyla, Asya medeniyetlerinin de ekonomik, siyasi olarak yükselmekte olduğunu saptıyor. Böylece teori 'Baz biz de yükseliyoruz işte' gibisinden bir şekerle kaplandıktan sonra, Huntington, olası bir uygarlıklar savaşını önlemek için, Batı'ya kendi uygarlığının özgün olduğunu kabul etmesini, onu korumasını, ama kendi normlarını evrensel düzeyde başkalarına dayatmamasını öneriyor. İlk bakışta makul ve herkesi memnun eden bir 'teori' bu. Ama biraz daha yakından bakınca, bu 'teori'nin yanlışlığı bir yana, çok sinsi bir paradigma kurduğunu görüyoruz.

Bu paradigma, dünyayı, kendilerini radikal olarak farklı gören (Huntington'a göre uygarlıklar temeldir) insan grupları temelinde kavramayı getiriyor. Gerçekte, eşitlik değil farklılık, özellikle de refah farklılığı söz konusu olduğu için de bu paradigma rekabet ve düşmanlık ortamında kendilerini özgün bir uygarlık olarak saptayan grupları, karşı karşıya (bu model bir değişmeyi içermediği için de) kalıcı bir biçimde konuşlandırıyor. Böylece, barış ve ortak yaşam aradığını söyleyen bir teori, kalıcı düşmanlıkların paradigmasını kuruyor. Siyasal İslam'da bu 'Yükselen uygarlıksınız' gazından yeni bir enerji buluyor, daha da militanlaşıyor.

Bu teoriye yönelik eleştirileri iki başlık altında toplayabiliriz: Birinci yaklaşım, özgün uygarlıklar saptamasını kabul etmekle birlikte, bunların, yayıldıkları topraklar açısından uluslararası politikada, özgün amaçları olan aktörlere dönüşebilecek homojenliğe sahip olmadığına işaret eder; uluslararası alanda, ulus-devletlerin egemen olduğunu, uygarlıkların devletleri değil, devletlerin uygarlıkları kullandığını saptar. Buradan da bu teorinin pratikte işlemediği sonucuna varır. Huntington bu eleştirileri bu ölçüde kabul etti, ama 'Ben soğuk savaş sonrasına uygulanacak bir paradigma arıyorum' diyerek kendini savundu ve ekledi: 'Peki, uygarlıklar değilse ne? Böylece gerçek yaşamda doğrulanamamakla birlikte, bu teori, paradigma düzeyinde, çoğu kez siyasi nedenlerden dolayı varlığını korudu.

Bu 'teoriye' yönelik ikinci grup eleştiriler ise 'Özgün bir uygarlık gerçekte var mıdır' sorusuyla başlıyor, tarih boyunca her zaman birbirinden etkilenmiş uygarlıkların aslında bağımsız bloklar değil, merkezi zaman zaman değişen tek bir insanlık uygarlığı oluşturduğunu savunuyor. Gerçekten de Huntington'un uygarlıkları saptamakta zorluk çektiği, kimini dine (İslâm) kimini coğrafyaya (Latin Amerika) kimini etnik temele (Japon, Çin) göre tanımladığı görülüyor. Daha da önemlisi, 'West and the rest/ Batı ve geri kalanı' yaklaşımıyla bir büyük ayrım çizgisi çekiyor. Böylece de Robert Kaplan'ın işaret ettiği gibi 'ırk, din, dil ayrımı temelinde karşı karşıya gelmiş muazzam orduların romantik tablolarını' çağrıştırıyor. Biz bir adım daha atarak burada Hıristiyan teolojisinin 'Armageddon' kavramını, İsa'nın liderliğinde, iyi ve kötü arasındaki nihai savaşı çağrıştırdığını, ekonomik kaynaklı çelişkileri gizlediğini söyleyebiliriz. Buradan da 'soğuk savaş' sonrası döneme uygulanacak bir paradigma aradığını söyleyen Huntington'un aslında Batı'yı ABD hegemonyası altında, dünyanın geri kalanına karşı birleştirecek, dünyanın geri kalanını da Batı'ya karşı konuşlandıracak bir paradigmanın peşinde olduğunu saptayabiliriz.

Şimdi bu teoriye bir de başka bir açıdan bakalım. Karşımızda 'Batı' kaynaklı diğer 'uygarlıkları' onlardan daha iyi anlayan (Bu teori Batı'dan çıkmadı mı? Anlamak egemenliktir!) bir söylem var. Diğer 'uygarlıklar' bu söylemle ayrı bir uygarlık olduklarını anlıyor ve kendilerini tanımlayan Batı 'uygarlığına' karşı konuşlanmaya başlıyorlar. Ama 'Batı'nın koyduğu paradigma içinde kalarak... Bu noktada artık kolaylıkla Edward Said'in, Batı'nın kendi emperyalist egemenliğinin nesnesi (araştırılacak, modernleştirilecek, reformlarla dönüştürülecek edilgen bir nesne) olarak Doğu kavramını yarattığını saptayan Oryantalizm tezini hatırlayabilir, 'uygarlıklar savaşı' safsatasının 'bir neo-oryantalizm' ABD hegemonyasının bir ideolojik egemenlik aracı olduğunu görebiliriz." (3)

Yeri gelmişken anımsatalım: " 'Uygarlık' kavramını iki ayrı biçimde kullanıyoruz: Bir, 'doğal'ın, ilkel'in karşıtı; yani 'bir tür gelişme' yolunda ilerlemiş toplumsal düzey. Doğal'dan bir kopuşu da içeriyor bu açıklama. Dünyanın en çok yapaylaşmış yeri New York, bu tanıma göre en uygar dünya parçası... Elbette, ikiz kuleler de en uygar olanların oturduğu yer (idi). Bu anlamı ile 'uygarlık', ciddi bir değer hükmü taşıyor. Yüksek uygarlık var, alçak uygarlık var. Bu anlayış özellikle bugün Batı'nın esas yaklaşımını yansıtıyor. Uygar Batı karşısında ilkel Doğu var, uygar Kuzey karşısında ilkel Güney, uygar merkez karşısında ilkel çevre, uygar Hıristiyan karşısında ilkel Müslüman...

Diğer anlamı ile 'uygarlık', bir topluluğu diğerle-

rinden farklı da kılabilen, yaşama, üretme, barınma biçimi; dil, din farkı; kültür, sanat birikimi, siyasal, toplumsal örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilir. Objektif ve bilimsel olan bu tanım, hiçbir değer yargısı içermez. Bu değerlendirme biçimine göre, ekonomik varsıllığı değil, kültürel kimliği ve birikimidir bir uygarlığı değerli kılan... Yaşadığımız çağın ve dünyanın güzel yanını bu farklılıklar ve kültür çoğulluğu oluşturur. Çirkin yanını ise uluslararasındaki gelir ve refah uçurumları... Ve ne yazıktır ki, korkunç yanın da nedenidir bu 'farklı' olma durumu... Gerçek uygarlık, etnik, dinsel kimliklere saygı göstermektir.

Savaşın, ırkçılığın, kıyımların arasında kültürel farktan kaynaklanan ayrımcılık yatar. Esas didişme, iktidar, para, siyasi ve askeri güç içindir. Günümüzde dünya mozaiğinin yalnızca bir rengini oluşturan 'Batı dünyası' uygarlık sıfatının biricik sahibi olduğunu öne süregelmektedir. 'The rise of the westren civillization/Batı uygarlığının gündoğumu', batı sanatını, tarihini tanımlayan tüm metinlerde çokça rastlanan bir deyiş... (...)

11 Eylül saldırısını, terörizm içeriğinden soyutladığımızda, kolayca uygarlıklar çatışması söyleminin içine düşebiliyorsunuz. İşte Bush'un 'Haçlı Seferleri' deyişi... Berlusconi'nin 'Batı uygarlığı Doğu'dan üstündür' buyurması... Orianna Fallaci'nin 'Müslümanlar teröristtir' analizi... Tüm Batı medyasının haftalardır ne sonçular yaratacağını bile bile 'Müslüman teröristler' deyimini kullanması... Bu bilinçsiz (Bilinçli?) ayrımcılık, öylesine gizliden işliyor ki...(...) Irkçılık düzeyine ulaşan bu uygarlık derecelendirmesinin korkunç sonuçları Huntington'ın 'Uygarlıklar Çatışması' tezinden de destek alarak dünyayı göz göre göre bir felaketin eşiğine getirdi." (4)

Aslı sorulursa Huntington'ın "tezi"nin 11 Eylül ile kazandığı politik-pratik anlam bize ister istemez La Fontaine'in masalını hatırlatıyor: Kurt, suyu bulandırdığını iddia ettiği kuzuyu ille de yiyecektir. Kuzunun, derenin aktığı yönde kurda göre daha aşağıda bulunması, bu nedenle suyu bulandırmasının olanaksızlığı önemli değildir. Önemli olan kurdun niyetidir. Sonunda baklayı ağzından çıkarır: "Sen ya da bir başkası, fark etmez. Senin bütün akrabaların kötü ve bana düşman. Onun için seni yiyeceğim." Tıpkı ABD Başkanı Bush'un ve İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi'nin baklayı ağzından çıkararak "Haçlı Seferi", (5) "Üstün Batı Uygarlığı" kavramlarını telaffuz etmesi gibi... Huntington'ın "tezi"ni doğrulayarak bakın ne diyorlar?

"George Bush, ABD'de halka hitaben yaptığı konuşmada, 'Terörizme karşı bu Haçlı Seferi, bu savaş zaman alacaktır' dedi." (6)

"İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi (7), ABD'de yapılan saldırı aynı zamanda uygarlığa karşı yapılmıştır' diyerek başladı 'yeni savaş'ın ortasına bomba gibi düşen sözlerine ve arkadan ekledi: 'Ancak biz kendi uygarlığımızın üstün olduğunu bilmeliyiz. Batı uygarlığını kucaklayan ülkelerde İslam ülkelerinde olmayan refah, insan hakları,din, vicdan özgürlükleri var... İslam dünyası hoşgörülü Batı uygarlığının karşıtı. Tek boyutlu düşünce aleminde yaşıyor. İki uygarlık aynı düzlemde değerlendirilemez... Halkları fethederek Batılılaştırmak Batı için bir kader. Şimdiye dek komünizm ve İslam dünyasının bir bölümünü fethettik. Ancak İslam dünyasında hâlâ 1400 yıl öncesinde kalan ülkeler var'..." (8) "İnsanlara geniş refah sağlayan, insan hakları ve dine saygıyı garanti altına alan bir değerler sisteminden oluşan bizim uygarlığımızın üstünlüğünün bilincinde olmalıyız. Bu saygı İslam ülkelerinde kesinlikle yoktur. Bugün uluslararası toplum, tüm uygar ulusların koalisyonuyla birlikte terörist örgütlerin merkezi olan Afganistan'ı izole ederek -burada bir ulustan söz edilebileceğinden şüpheliyim- ABD'yle dayanışma içinde olduğunu göstermiştir. Bu ittifakın ABD'ye yapılan saldırılara yanıt vermesi bir görevden de öte bir zorunluluktur.'..." (9)

"Berlusconi'nin gazetesi 'İl Giornale'de yayımlanan ve sağın düşünürlerinden Marcello Veneziani imzasını taşıyan bir yazı, Hıristiyan-İslam çatışmanın yüzyıllar öncesine dayandığını; Roma-Bizans, Avrupa-Türkler arasında yaşandığını, tam da bu yüzden çok tehlikeli olduğunu söylüyor. Aynı gazete 'İslamda Laiklik Yok' adlı bir başka köşe yazısında sorunun kökenini İslamın laikliğe kapalı olmasında buluyor. Laikliğin (İsa'nın: 'Sezar'ın hakkını Sezar'a; Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin!' sözleri nedeniyle) Hıristiyan kökenli olduğunu iddia eden yazar, 'Hıristiyan geleneğinden gelmeyen ülkelerde bu yüzden laiklik yoktur. Bu ülkelerde laiklik bir 'değer' değil, olsa olsa 'taviz' olarak kabul edilebilir...' diyor." (10)

12 Eylül tarihli İl Giornale'de yayımlanan bir diğer makale alenen şöyle diyor: 'İslam gerçek yüzünü gösteriyor' diyor ve ekliyor: 'İslam doğası ve misyonu icabı Hıristiyanlık karşıtıdır. 'Son peygamber' Muhammed'in mirası bunu gerektiriyor. ABD yalnız İsrail'in yanında yer aldığı için değil, biz Avrupalılar gibi Hıristiyan olduğu için saldırıya uğradı... Washington ve New York'taki saldırılardan siyasi İslam sorumludur. Bu bir 'dinler savaşı'dır...' Yazının altındaki imza: Gianni Baget Bozzo herhangi bir 'kanaat lideri' değil. Katolik kilisesi mensuplarından. Vatikan'la yakın bağları var." (11)

"İl Giornale'deki 'Mütecaviz Din' başlıklı bir yazıda, İslam, 'gavurlara saygısı olmayan mütecaviz din' olarak tanımlayıp, 'En hoşgörülü ülke ABD bile

Müslüman göçmenleri kısıtlayacak. Biz niye aynı şeyi yapmayalım' diye sorarak, Müslüman göçmenlere 'Çizme' kapılarının kapanması gerektiğini söylüyor." (12)

"Berlusconi geri adım atmıyor. Yapay bir polemiğin hedefine dönüştüğünü söyleyen Başbakan, İslam dünyasında tepki yaratan 'üstün Batı uygarlığı' demecini parlamentoda savundu..." (13)

"The Guardian'da çıkan Christopher Hitchens'ın yazısına göre, Bin Ladin aslında Osmanlı adına hareket ediyor. Nedeni şu: 'Viyana'yı kuşatan İslam orduları-Osmanlı 11 Eylül 1683'te yenilmişti.' Avrupa içlerine dek uzanan Osmanlı, bu yenilgiden sonra belini doğrultamadı. Avrupa'dan püskürtüldü. Hıristiyan Batı uygarlığının İslam dünyası üstünde egemenlik kurması da bu tarihten sonradır. İşte bu tarihsel gerçekler ışığında Hitchens yeni bir tarihsel gerçekliğe ulaşıyor: İslam dünyasının aşırı uçları bu aşağılanmayı asla unutmadılar. Bozgundan 318 yıl sonra Suudi Bin Ladin ve militanları aşağılanmanın, bozgunun öcünü alıyor Amerika'dan..." (14)

Ve koroya Vatikan da katılıyor. 12 Ekim 2001 tarihli Kanal 6 ana haber bülteninde Vatikan'ın "Usame Bin Ladin'in 'Şeytan' ya da 'Şeytan'ın Temsilcisi' olduğu ve 11 Eylül saldırısının 'Fatima'nın Kehanetleri'yle ilişkili olduğu yolunda bir haber de yer almaktaydı...

Şimdi burada durup bir parantez açalım: ABD'de yaşanan terörizm fobisi toplumsal bir isteriye dönüşme eğiliminde... Terör fabisine şoven duygular ve yabancı düşmanlığı eşlik ediyor. ABD içindeki ve dışındaki esmer tenli yabancılara karşı yükselen düşmanlık, Nazilerin Yahudi düşmanlığını anımsatıyor. ABD dışında, Batı Avrupa ülkelerinde de terör fobisi toplumsal isteriye dönüşme eğilimi gösteriyor. Yabancı düşmanlığı bu ülkelerde de yükseliyor. Almanya'nın bir bölgesinde kısa süre önce kurulan ırkçı bir partinin kazandığı seçim zaferi bunun en yakın bir örneği. Terör fobisi ve yabancı düşmanlığının yükselişe geçmesinin başlıca nedeni, ABD'deki insanlık dışı saldırı ve katliam mı, yoksa daha başka nedenler de var mı? ABD'deki saldırı zaten birikmiş duyguların ortaya dökülmesinde tetikleyici mi oldu? Birilerinin bundan, böyle bir kutuplaşma ve sonuçlarından çıkarı mı var?

Bir an düşünün: "İlk uçağın binaya çarpmasıyla Araplar sözcüğünün ilk anılışı arasındaki zaman aralığı ne kadar kısaydı değil mi? Ya da kaçırılma sinyali veremeyen uçaklarda her nasılsa bir çok insanın cep telefonlarıyla daha sonra haberlerde iyi 'dramatik malzeme' olabilecek konuşmalar yapabilmesi, kara kutulardan önce her nasılsa derhal bir Kuran-ı Kerim'in 'delil' olarak bulunması...

Derhal arşivlerden Körfez Savaşı sırasında çekilmiş 'sevinç görüntülerinin' çıkarılıp, ideolojik fırınlarda ısıtılıp sanki o gün çekilmiş gibi servise sunulması da var tabii. En cahil ve ilgisiz ABD'li vatandaşın bile anlayabimlesi için iyice 'kolaylaştırılış' bir hikaye... Ama bir 'öyküye' ihtiyaç vardı. Güney-Kuzey çatışmasının nihai bir hesaplaşmaya ve topyekün temizliğe tahvil olabilmesi için 'iyi bir hikaye'!

Oysa daha 1992'de New Perspectives Quarterly Türkiye seçkisinde Joel Kotkin, 'Ulusların ötesinde Halklar' başlıklı makalesinde olacakları haber veriyordu: 'Batı'daki Müslümanların çoğalmasıyla birlikte Avrupa'da 'On üçüncü Ulus' ortaya çıktı. Bunun yarattığı korku giderek bütün Batı'yı sarıyor. Batı ile üçüncü Dünya ülkeleri ve On üçüncü Ulus arasındaki sürtüşmenin bundan sonraki aşaması tarihi bir hesaplaşmaya kadar varabilir.'

Uçakların binalara çarpmasıyla başlayan, bu hesaplaşmadır işte. Binaların yıkılmasından çok önce planlanmış olan... Batı, kendisine bulaşan tozu ve insan atığını temizleyecek sonra da tozla arasına bir duvar örecektir. Bütün televizyonlarda, Orta Doğu halklarına dair ortaya karışık yaptırılmış bir 'insanlık dışı görüntüler' tabağı görmektesiniz. Gözü dönmüş, pis insanlar onlar! Ama yakın çekimlerle bol bol görüyoruz ki ABD'liler 'duygusal ve temiz' şahsiyetler. Çünkü...

Virginia üniversitesi Zihin ve İnsan İlişkileri Merkezi'nin başında bulunan Psikiyatrist Vamık D. Volkan, 'Kanbağı-Etnik Gururdan Etnik Teröre' adlı kitabında şöyle diyor: 'Kolektif ahlakın gerilemesi, sıklıkla düşmanı yok etmek için yapılan eylemlerin entelektüel rasyonalizasyonu ile maskelenir... Düşman, koyu bir renge, kötü kokuları sahip olduğunda ısrar edilerek pislikmiş gibi reddedilecektir. Önyagrı, grup kimliğinin sürdürülmesine, birey kimliklerinin desteklenmesine hizmet eder.' Bu savaş, uçaklar binalara çarptığı, orada insanlar öldüğü için çıkmayacaktır. Bu, Kuzey'i, Güney'den temizleme operasyonudur." (15)

Görünen odur ki emperyalist odaklar açısından "Gündemin I.maddesi, 'terörizme karşı uluslararası savaşın stratejisi.'... (...) Gündemin II. maddesi, İtalyan Başbakanı Berlusconi'nin Berlin ziyareti sırasında Schröder'le birlikte yaptığı basın toplantısında, önce 'Batı medeniyetinin İslam medeniyetinden üstün olduğunu' açıkladı. Ondan sonra da 11 Eylül trajedisine neden olan teröristlerle anti-kapitalist (küreselleşme karşıtlarını kastediyor- y.n) göstericiler arasındaki büyük 'benzerliğe' dikkat çekerek 'Bunların her ikisi de Batı medeniyetine düşmandır' dedi.

Berlusconi, 'İslam medeniyeti' üzerine söylediklerinden dolayı diğer Avrupa liderleri tarafından şid-

detle eleştirildi, tükürdüğünü yalamak zorunda kaldı. Ama benim izleyebildiğim kadarıyla, Berlusconi'nin göstericilerle teröristler arasında kurduğu bağlantıya pek kimse değinmedi. Adeta, Berlusconi'nin önermesinin bu yanı sessizce kabul gördü. Berlusconi bir istisna olsaydı ağzından çıkanların gündemin II. maddesi olduğunu ileri sürmek bir zorlama olabilirdi, ama değil!

International Herald Tribune'den Reginald Dale, 22 Eylül tarihli yazısında, Mao'nun 'gerilla, su ve balık' benzetmesine göndermeyle, küreselleşme karşıtı göstericilerin, teröristlerin yaşayabileceği bir 'su' oluşturduğunu savundu. Dale'e göre zaten 'Dünya Ticaret Örgütü ve IMF toplantılarını engellemeye çalışanlar, siyasi amaçlarına korkutma/yıldırma yoluyla ulaşmaya çalışmıyorlar mıydı? Bu da zaten terörizmin klasik amacı değil miydi?' Dale, bir hafta sonra, 'Dünya ticaretinin ABD liderliğine gereksinimi var' başlıklı yazısında 'Seattle fiyaskosuna' gönderme yaptıktan sonra, 'teröristlerin ve anarşist göstericilerin tüm çabalarına rağmen Katar toplantısının engellenemeyeceği gösterilmedir' diyerek, artık açıkça, henüz siyasi amaçlarının ne olduğu dahi belli olmayan teröristlerle, küreselleşme karşıtlarını, bunlara bir de anarşist sıfatı ekleyerek, aynı kaba koydu.

Siyasi yelpazenin daha sağında, daha 'ilginç' yorumlar da var. 1968 kuşağının meşhur dönekleriden ve şimdi muhafazakar Popüler Kültür Çalışmaları Enstitüsü Başkanı David Horowitz, Los Angeles Times'deki yazısında, 1960 deneylerini ve o zaman nasıl yanıldığını anlattı. Şimdi bir savaşa karşı tutum almaya başlayan küreselleşme karşıtı hareketi hedef alarak 'Öğrenciler, nasıl protesto edeceğinizi iyi düşünün' dedi. Özetle, devlete karşı çıkmamalarını önerdi. The New Republic dergisinin editörü Johathan Black da yazısında, küreselleşme karşıtı grupların ülke çapında nasıl hızla bir 'savaş karşıtı' harekete dönüşmeye başladığına işaret ederek, bugünkü kuşağın da 'savaş karşıtı Vietnam kuşağının' hatalarını tekrarladığını savundu. Daha sağdan yazılan, 'radikal' yazılar tüm bu küreselleşme karşıtı harekete yönelik düşmanlığın temelini daha da iyi sergiliyor. Cumhuriyetçi Parti'nin gazetesi sayılabilecek The Washington Times'de yayımlanan bir yorumun başlığı 'Komünistler evinize' idi. Teslim etmek gerekir ki yazar, Robert Stacy McCain, sorunu çok berrak bir biçimde ortaya koyuyordu. McCain, savaş karşıtı bir gösteriye katılacak grupların isimlerini, siyasi çizgilerini ve geçmişlerini ayrıntılı bir biçimde irdeledi; bunların Troçkist, Maoist, komünist, anarşist ve 'Amerika düşmanlarından oluştuğunu' tespit etti. Zaten 'Seattle'da sokakları dolduranlar sanıldığı gibi geniş bir koalisyon değil, düpedüz bu komünist bir bloktu, aynı Cenova'daki göstericiler gibi'... 'Peki küreselleşme karşıtı hareket neden komünistleri içinden atmıyordu?' McCain'e göre 'atamazdı'. Çünkü 'Atarsa o zaman harekette kimse kalmazdı.' (16)

Rand Corporation, Nixon Centre ve Belfer Centre for Science and International Affaires tarafından hazırlanmış ve Bush ekibi seçimlerde yönetime el koymadan birkaç ay önce yayımlanmış 'Amerika'nın ulusal çıkarları' başlıklı bir rapor var. Rapor, 'Amerikanın Ulusal Çıkarları Komisyonu' adlı bir kuruluş tarafından yazılmış. Bu komisyonun içinde bugünkü hükümetin en güçlü dış politika isimlerinden Condoleezza Rice, Richard Armitage (ayrıca İran-Kontra skandalı) da dahil olmak üzere her iki partiden önde gelen siyasi liderler var.

Rapor yöntem olarak ABD çıkarlarını önem sırasına göre sıralayarak işe başlıyor. En önemli, 'yaşamsal' çıkarlar listesindeki 4.maddeyse 'ticaret, mali piyasalar, enerji kaynakları ve çevre gibi en önemli global sistemlerin geçerliliğini ve istikrarını sağlamak' (17) olarak tarif edilmiş. Bu tarifi 'küreselleşme' bağlamında açıklayan bölümde, (18) küreselleşmenin korunmasının, ABD açısından bir ulusal güvenlik sorunu olduğu görülüyor. Bu yüzden, küreselleşmeye karşı çıkanlar, ABD'nin ulusal çıkarlarını tehdit etmiş oluyorlar. Bu açıdan bakınca, bir küreselleşme karşıtı hareketi, teröristlerle özdeş gören mantık şöyle: 1- Küreselleşme bugün var olan kapitalizmin adıdır; 2- Buna karış çıkan doğrudan kapitalizme karşı çıkmaktadır; 3- Öyleyse bu hareketle birlikte, uluslararası anti-kapitalist (komünist) bir hareket gelişiyor; 4- Bu, daha fazla büyümeden yok edilmelidir!

İlginç olan şu ki, ABD açısından, bu küreselleşme karşıtı hareket de 'terörizm' gibi 'merkezi' gizli (onun da arkasında birileri var mantığı) belli bir cepheyi veya coğrafyayı hedef olarak sunmayan, yeni teknolojileri kullanarak var olan, esasen ABD dışındaki dünyadan kaynaklanan bir düşman. Bu yüzden, terörizme karşı tedbir alırken, ufak bir kaydırmayla bir taşla iki kuş vurmak mümkün. Nitekim ABD'de, hem de Avrupa'da açık/gizli güvenlik güçlerinin, şiddet kullanma, tutuklama, yargısız gözaltında tutma, özel yaşamın mahremiyetini hiçe saymak yetkileri büyük çapta arttırılıyor. Bu sırada daha yetkiler artmadan, güvenlik güçleri, yüzlerce insanı, etnik kökenine dayanarak 'olağan şüpheli' ilan etti, yabancı düşmanlığı görülmedik boyutlara ulaştı. Bush yönetiminin ise 'Amerikalılar ağzından çıkana dikkat edin' diyerek, bir çatlak sesleri susturma kampanyası başlattığı, hükümeti eleştiren gazetecilerin, radyo programcılarının, üniversite hocalarının hemen işlerini kaybettikleri görülüyor. (19)

Tüm bunlar dünya ekonomisinin bir resesyona girdiği, yoksulluğun, işsizliğin artmaya, küreselleşmenin geleceğinin kararmaya başladığı, toplumsal muhalefetlerin yükselme eğilimine girebileceği bir dönemde yaşanıyor. Belli ki birileri, yine her zaman olduğu gibi, terörizmle savaş bahanesiyle, her türlü toplumsal muhalefeti ezmekte kullanılabilecek tedbirleri uygulamaya koyuyorlar." (20)

O halde "Kapitalist uygarlık denen 'şey'le ilgili bilgimiz, gözden geçirmenin zamanıdır. Çünkü kapitalist uygarlık, yabancılaştırdığı insan(lık)ı giderek ilkelleştirmektedir. Eski deyimle aklıselimi yok etmektedir. Batı'lı, Kuzey'li, Emperyalist "uygarlık" için, Doğu'lu, Güney'li mazlumlar, ezilenler, dışlananlar "öteki"dir... 11 Eylül'den sonra da "cadı avı"nın potansiyel hedefidir...

Bu konuda Güray Öz aynen şunları diyor: "Biz, yani Almanya'da yaşayan yabancılar, şimdi bir sürek avının yüzüne fener tutulunca olduğu yerde büzülmeye mahkum keklikler gibi hissediyoruz kendimizi. Biz artık bir av sayılırız. Biz artık bir av sayılırız, çünkü bilgisayarlar kendilerine sorulan belli sorulara kaçınılmaz cevaplar vermek zorunda: 'Yabancı mı? evet; genç mi; evet; Müslüman mı, evet.' Ondan sonra artık biz terörist olmadığımızı kanıtlamak için uğraşmakla yükümlü olacağız. Buna 'Rasterfahndung', çevirmek zor ama 'dinlenen, 'teröristi' aramak' adını verdiler. Daha doğru bir adlandırma "cadı avı" olabilirdi. Besbelli cadı avı sürecek. Zaten ruhlarındaki o eski yabancı düşmanlığı, külleri henüz soğumamış olanlar için 'cadı avı', ruhun uygun bir gölgelikte dinlenmesi gibi bir şeydir." (21)

İşte buna -çok önemli bir- örnek: Hani şu 'Doğmamış Çocuğa Mektuplar"ıyla tanıdığımız meşhur "Gazeteci ve yazar Orianna Fallaci, (22) İslam'ı Avrupa'dan kovmayı önerip, 'Bunun ters yönden gelen bir Haçlı seferi olduğunu anlamıyor musunuz? Onlar buna cihat diyor. Topraklarımızı değilse bile gönüllerimizi, ruhumuzu (dinimizi) hedef alan bir cihat bu. Karşı koymazsak, mücadele etmezsek cihat zafere ulaşacak. (...) İslam zaten bize cihat açtı, siz farkında değilsiniz (...) İkiz kulelerin kamikaze uçaklarıyla devrildiği an cihat başladı, uyuyorsunuz'diyor.

Ve Batı kamuoyunun İslama hoşgörüyle yaklaşan aydınları; anti-Amerikan çizgiden şaşmayan 'solun azizlerini' topyekun seferberliğe çağırıyor. Ne için? Cihada karşı 'karşıt cihat' için. 'Üstün Batı medeniyeti'ni korumak için! 'Anlamıyor musunuz? Yoksa anlamak mı istemiyorsunuz?' diye soruyor: 'Biz kendimizi korumaz, mücadele etmezsek cihat zafere ulaşacak. İyi ya da kötü değiştirmeyi inşa etmeyi, akıllı kılmayı başardığımız dünyayı yerle bir edecek...' Kim yapacak bunu? Usame bin Ladin'in dostları, akrabaları ve tanıdıkları, 'Batı kentlerine dağılmış binlerce Usame bin Laden...' diyor Oriana Fallaci. Bu noktadan sonra şu sonuca varmak zor olmuyor: 'Onlar bizi bitirmeden biz İslam'ı Avrupa'dan kovalım!' Engizisyon şampiyonları olarak tarihe geçen İspanya'nın Katolik kralları Ferdinand ve Isabelle gibi tıpkı. Bir Ortaçağ yazısı yazmış Oriana Fallaci.

'İslam eşittir Usame Bin Ladin' diyor Fallaci. Ama bu manipülasyonu açık seçik değil; kâh oraya kâh buraya satır aralarına sızdırarak, serpiştirerek yapıyor. Dünyayı biz-onlar, ak-kara, iyi-kötü, üstün-değersiz, dost-düşman... böyle karpuz gibi ikiye bölüyor Fallaci. Sonra bir 'kin ve nefret duvarıyla' birbirinden ayırıyor. 'Öteki'ni şiddetli ırkçılık ve nazizim sınırlarına varan oranda küçümseyerek hiçe indirgiyor.'Öteki' olarak seçtiği İslam karşısında tek uygarlık var Fallaci'nin kafasında. O da Batı'yla başlıyor ve Batı'yla bitiyor. Batı'nın gerçekten 'üstün değerleri' olan kuşku ve akılcılık yerine, ucuz dürtüler, içgüdüler ve manipülasyon var Fallaci'nin satırlarında." (23)

Kültür Bakanı Giuliano Urbani "ilk satırdan, son satıra" Fallaci'yi kutluyor. Köktendinci bir Katolik papaz olan Berlusconi'nin baş siyasi danışmanı Gianni Baget Bozzo, "Nihayet biri çıkıp gerçekleri olduğu gibi yazıyor" diye ellerini ovuşturuyor. Durum vahim anlayacağınız. Berlusconi'nin çıkışı anlaşılıyor ki bir gaf, dil sürçmesi, rastlantısal kaza değil... artık ciddi bir "vak'a" İtalyan Başbakanı'nın yaygın bir düşünceye tercüman olduğunu görüyoruz. Cüretkâr polemiklerle ünlerine ün katmayı seven aydınlar da yavaş yavaş gemiye atlıyor. Fallaci manifestosunun kamuoyu ve aydınlar arasında Berlusconi'nin çıkışından çok daha etkili olacağı kesin." (24)

Yeri geldi anımsatalım: Antonio Negri'nin, 'İmparatorluk' başlıklı yapıtındaki, "Avrupalı olmayan ötekilerin negatif kuruluşu... Avrupa kimliğini kuran ve ayakta tutan şeydir... Dünyayı ikiye ayıran dışlama mantığıyla işler... (Ötekileştirilenler)... düşünce ve değerlerde Avrupa uzamından dışlanır... Avrupa'nın temel değerlerinden yoksun bırakılır. -Biz onları anlayamayız, onlar insan hayatına değer vermez, onlar şiddetten anlar. -Irksal farklılık tümkötülük, barbarlık, sınırlandırılmamış cinsellik vb. kapasitelerini yutabilen bir kara deliktir... (Batı'da) apartheid... dünyanın bölmelere ayrılmasının bir biçimi, bir örnek biçimidir yalnızca..." (25) saptamaları haksız değildir!

Bu koordinatlarda "Batı kültürü, Ortaçağını beş yüz yıl geride bırakmanın bellek kaybıyla olaylara bakarsa hiçbir şey anlamayacaktır. Aydınlanmayı yaşamış, Rönesans'ı yaratmış, insan aklını yaşa-

mına egemen kılmış, endüstri devrimini yaşamış bir kültür, üç yüz yıl içinde kendi yaşadıklarına bakarsa çok şey görecektir. Bu üç yüz yıl içinde yarattıklarının yanında İtalyan faşizmi de, Alman Nazizmi de bu kültürün içinden çıkmıştır. Bugün de Avrupa içinde yaşayan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, etnisite ayrımcılığı bu kültürün içinde büyümektedir. Onun için de 'uygar dünya toplumları', kendilerinin ne ölçüde 'uygar olduğunu' sormalıdır. Pakistan'da yapılan ABD karşıtı gösterilerde yer alan bir afişte yazdığı gibi, 'Amerikalılar! Dünyanın neden Amerika'dan nefret ettiğini düşünün'. (...)

Başkan Bush tarafından söylenen, ağızdan kaçıvermiş 'haçlı seferi' sözü bir bilinçaltı kaçağıdır. Yüreklerde kaynayan intikam duyguları, dinler arasındaki, kültürler arasındaki bir savaşın yeni şifrelerini barındırmaktadır. Araplara ölüm! Müslümanlara ölüm! Müslüman Araplara iki kez ölüm! Bu sözler çok tehlikeli bir 'savaş maratonu'nun habercileridir. Asimetrik dünya daha da asimetrik duruma gelecektir. (...) En önemlisi, 'dünyanın simetrisini bozanlar' kimlerdir? Dünyayı bu duruma getirenler asıl sorumlular değil midir? Kimin kimden hesap sorması gerekiyor." (26)

Şimdi bu soruyu sormak gerek! Hem de "eski(miş) 68'li tövbekâr" Orianna Fallaci'lere inat!

Yeri geldi, bir kez daha anımsatalım: Orianna Fallaci'nin "tekzip" ettiği üzere "Aydın Olmak", Herakles olabilmektir. Yunan mitolojisinde Zeus ile Alkmene'nin oğlu olan "büyük eylemcilerin en büyüğü" olarak nitelenen Herakles; Hera'nın beslediği canavar Nemeia aslanını ve Lerna ejderini öldürmüş, okyanus ırmağının ötesindeki ince sesli periler olan Hesperit'lerin bahçedeki mutluluk ve ölümsüzlük elmalarına ulaşmıştı. Ancak bu mutluluk ve ölümsüzlük elmaları Herakles'i tatmin etmemişti; o ölüler ülkesine gitmeyi de istiyordu... Prometheus'un kurtarıcısı olan Herakles, Hades'in ülkesine girmiş, bu ülkenin bekçisi olan Hades'in üç başlı köpeği Kerberos'u ve ölümü alt ederek karanlıklar dünyasından dönmüştü. Kana susamış Heralar'ın, Nemeia Aslanları'nın, Lerna ejderlerinin ve üç başlı köpek Karberoslar'ın cirit attığı "YDD" coğrafyasında aydın olmak; kapitalist küreselleşme cinnetine karşı eşitlikçi-özgürlük ütopyasının barışını savunmak, bunun için gerekliyse bedel ödemektir.

1. Nizami.
2. Bkz. Aydın Çubukçu, "...'Medeniyetler Çatışması'mı?", Evrensel Kültür Dergisi, No.118, Ekim 2001, s.26-28; Erol Manisalı, "Paylaşım, Egemenlik ve Huntington", Cumhuriyet, 12 Ekim 2001, s.11; Gündüz Aktan, "Terörizm ve Uygarlıklar Çatışması", Radikal, 13 Ekim 2001, s.8.
3. Ergin Yıldızoğlu, "Bir Zehirli 'Teori'...", Cumhuriyet, 3 Ekim 2001, s.4.
4. Haydar Karabey, "Uygarlıklar ve Barbarlıklar", Radikal İki, 14 Ekim 2001, s.8.
5. Haçlı Seferleri, 1096-1270 yılları arasında Batılı Hıristiyanların, Kudüs ve diğer kutsal yerleri Müslümanların elinden almak amacıyla düzenledikleri sekiz askeri dini seferdir. Haçlı Seferleri bir anlamda Akdeniz havzasının yarısının 400 yılda Müslümanların eline geçmesine Hıristiyan dünyasının tepkisidir. Dini duygular, Doğu ülkelerinin zenginliği ve ekonomik durumu ile Bizans'ın Avrupalıları Türkler aleyhine kışkırtması, Haçlı Seferleri'nin genel nedenleri arasındadır. 174 yıl süren Haçlı Seferleri sonucunda her iki taraftan da yüz binlerce insan öldü. Çekilen büyük sıkıntılara rağmen bu seferler amacına ulaşamadı. Dini açıdan bu durum papaların ve kilisenin otoritesinin sarsılmasına neden oldu. Bu savaşlarda, Hıristiyanlarla Müslümanlar birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı buldular. Siyasi açıdan bu seferler Doğu ve Yunan'da Latin devletlerinin doğmasına neden oldu. Haçlı Seferleri ile Avrupalılar, kültür ve medeniyet yönünden çok ileride olan Müslümanlardan sanat ve teknik alanda birçok icat ve keşifleri öğrendiler ve ülkelerine götürdüler.
6. "Bush'un 'Haçlı Seferi'...", Cumhuriyet, 18 Eylül 2001, s.8.
7. Bkz.: Ali Sirmen, "Usame Bin Berlusconi", Cumhuriyet, 2 Ekim 2001, s.4; Ümit Zileli, "Ölümcül Nefret", Cumhuriyet, 4 Ekim 2001, s.17; "PKK Devrimci Çizgi Savaşçılarının Açıklaması: 'Emperyalist Haçlı Seferi!'...", Kızıl Bayrak Gazetesi, No:2001/27, 22 Eylül 2001, s.25.
8. Nilgün Cerrahoğlu, "Berlusconi'den 'Haçlı' Çağrısı", Cumhuriyet, 28 Eylül 2001, s.1
9. Berlusconi: Batı Uygarlığı Daha Üstün", Radikal, 27 Eylül 2001, s.8.
10. Nilgün Cerrahoğlu, "İtalya Korkuyor: Bilgisayar Bombası", Cumhuriyet, 25 Eylül 2001, s.9.
11. Nilgün Cerrahoğlu, "Yeni Bir Haçlı Seferi mi?", Cumhuriyet, 15 Eylül 2001, s.17.
12. Nilgün Cerrahoğlu, "İtalya'da Bio-Terörizm Korkusu", Cumhuriyet, 26 Eylül 2001, s.9.
13. Nilgün Cerrahoğlu, "İtalya Silvio Berlusconi'den 'Tevil Çabası'...", Cumhuriyet, 30 Eylül 2001, s.6.
14. Zeki Coşkun, "Adalete Hayır, Barışa Hayır!", Radikal, 5 Ekim 2001, s.23.
15. Ece Temelkuran, "On Üçüncü Ulus Temizlenecek!", Milliyet, 21 Eylül 2001, s.9.
16. Robert Stacy McCain, "Komünistler Evinize", The Washington Times, 27 Eylül 2001.
17. Rand Corporation, Nixon Centre ve Belfer Centre for Science and International Affaires, s.5.
18. yagk, s.45.
19. The New York Times 28 Eylül 2001.
20. Ergin Yıldızoğlu, "Gündemin II. Maddesi", Cumhuriyet, 1 Ekim 2001, s.13.
21. Güray Öz, "Almanya'da 'Cadı Avı'...", 3 Ekim 2001, s.8.
22. Bkz: Ataol Behramoğlu, "Fallaci'nin Yazısı...", Cumhuriyet, 6 Ekim 2001, s.6.
23. Nilgün Cerrahoğlu, "İtalya'yı Karıştıran Yazı", Cumhuriyet, 3 Ekim 2001, s.7.
24. Nilgün Cerrahoğlu, "... 'Üstün Uygarlık' İklimi", Cmuhuriyet, 1 Ekim 2001, s.17.
25. Antonio Negri, İmparatorluk, Ayrıntı Yay, 2001, s.143-146.
26. Erdal Atabek, "Asimetrik Dünya...", Cumhuriyet, 24 Eylül 2001, s.4.

AFGANİSTAN SAVAŞI KONUSUNDA BEŞ BÜYÜK YALAN

Pittsburg Üniversitesi Dayanışma ve Savaş Karşıtı Öğrenciler Komitesi A.B.D.
Çeviren: Sevim GÜNDÜZ

Kaç kişi kuşkucu olmak eğilimindedir; kaç kişi yetkililere güvenmemekle övünmekte, kaç kişi dünyanın gidişi konusunda başkalarından daha akıllı olduğuna inanmaktadır? Yine de bu kişilerin birçoğu savaş söz konusu olduğunda, bir mağazadaki Noel Baba'nın kucağına oturtulan üç yaşındaki bir çocuğun aldanabilirliğiyle, hükümetin söylediği yalanları yutmaktadır?

Siz de bu tuzağa düşmeyin! Resmi odakların verdiği haberlerin yanlışlığını görmeyi ve onları reddetmeyi öğrenin. Şimdi gelin, son savaşla ilgili yalanları sıralayalım.

Yalan 5. "Biz, Afgan halkına karşı savaşıyor değiliz-bakın, onlara yiyecek getiriyoruz!"

Doğru: Afganistan çok kurak bir bölgenin ortasında yer almakta ve burada milyonlarca insan açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Daha ABD'nin bombardıman tehdidinden önce, Dünya Gıda Programı (DGP) ülkede 6 milyon nisanın ivedilikle gıda yardımı gereksiniminde olduğunu bildirmiştir. Savaş tehdidi büyük kitlelerin ülke içinde yer değiştirmesine yol açtıktan sonra ise, yine DGP'nin raporuna göre yukardaki sayı 7.5 milyona yükselmiştir. Bu insanların büyük bir bölümü, Birleşmiş Milletler (BM)'e bağlı kuruluşların yardımlarıyla ayakta kalabiliyordu. Fakat savaş tehlikesi, ayrıca ABD'nin isteğiyle Pakistan'ın Afganistan sınırlarını kapatması DGP'nin buğday unu yardımını askıya almasına neden oldu. Bunun sonucu olarak açlıktan ölenlerin sayısına ilişkin bir bilgimiz yok. Bu arada ABD uçaklarından ülke halkına 37,000 yiyecek paketi atılmış bulunmakta. Hesabı siz yapın. 7.5 milyon kişinin açlıktan ölmek tehlikesiyle yüzyüze bulunduğu bir ülkede, atılan paketlerdeki yiyeceklerle bir günde yaklaşık 37,000 kişi karnını doyurabilmekte. Ayrıca, Afganistan'da çalışan uluslararası yardım derneklerinden birinin sözcüsü, Londra Independent'e verdiği demeçte, "Gelişigüzel yapılan yiyecek yardımı, yapılabilecek yardımların en kötüsüdür. Böyle yapılan yardım sorunu çözmekten çok, daha büyük sorunlar yaratmaktadır," demiştir. Afganistan'ın dünyada en çok patlamamış mayın bulunan ülke olduğu göz önüne alınırsa sorunların daha nasıl boyutlara ulaşacağı kolaylıkla anlaşılabilir. Halen günde mayınlarla ilgili on-onbeş olay yer almakta. ABD uçaklarından atılan yiyeceklere ulaşmak çabası bu sayının artmasına neden olacaktır.

Yalan 4: "Petrol mü? Petrolden söz eden kim?"

Doğru: Hazar Denizi bölgesinden dünyanın en zengin petrol kaynakları bulunmaktadır; bu da Orta Asya'nın Orta Doğu kadar önem kazanmasını gündeme getirmektedir. Sorun Hazar Denizi petrolünün nakledilmesinde. Afganistan Hazar Denizi ile Hindistan ve Doğu Asya ülkelerindeki pazarlar arasında stratejik önemi büyük olan bir konumdadır. Petrol borularının büyük bir bölümünün Afganistan topraklarından geçirilmesi zorunluğu olduğu içindir ki petrol şirketi Unocal- dolayısıyla ABD hükümeti- 1996 yılında Taliban'ın başa gelişini, bir "istikrar" unsuru olacağı umuduyla memnuniyetle karşılamıştı. Bu petrol borusu umudu sonradan (deyim yerindeyse) bir petrol borusu hayaline dönüştü fakat ABD'de, ordunun en başındaki kişi ile onun çevresinde toplanan petrolle ilgili kişiler, Orta Asya'dan sağlayacakları olağanüstü büyük kazançtan hiçbir zaman vazgeçmediler. Eğer bu kriz zamanında onların kafalarından bu hesapların geçtiğini göremiyorsanız, "Yaşamın Gerçeklerine" ilişkin eski bilgilerinizi bir daha gözden geçirip yeni sonuçlara varmanızı önerebilir miyiz?

Yalan 3: "ABD, Afgan halkını, Taliban'ın baskıcı yönetiminden kurtarmaya çalışıyor."

Doğru: ABD, Rusya ve İran Kuzey İttifakı denilen ve silahlı gruplardan oluşan bir tür koalisyona yardım etmektedir. Kuzey İttifakı'ndaki gruplar, Afganistan'da yaşayan ve Taliban'ın baskısı altında ezilen değişik etnik kökenlerden gelmektedir. Fakat onların da sicilleri kanlıdır. Afganistan Devrimci Kadınlar Birliği gibi, yıllardan beri köktendinciliğe kar-

şı ve demokrasi için savaşım veren kuruluşlar Kuzey İttifakı'nın, Taliban'ın köktendinci çetelerine, kabul edilebilir bir seçenek oluşturamayacaklarını açıklamışlardır. İnsan Hakları Gözlemcileri de Kuzey İttifakı'nı oluşturan grupların "birçok yeri gelişigüzel bombardımana ve top ateşine tuttuklarını, doğrudan doğruya sivillere saldırdıklarını, yargısız infazlar yaptıklarını, ırza geçtiklerini, başka din ve etnik kökenden olanları öldürdüklerini, çocukları savaşmak üzere silahlandırdıklarını, öldürücü mayınlar kullandıklarını" belirtmişlerdir. Şimdi artık herkes Usame bin Ladin'in, Afganistan'daki Sovyetlere karşı savaşan ve CIA'nın silahlandırdığı mücahitlerden biri olduğunu öğrendi. Bir sonraki kuşağın neler yapacağını bekleyip görelim.

Yalan 2: "Amerika halkı bütünleşti."

Doğru: Yalnızca havayolları endüstrisinden onbinlerce kişi işten çıkarılmıştır. Hükümet, havayolları endüstrisine, hissedarların kârlarının ve yüksek kademelerde çalışanların maaşlarının ödenmesi için çarçabuk milyonlarca dolarlık destek paketleri çıkarmıştır; işten çıkarılan onbinlerce işçiye yardım söz konusu olunca, Kongre üyesi Dick Armey bunun "Amerikan ruhuna" aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Doğrudur belki. Belki de "Amerikan ruhu" bir krizin bedelini işçilere ödetmek ve pahalı bir savaşın yükünü onlara taşıtmaktır. Fakat herhalde bunun "bütünleşmekle" hiçbir ilgisi yoktur.

Ve bütün yalanların en büyüğü,

Yalan 1: "Terörizme karşı bir savaş kazanılabilir."

Doğru: Terörizm bir taktiktir, politik veya toplumsal bir güç değildir. Terörizmi herkes kullanabilir. Terörizme karşı bir "savaş" sürdürülebileceği düşüncesi tıpkı "uyuşturucuya karşı savaş"ın arkasında yatan düşünce gibi dürüstlükten uzaktır. Yiyeceğin politik bir silah olarak kullanılması, havadan gelişigüzel yapılan bombardımanlar, fanatik dincilerden olan grupları silahlandırmak sözcüğün tam anlamıyla terörizmdir. ABD ise bütün bunları uzun zamandan beri fazlasıyla yapmaktadır. Bu savaş gerçekte, kirli maddi çıkarlar ve güç gösterisi uğruna yapılmaktadır. (2 ve 4 nolu yalanlara bakın) Ve bu çıkarları korumak için ABD, "terörist" kavramını, bin Ladin'in el Kaide'sine inanan fanatik çetelerden daha geniş bir çevreye kaydırmış, bütün politik muhaliflerini de "terörist" olarak nitelendirmiştir. Tersine, ABD kendi teröristlerini "Özgürlük Savaşçıları" (3 nolu yalana bakın) olarak adlandırmaktadır. Belki de birkaç yıl sonra bunların bir bölümü yine "teröristler" olacaktır. Bu tiksindirici ve sinsi bir oyundur. ABD, 11 Eylül tarihinde yer alan canavarlığın halkta uyandırdığı acı ve nefreti amaçlarına ulaşmak için kullanmaktadır. Onlara bir saniye bilen inanmayın.

BİLMEDİKLERİ BİR ŞEY VAR

Yürüsem yüreğine hangi kentin
oralı sanıyorum kendimi
ama gözlerim ele veriyor
göremediğimi burkalı hayatın
yüzünün ardındaki yüzünü

Orkide tarlasında pıtrak gibi
batıyorum bakışlarına herkesin
avutamıyorum acemi gamzelerimi
göçebe gülüşler sızıyor caddelerine
(paçalarımdan şehrin

Kolye gibi boynumda sallanan
hüznümü anlamıyor insanlar
duvar dibinden yürürcesine üzerinde
(geçiyorlar ömrümün

Oysa bilmediği bir şey var girdiğim
her kentin ve mağrur sakinlerinin...

Yeryüzünün tek bir çakıl taşında dahi
(hakkı var aşka yoldaş ellerimin.

İlhan Kemal KAPLAN

ELEŞTİRİNİN KIZGIN DİLİ

Afşar TİMUÇİN

Eleştirilmeyi sevmeyen insanların ortamında eleştiri dili iğneli bir tokmağa benziyorsa buna şaşmamak gerekir. Eleştirinin bilinmediği ve hoşgörülmediği yerde eleştirmek saldırmakla eşanlamlıdır. Eleştirmek adına alabildiğine saldırmak hatta bir takım hayvan adlarını anarak saldırmak bir alışkanlık oldu. Bu durumda birini eleştirmeyi göze alan kişi örneğin *"köpek herif"* diye nitelendirilmeyi göze almak zorundadır. İntikam duygusu insanı barbar kılar. Şu ölümlü dünyada barbarlıklara yer olmamak gerekir. Ölüm insanı birden bir soğuk et yığınına döndürüveriyor.

İnsanlarının yarıdan çoğu yarı aç yarı tok yaşayan bir ülkede kültür sorunları her geçen gün biraz daha önem kazanıyor. Kötülükleri cahillikle altetmenin olası olmadığı gün geçtikçe daha iyi anlaşılıyor. Her geçen gün şiire, romana, resme, müziğe daha sıkı bağlanmamız gerekiyor. İyi şiire, iyi romana, iyi resme, iyi müziğe... Oysa biz iyi sanat yani güçlü sanat yaratmanın koşullarını oluşturabilmiş değiliz. Şişirilmiş değerleri şöyle bir geriye çekin, kaç gerçek değer kalır ortada, bir mi, iki mi, beş mi?

Eleştiri işine davranan insan bir değerler insanı olacaktır. (Burada yarar değerlerinden sözetmek istemediğimi söylememe gerek var mı?) Böyle bir insanın gerçek anlamda insan bilgisiyle donanmış olması bir zorunluluktur. Böyle bir insanın bir yanı geçmişte bir yanı gelecekte olackatır. O bir yanda tarihin aşamalarını incelerken öte yanda tasarılar oluşturacak. Değerler yaşam koşulları içinde durmadan dönüşürler ya da değişirler. Bu bir anlamda değerlerin başkalaşması bir anlamda da bir takım değerlerin ortadan çekilip yerlerini başka değerlere bırakmasıdır. Bir zaman diliminde, ölmekte olan değerlerle doğmakta olan değerler yanyana dururlar, hatta çelişkili bir bütün oluştururlar. Bununla birlikte bunlar çok zaman kabasaba bir bakışın karşısında son derece uyarlı görünümler çizerler. Eski değerleri yeni değerlerden ayırmak, ölmekte olanı doğmakta olandan ayırmak ancak yetkin bir bilincin işidir. İnsan yeterli bilince uyarmış değilse eski bir değeri yeni bir değer olarak ve yeni bir değeri eski bir değer olarak belirleyebilir.

İşte doğru dürüst eleştirmeciyle eleştirmeci bozuntusu arasındaki ayrım burada kendini gösteriyor. Değerler düzeninin dışında yaşayan bir kişi, insanın nereden gelip nereye gitmekte olduğunu bilmeyen kişi neyi eleştirecektir? Saldırganlık yetersizliğin, özellikle kendine güvenememenin zorunlu sonucudur. Eleştirmek her zaman benimsemekten ya da onaylamaktan zordur. Sanat zordur, eleştiri de zordur. Sanatçı da eleştirmeci de önünde sonunda güzel karşısındaki tutumumuzu belirlemeye çalışan, bu çerçevede özellikle heyecanlarımızı eğiten kişiler olacaklardır. Yapıtlardan en yüksek düzeyde tad almamıza yardımcı olan kişi değil midir eleştirmeci? Evet, bir XVIII. yüzyıl düşünürü *"Eleştiri kolaydır, sanat güçtür"* demiş olsa da eleştirinin hiç de kolay olmadığı bellidir.

Bir yerde bir İngiliz yazarının, Christian N. Bovee'nin bir sözüne rastladım. Diyor ki bu yazar: *"Sanırım yazarlar için öbür dünyada cehennem diye bir şey yoktur, çünkü onlar bu dünyada eleştirmecilerden ve yayımcılardan çok çektiler."* Yazarın yayımcıdan çok çektiğine katılırım da onun eleştirmeciden çok çektiği biraz abartılı bir görüştür. Belki de eleştiriden korkan birileri için bu böyledir. Ben eleştiriden hiç korkmadım, hatta haksız eleştiriden de, kötü eleştiriden de korkmadım. Kendinize, daha doğrusu yapıtınıza güveniyorsanız eleştiriden ne diye korkasınız. En uygunsuz eleştiri bile bir ilgiye tanıklık eder. Hele bizi eleştirenlere eşek, köpek, yılan, timsah gibi sıfatlar yakıştırmak bizi küçültmekten başka bir işe yaramaz. Demezler mi adama: *"Efendi, sen kendini ne sanıyorsun, her zaman en iyi romanları yazan, eksiksiz öyküler, benzersiz şiirler üreten bir tanrı parçası mı?"*

Eleştiricilerin (ya da eleştirmecilerin) başarısız sanatçı eskileri olduğu hep söylendi. Edebiyatı becerremeyen edebiyat eleştirmecisi, resmi becerremeyen resim eleştirmecisi oluyor dendi. Bu doğrudur. Ancak böyle bir gerçeklik gözümüzde eleştirmeciyi küçültür mü yüceltir mi? Yüceltmez belki ama küçültmez de. Adam sanatı beceremeyeceğini anlıyor ve tasını tarağını toplayıp gidiyor. Gidiyor ve eleştirici oluyor. Ne güzel! Ya tasını tarağını toplayıp gitmeyi bilmeyen sanatçı bozuntularına ne demeli? Yaşam boyu yüz kilo boya harcamış, birkaç kilometrekare tuval boyamış, bu arada yüzlerce kural ezberlemiş ve bu kuralları büyük bir ustalıkla kullanmış nice ressam bozuntusu yapıt diye ortaya koydukları zavallı şeyleri zenginlerin duvarlarına astırabilmek için her türlü şaklabanlığı pek

Bert Gurtuev (*)

Açlık basarsa lavaş ekmeğe benzer,
Uyku basarsa taş da döşeğe benzer.
Açlık kara sular indirir bacaklara,
Uyku yarı ölüye benzetir insanı.
Kız ve erkek kardeştir onlar,
Kimse aramasa da onları.

Türkçesi:
Anatoli Mizlev - Anıl Meriçelli

güzel becerirken, *"Ben ressam messam olamam arkadaş, ben gidiyorum"* diyen adama alkış tutmaz mısınız?

Bir yanlıştan kurtulup bir başka yanlışa gitmek doğru mu? Bana sorarsanız, kötü sanatçının açtığı yarayı kötü eleştirici açamaz. Kötü sanatçı gerçekliği yanlış algılayan ve algılatan adamdır. Öte yandan, eleştirmecinin iyisiyle kötüsü çok çabuk ayırt edilir. Edilmese ne olacak! Benim hiç sevmediğim bir romanı eleştirici göklere çıkarmışmış. Çıkarsın. Bunu yutacak kadar zavallı bir okuyucu zaten allahlık bir okuyucudur. Bırakın yutsun. Bizde kötü sanatçı sayısı da kötü okuyucu sayısı da pek yüksektir. Olsun. Ne demiş adam: *"Asinus asinum fricat"* yani eşek eşeği kaşır. Bırakın eşekler kaşısın birbirini. Eşek eşeği kaşıdı diye şiir tarihinin, roman tarihinin, resim tarihinin, müzik tarihinin yargıları mı değişecek?

Burnunun önünü göremeyen adam estetik görü sahibi gibi yargılar ortaya koyuyorsa gülüp geçersiniz. Eleştiri yazılarının çoğunda bir yapıtı kavrama ve kavratma kaygısından çok *"Bak ben neler biliyorum"* gösterisi vardır. Adam bir yapıtı bahane edip gösteriye kalkar. İyi eleştiri her şeyden önce sağlam bir ahlak temelini gerekirir. Eleştiri zihin sağlığı ister, çalışkanlık ister, bilgi ister. Bir kesimin ya da bir sınıfın yardakçısı olmak insana gazete sütunlarını da açsa kalıcılık sağlamaz. Bana ufuk açmayan eleştiriciye eleştirici der miyim? Gerçekte en iyi eleştiriciler en büyük sanatçılar arasından çıkar. Sağlam sanatçı görüşü kazanmış bir kişi eleştirme gücü yüksek kişidir. Gelin bu saf, bu garip, bu şaşkın, bu yitik, bu yalınkat insanlara bu kadar kızmayın ve onların yazdıklarına tepki gösterirken terbiyeli olun. Şu ölümlü dünyada bir iyilik kalır kalırsa.

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİN NEDENLERİ

Vahap COŞKUN

İnsan hakları konusu, Türkiye'de ciddi bir problem teşkil etmektedir. Türkiye'de siyasal iktidarların "vatandaşlarına karşı insan haklarını koruma sorumluluğunu" yerine getirmede çok büyük eksiklikleri bulunmaktadır. Türkiye, bu alana ilişkin sözleşmelerin hemen hepsini imzalayıp kendi iç hukukuna dahil etmesine rağmen, bu sözleşmelerin içeriğini gereği gibi yerine getirmede müterediddit davranmakta, bunun sonucu olarak da hem siyasi hem hukuki birtakım açmazlarla karşı karşıya kalmaktadır. Vatandaşlarının temel insan haklarını korumak ve geliştirmek için gerekli mekanizmaları kurumsallaştıramayan, bir başka ifade ile insanlara/insanlığa karşı olan asgari sorumluluğunu ifa edemeyen Türkiye; hem nihai hedef olarak belirlediği AB'ye siyasal ve ekonomik entegrasyonunu gerçekleştirememekte, hem de uygar dünya tarafından sürekli eleştirilen ve hukuki olarak cezalandırılan bir ülke konumuna düşmektedir.

Türkiye'de insan haklarının bu denli önemli bir sorun olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır:

1. İlk neden, Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olan Türkiye'nin de, selefi gibi, **"güçlü devlet"** geleneğine sahip olmasıdır. (1) Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan güçlü, merkeziyetçi ve büyükçe bürokratik bir devleti miras aldı. Gerçekte, devletin sivil bürokrasi, silahlı kuvvetler ve mahkemeler gibi output (çıktı-verimli) yapılarının çok büyük oranda kurumsallaşması ve devlet makinesinin bu aşırı gelişmesi, Türk siyasal kültüründe baskın olan "güçlü devlet" geleneğiyle birleşmiştir. Bu durum, devlet ile sivil toplum arasında dengeli ilişkilerin ortaya çıkmasını engellemiştir. (2) Hatta denilebilir ki, Osmanlı-Türk yönetiminin patrimonyal kökenleri güçlü devlete yönelik evrimleşmesini durdurmayarak, sivil toplumun yanında değil, gerçekte sivil toplumu boğarak gelişmiştir. Böylece devlet, sivil toplumdan izole edilmiş ve otonom olmuştur. Bunun sonucu olarak da, bu yönetim anlayışı içerisinde gelişen devlet, Avrupa'daki yönetim biçimlerinden daha fazla "egemen" olmuş, onlardan çok daha "güçlü" olagelmiştir. (3) Bu güçlü devlet geleneği, insan hakları anlayışı ile çatışır. Çünkü insan hakları, birinci derecede yönetimlere ve yönetsel kurumlara yönelik ilkelerdir. Daha da özelde insan hakları, **çağdaş toplumların kamu alanlarına birincil olarak uygulanabilecek kamusal ahlakın bir parçasıdır.** (4) Bu anlamda insan hakları, siyasal iktidara karşı yöneltilen ve temel amacı bu iktidarı sınırlandırmak olan sivil ve politik haklardır. İnsan haklarının devlet iktidarını sınırlayıcı niteliği nedeniyle, Türkiye'de güçlü devlet anlayışı, tüm insan hakları taleplerini, gücünü azaltacak arayışlar olarak algılayarak bu talepleri bastırmış ve insan haklarının ilerlemesini engellemiştir.

2. İlk nedene bağlı olarak ikinci bir neden, Türkiye'de güçlü devletin aynı zamanda "kutsal" olduğuna dair varolan inançtır. İnsan hakları, her şeyden önce bireyin kutsallığına dayanırken, Türkiye'de hakim olan anlayış devleti her şeyin üstünde tutan ve onu kutsallaştıran bir anlayıştır. Bu hakim anlayış en iyi ifadesini, halen cari olan 82 Anayasası'nda bulmaktadır. (5) Bu anayasa, bireyi devlet iktidarına karşı korumayı amaçlayan liberal anayasalcılık anlayışına karşı duyulan bir tepkinin ürünü olup, devleti bireye karşı koruma güdüsüyle hareket etmektedir. Böylece bu anayasada özgürlük karşısında otorite, birey karşısında devlet ön plana çıkarılmıştır. (6) Burada bir noktanın altını önemle çizmek gerekir: **"Kutsal devlet"** anlayışı sadece devlet iktidarını ellerinde bulunduranların sahip olduğu ve koruduğu bir anlayış değildir. Bu anlayışı, ne yazık ki, toplumun büyük kesimi de büyük ölçüde benimsemiştir, ki asıl tehlikeli olan da budur. "Paternalist devlet" anlayışının toplumun genetik kodunu oluşturduğu ülkemizde, devlet her şeyin sahibi ve yaratıcısı olarak algılanır. Devlet, insana ait olması gereken hak ve özgürlüklerin de yaratıcısı ve sahibidir; bu nedenle hak ve özgürlükler de ondan beklenir, insanların ne kadar hak sahibi olduğuna, özgürlüklerin sınırının ne olacağına o karar verir.

Temel parametreleri "güçlü devlet" ve "kutsal devlet" olan böyle bir toplumsal ve siyasal kültürün insan haklarını koruyup geliştiremeyeceği aşikardır. Çünkü Türkiye'de, devlet, insanın (bireyin) önünde yer almakta, devletin bekası her şeyin üs-

tünde tutulmaktadır. Büyük ölçüde "hikmet-i hükümet (devlet aklı, raison d'etat)" zihniyetinden güç alan bu siyasal ve toplumsal kültür, devletin varlığını esas almakta ve bu varlığı sürdürmek için yapılan her tür işlemi ve uygulamayı mubah saymaktadır. Bu nedenle Türkiye'de insan hakları ihlallerini gerçekleştiren devlet memurlarının üzerine gidilmemekte; bu olaylar aydınlığa kavuşturulmadan dosyaları kapatılmakta; eğer olay yargıya intikal ettirilmişse yargı sürecine müdahale edilmekte, davalar sistemli bir şekilde yavaşlatılmakta ve sonuçta sanıklar ya beraat ettirilmekte veya çok küçük cezalar verilerek olay geçiştirilmektedir.

Devlet görevlilerinin neden olduğu bir hak ihlali karşısında yetkililer, devletin güçlülüğüne ve kutsiyetine halel getirmemek için, bu konuyu en kısa sürede kapatmaya uğraşmakta, konunun kamuoyu önünde tartışılmasından rahatsızlık duymakta ve bunu engellemeye çalışmaktadır. Bu yapılırken de, Türkiye'de herkesin aşina olduğu, üç gerekçe dillendirilmektedir:

a) En gözde gerekçe, hak ihlallerinin **münferit vakalar** olduğu yönündeki savunmadır. Buna göre, işkence, kötü muamele, yargısız infaz gibi eylemler, bir devlet politikasının sonucu olan eylemler olmayıp; devlet yetkisini kullanan görevlilerin kendi başlarına ve içinde yer aldıkları kurumdan ayrı olarak gerçekleştirdikleri "tek" eylemlerdir; bu nedenle bunların üzerinde fazlaca durmak, olayı dallandırıp budaklandırmak gerekmez. Elbette ki, meydana gelen hak ihlallerinin tümü planlı-programlı bir şekilde gerçekleştirilmemiştir, bunların içinde gerçekten de bir veya birkaç görevlinin tasarrufuyla gerçekleşen "münferit" olaylar da vardır. Ama bu tür olayların "münferit" kalabilmesi için; bu tarz girişimde bulunan devlet görevlilerine işledikleri suç veya yaptıkları hataya uygun olarak gereken cezanın verilmesi, ihtarın yapılması ve bu kişilerin sorumluluğunu taşıyanların da hesap vermesi gerekir. "Ancak bu koşulla, devlet yetkisi kullanılarak işlenen suçların ve yapılan hataların münferit oldukları hakkında bir inanç oluşabilir." (7) Oysa Türkiye'de süreç bunun tersi yönde işlemektedir. Bir insan hakkı ihlali meydana geldiğinde, bu ihlali gerçekleştirenlerin amirleri olayı örtbas etmek için devletin tüm yetkilerini kullanmakta, uydurma raporlar ve senaryolarla gerçeğin ortaya çıkmasını engellemektedirler. Böylece "münferit bir vaka", "örgütlü bir suç" haline dönüşür.

Bu yaklaşımın bariz bir örneğini, Ağustos 2001'de vuku bulan Akkise olaylarında görmek mümkündür. Bir jandarma astsubayının başlattığı ve bir kişinin ölümüyle sonuçlanan bu olayda, müfettiş raporlarına göre halk neredeyse tek sorumlu olarak gösterilmektedir. Olayın hemen ertesinde yapılan açıklamalarda jandarma araçlarında hasardan ve jandarmaların yaralanmalarından söz bile edilmezken, olayın üzerinden yaklaşık iki gün geçtikten sonra jandarma araçlarında hasar olduğu ve birçok görevlinin yaralandığı keşfedilmiştir. Ama bu gecikmiş keşif, resmi rakamlara göre atılan yüzlerce merminin hangi ağır tahrik sonucu atılmış olduğunu hâlâ açıklığa kavuşturamamıştır. Tek başına Akkise olayları bile, Türkiye'deki düzene evrensel hukuk normlarının değil, ağır bir asayiş mantığının egemen olduğunu çok net olarak ortaya koymaktadır.

b) Devlet yetkililerinin dile getirdikleri ikinci gerekçe, **"konunun bölücü ve yıkıcı çevrelerce istismar edilmesi"**dir. Buna göre, insan haklarından ve hakların ihlallerinden bahsedip, devletin bu konudaki eksikliklerini gözler önüne sermek, Türkiye'de kargaşa çıkarmak isteyenlerin ekmeğine yağ sürmektir. Bu nedenle, bu hak ihlallerini fazla büyütmemek, sorumlularının üzerine de çok gitmemek gerekir. Bu, anlaşılması güç bir mantıktır. Çünkü, eğer toplumun bölücü ve yıkıcı çevrelerin istismarına maruz kalması istenmiyorsa, yapılması gereken, her türlü hak ihlalinin üstüne gidip sorumluları cezalandırmaktır. Böylece bu tür çevrelerin istismar edebilecekleri herhangi bir durum söz konusu olamaz. Ama bunu yapmayıp, bu konu üzerinde konuşmaya yasaklamakla sorunun çözüleceğini ummak, tam bir devekuşu politikasına teslim olmaktır.

c) Hak ihlallerinin kamuoyuna yansıtılmasından rahatsızlık duyanların dile getirdikleri bir diğer gerekçe ise, bu konularda yapılacak yorumların, **"personelde motivasyon bozukluğuna yol açacağı"**dır. Bu mantığa göre de, işkence ve benzeri muamelelerle insan haklarını ihlal edenler eğer cezalandırılır veya kamuoyuna deşifre edilirlerse, bu diğer personel üzerinde olumsuz etki yaratacak, böylece devletin güvenlik görevlileri görevlerini yaparken gerekli olan motivasyonları kaybedecek, gerektiğinde risk alamayacaktır. Bu mantık, her şeyden önce, devlet görevlilerinin görevlerini icra ederken mutlaka bazı hakları ihlal edebileceklerini peşinen kabul etmesi nedeniyle sakattır. Ayrıca, suç işleyen kamu görevlilerinin cezalandırılmaması, hak ihlallerini teşvik eden etkenlerden biridir. İşkenceye başvuran ve bu davranışı cezasız bırakılan bir görevli, zamanla işkenceyi meşrulaştıracak, kendi iç dünyasında bu davranışını normalleştirecektir. Bu durumda suçun toplumda yarattığı yıldırma etkisi büyür ve insanların adalete olan inançları kaybolur. (8)

3. Türkiye'de hem devlet, hem de toplum katında **farklılığa ve çoğulculuğa olan tahammülsüzlük,** insan haklarının ihlal edilmesini sağlayan

önemli etkenlerden biridir. İnsan hakları gerçek bir çoğulculuğu ve farklılığı tanıyan ve koruyan siyasal toplumlarda bütünsel bir anlam ifade etmektedir. Zira her toplumda toplumun dokusundan kaynaklandığı için kaçınılmaz bölünmeler ve farklılaşmalar bulunmaktadır. Bu bölünmeler, sosyal-ekonomik nedenlerle ortaya çıkabileceği gibi; dinsel, etnik, kültürel, dilsel, vb. nednelerden de kaynaklanabilir. Bir anlamda her toplumun kaderinde olan bu farklılaşmalar ya da bölünmeler ister istemez uzlaşmazlıklar ve çatışmaları da peşi sıra gündeme getirebilir. Burada temel problem, sosyal dokudaki bu farklılaşmalardan kaynaklanan (veya kaynaklanması muhtemel) yırtılmaların nasıl onarılacağı; bir başka ifade ile farklılıkların nasıl birlikte yaşayacaklarının sağlanacağıdır. Bu noktada sivil barışın tesis edilebilmesi için tek çözüm, insan hakları hukukunu etkinleştirmekdir. (9) Dahası insan haklarının gerçek bir varlık gösterebilmesi, çoğulculuğun yalnız devlet tarafından tanınan ve korunan bir nesne olmakla kalmayıp, toplumsal hayatın bütün dokularına sızmış olmasıyla mümkündür. Bunun en somut ifadesi "farklı olma hakkı"dır. Çoğunluktan farklı oldukları, farklı düşündükleri ya da farklı davrandıkları için bazı insanların/insan gruplarının toplum tarafından dışlanması ya da toplum dışına atılması da, bunların özgürlüklerinin devlet tarafından kısıtlanması kadar vahim bir durumdur. Özlü bir deyişi tekrarlayacak olursak, "insan olma hakkı başka olma hakkı, kendi türünde tek olma hakkıdır." (10)

Fakat ülkemizde, uniform bir toplum inşa etme arzusunun doğal bir sonucu olarak, her türden (dinsel, dilsel, kültürel, etnik, ...) farklılaşmaya bir zenginlik değil, bir tehdit olarak bakılmakta; toplumun genel geçer kurallarıyla uyuşmayan ve farklı taleplerde bulunan insanlar/gruplar hem devlet, hem de toplum tarafından baskı altına alınmaktadırlar. Bu da, insan haklarının bireysel ve toplumsal yaşamda yaşanır kılınmasını engellemektedir.

4. Ve son olarak, **"özgürlük"** kavramının bizatihi kendisinin olumsuz bir şey olarak algılanmasının, insan haklarını engelleyen bir unsur olduğu söylenebilir. Gelişmiş toplumlarda özgürlükler, toplumun değiştirici, dönüştürücü ve geliştirici bir dinamiği olarak kabul edilir ve saygı ile karşılanır. Türkiye'de ise özgürlüklerin anarşiye yol açacağı, bunu önlemek için özgürlüklerin kısıtlanması ve hatta kaldırılması gerektiği anlayışı, en makbul anlayıştır. Bu anlayış, özellikle 2. Meşrutiyet'ten sonra, devlet yönetiminde mutlak egemen olmuştur. **Zabunoğlu**'nun deyimiyle "1908 sonrasında, hürriyetin yine hürriyet tarafından yıkılmasını önlemek için çare hürriyetsizlikte bulunmuş ve bunun pratik sonucu olarak sorgusuz, sualsiz ve asıl önemlisi yargısız mahkumiyetler ve yoksulluklar modeli uygulamaya getirilmiştir. Kanımca, bir sarkaç hareketi kimliğinde olmak üzere, Türkiye sonraları ve hatta bugün de bu modelin uygulandığı bir ülke olma özelliğini korumaktadır." (11) İşte bu model, Türkiye'de devletin ve toplumun özgürlüklere olumsuz bakış açısı üzerine oturan bu model, ülkemizde insan haklarının gelişmesinin ve yetkinleştirilmesinin önündeki en büyük engellerden biridir.

Çözüm: Ortak Bir İnsan Hakları Bilincinin Yaratılması

Bugün Türkiye'nin, siyasal ve ekonomik yapısını çağdaş standartlara ulaştıramamış insan hakları ihlalcisi bir ülke olarak anılmasının en önemli nedeni, insan hak ve özgürlüklerinin benimsendiği bir sosyal ortamın varolmamasıdır. İnsan hakları, esasta bir zihniyet sorunudur. Bu itibarla, insan hakları için asıl önemli unsur, bu hakları içselleştiren ve koruyan bir toplumsal anlayışın yaratılmasıdır. Bir başka ifade ile, insan hakları konusunda başarıya ulaşmak için, bu kavram bir bilinç olarak bütün insanlarca önemli bir ölçüde benimsenmeli, bu bilinç bütün insanlarda yerleşmelidir.

Bir insan hakları ortak bilincinin yaratılması için gerekli olan şartlar ise şunlardır:

1. Öncelikli şart, toplum oluşturan üyelerin devletin sınırlı olduğu konusunda asgari bir müştereklerinin olmasıdır. Eğer yurttaşlar, devleti "kutsal" bir varlık olarak görüp sınırları dahilinde hareket etmesini sağlamada isteksiz olurlarsa, bu takdirde egemen güç bu sınırları dilediği gibi ihlal edebilir ve aynı zamanda varlığını sürdürmek için gerekli desteği sağlamış olur. Ama devletin sınırları içinde hareket etmesini sağlayan demokratik değerler konusunda toplumda bir "medeni kültür" oluşmuş ise, o zaman devlet ancak sınırlı bir iktidara sahip olacaktır. Sınırlı bir iktidarın en önemli özelliği ise, siyasal iktidarların ihtiyarlarına bağlı olarak ürettiği yasalara değil, bunların dışında varolan evrensel yasalara uymak zorunda olmasıdır. Evrensel yasaların geçerli olduğu bir toplumda, toplumsal ilkeleri belirleyen temel ilke hukukun üstünlüğüdür.

2. İnsan hakları bilincinin yaratılmasında ikinci önemli şart, farklılaşmaya müsamaha gösterilen bir toplumsal kültürün yaratılmasını sağlamaktır. Böyle bir toplumsal kültürün yaratılabilmesi, toplumda farklılaşma eğilimi gösteren grupların birarada yaşayabilmesi ve birbirine destek olmaları için iki tavırda birleşmeleri gerekir: Bu tavırlardan birincisi, her kesimin diğer kesimlerin haklarını hoşgörü ile karşılamasıdır. Türkiye gibi toplumlarda, insanların farklı din, düşünce, vicdan ve pratikleri vardır ve

bunlar bireylerin içinde yer aldığı gruplara da yansımaktadır. Her düşünce ve pratiğin karşılık olarak hoşgörülmesi gerekmektedir. Herkesin hakkının kendisi için enmasum ve yegane hak olduğu gerçeğini göz önünde tutarak, başkasının her türlü hak talebini onun için en temel hak olarak kabul etmesi ve bunu saygı ve hoşgörü ile kabul etmesi gerekmektedir. Zira hoşgörünün olmadığı bir yerde hakların farklılaşmasından ve bireylerin kendi için tanımladıkları özgürlüklerden söz etmek oldukça güç olacaktır. Bu yöndeki olumsuz gelişmeler aynı zamanda demokratik kültür ve çoğulcu anlayışları ve karşılıklı saygıyı da yok edecekctir. Başkasının düşünce ve eylemlerine sevgi ile yaklaşılmayabilir; ancak onların taleplerine saygı ve hoşgörü ile yaklaşmak bir sorumluluk gereğidir.

İkinci olarak da bireyler birbirlerine karşı bir sorumluluk etiği geliştirmelidirler. Başka bir deyimle bir kesimin kendisi için tanıdığı hak, aslında dolaylı olarak, diğerlerinin de haklarını etkilemektedir. Zira bir grubun haklarının kısıtlanması, başkalarının da haklarının kısıtlanması anlamına gelir. Bu nedenle gruplar, başkasının hakkını aynen kendi hakları gibi savunmak durumundadırlar. Mahrum olma duygusu, insanları farklı arayışlara yöneltir. Bu arayışların sonucunda ortaya çıkabilecek tavırlar her türlü kesimi belirgin bir biçimde etkileyebilir. O halde kişilerde, başkasının hakkına karşı sorumluluk etiğinin gelişmesi gerekir. Çünkü insan hakları konusuyla ilgili ahlaki ve tutarlı olan tavır burada yatmaktadır. (12)

3. İnsan haklarının güvence altına alınmasında, son olarak "bireylik bilinci"nin önemi belirtilmelidir. İnsan hakları ancak bireylerin haklarına saygı gösterilmesine yönelik etkinlikleri, ihlal karşısında duyarlılık derecesi, hakları sahiplenme yoğunluğu ve hatta gerektiğinde direnme yoluyla özgürlükleri koruma bilinci sayesinde güvence korunabilir, bir anlama sahip olabilir. Duyarlılıktan direnmeye giden yolda, bireylik bilincinin altını çizmek gerekir. "Birey olma bilincinin zayıflığı ölçüsünde, toplum üyelerinin otoriter ve hatta totaliter eğilimlere açık oldukları öne sürülebilir. Paylaşım duygusunun gelişmiş olması, özgürlüklerin güvencesini artırır; bencillik, tersi bir ortam yaratır. Değinilen özellikler "örgütlü toplum" kavramını çağrıştırır. Siyasal kurum ve karar merkezleri dışında toplumsal örgütlenme derecesinin yoğunluğu, bireyin özerkliğini kamçılar. Genel olarak toplumsallaşma süreci, hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesine uygun ortam yaratır." (13)

İnsan hakları, var olan gerçek şartların ötesini gösterir; insanların nasıl bir durumda olduklarından çok, onların nasıl yaşayabilecekleriyle ilgilidir. İnsan haklarına ilişkin mevzuat, çoğu ülkede hayatın fiilen nasıl olduğu hakkında bir şey söylemez. Fakat onurlu bir hayatın şartlarını gösterir. İnsan haklarının yaşantılanması konusundaki tereddütlerin asgariye indirildiği onurlu bir yaşam, ancak güçlü bir sivil toplumun mevcut olduğu, bireyi toplum ve devlet karşısında yalnız ve savunmasız bırakmayan kurumların işlevsel olduğu ve insan haklarını ayrımsız herkes için talep eden ahlak anlayışlarının veya ortak bir insan hakları ahlakının yaygın bir biçimde kabul gördüğü toplumlarda söz konusu olabilir. Bu bağlamda, insan haklarını güvence altına alan sağlıklı bir yasal çerçevenin ve hükümet dışı kuruluşların oluşturduğu güvenceler yanında, hatta bunlardan daha önce, insan haklarını ona dayanarak savunabileceğimiz tutarlı bir perspektifin varlığı hayati önem taşımaktadır. Zira insan haklarının herhangi bir ülkenin mevzuatına yansıma biçimi de, fiili durumu da, o ülkedeki insan hakları mücadelesinin başarısı da, o ülkedeki insan haklarına ilişkin egemen perspektifin niteliğinden bağımsız değildir. (14)

1. Hann Chris, *"Subverting Strong States: The Dialectics of Social Engineering in Hungray and Turkey"*, Deadalus, Vol. 124, Num. 2, Spring 1995, s.144.
2. Özbudun Ergun, *How Far From Consilidation"* ,Journal of Democracy, Vol. 7, Num. 3, July 1996, s.125.
3. Heper Metin, *"The Strong State As a Problem for The Considilidation of Democracy Turkey and Germany Compared"*, Comparative Political Studies,Vol. 25, Num.2, July 1992, s.177-188.
4. Lindholm Tore, *"İnsan Haklarının Ortaya Çıkması ve Gelişmesi: Kültürler ve Dinler Arası Diyalog Çerçevesinde Bir Bakış"* (b.y.: Uluslararası Demokrasi, Hukuk ve İnsan Konferansı-D.Bakır B.Şehir Bld. Yayını), Diyarbakır, 1998, s.56.
5. 82 Anayasası, devleti kutsayan ilk Batı anayasasıydı. "Kutsal Devlet" ibaresi, 1995 yılında yapılan değişikliklerle anayasadan çıkarıldı ama bu zihniyetin anayasa metninin tümüne sindiğini belirtmek gerekir.
6. Erdem Fazıl Hüsnü, *"Hukuk Devleti ve 82 Anayasası"*, Liberal Düşünce, Sayı 16, s.45.
7. İnsel Ahmet, Radikal 2, 26.08.2001.
8.Bora Tanıl, Radikal 2, 25.06.2001.
9.Çağlar Bakır, *"İnsan Haklarının Güncel Sorunları"*, (b.y.: İnsan Hakları Sempozyumu-İstanbul B.Şehir Bld. Hukuk Müş. ve Hukuki Araştırmalar Derneği Yayını), İstanbul, 1995, s.69-70.
10. Tanör Bülent, *"Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu"*, BDS Yayınları, 1994, İstanbul, s.275.
11. Zabunoğlu Yahya K, *"Türkiye'de İnsan Hakları ve Hak Arama Özgürlüğü"*, Kırıkkale Barosu Dergisi, 1991/1, s.11-12.
12. Çaha Ömer, *Birey-Devlet İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İnsan Hakları*, Lib.Düş. Sayı 1.
13. Kaboğlu İbrahim Ö., *"İnsan Hakları Güvenceleri-Hukuk ve Ötesi"* (b.y: İnsan Hakları Sempozyumu-İstanbul B.Şehir Bld. Hukuk Müş. ve Hukuki Araştırmalar Derneği Yayını), İstanbul, 1995, s.85.
14. Ensaroğlu Yılmaz, *"İnsan Haklarının Tartışılmasında Perspektif Sorunu"*, Birikim, Sayı 127, Kasım 1999, s.52.

DAVRANIŞ: ÇEVRE Mİ? GEN Mİ?

H. Tuğrul ATASOY

İnsanlığın kusursuz ve ideal insan düşü sürüyor. İlk anda kulağa hoş geliyor bir de genetiğin önümüze açtığı teknik imkanları da düşünürseniz aynı zamanda göz de kamaştırıyor. Biyoteknoloji çağında bilimsel ırkçılık-öjenizm-bireyin ve toplumun genetik ıslahının daha doğru ve daha kolay yöntemlerle yapılabileceğini iddia etmektedir ve bilimsel alanda arkasını sosyobiyolojiye dayamaktadır. Sosyobiyologlar, tüm insan davranışlarının genlere indirgenebileceğini bu yolla insan davranışlarının altında yatan insan doğasının ve insanlığın evriminin daha iyi ve daha doğru anlaşılabileceğini savunuyorlar. Bu alandaki çalışmaları ve bize sundukları veriler gerçekten takdiri hak ediyor. Sonuç olarak fare ve şempanze ile % 98-99 genetik benzerliğimiz var ve tüm canlılar için geçerli olan biyolojik kurallar ve evrim kuralları bizim için de geçerli. Sorun sosyobiyologların teorik düzeyde ilerisi için insanlık hakkında ne düşündükleri aslında. İnsan topluluklarında görülen tüm karmaşık davranış örüntülerini salt genetik olarak görmeleri ve ideal insan ve ideal toplum yaratmak sevdası ile davranışların düzenlenmesi için genetik manipulasyon hayalleri kurmalarında yatıyor. Örnek aldıkları toplumlar ise karınca ve arı gibi böcek topluluklarıl Bir diğer sorun ise, örneğin tecavüz, soykırım, savaş gibi olumsuz insan davranışlarını etik, ahlak, hukuk gibi bilim dallarının değil biyolojik kurallara dayalı sosyobiyolojinin konusu olarak görmeleri ve örneğin insanlarda görülen tecavüz davranışını akrep gibi bir hayvanın tecavüz davranışı -akrep biyolojisi ve ekoloji gözü ile- nasıl haklı gösterilebilirse o şekilde haklı göstermeye çalışmalarıdır. Bu yeni çağda öjenizm tekrar diriltilmeye çalışırken eldeki son veriler ile davranışlarımızın kökeninde hangi etkenin daha ağır bastığına kısaca bir göz atmak yerinde olur. Önce sosyobiyoloji ve genetik bize son yıllarda ne söylüyor, bir bakalım.

Sosyobiyolojinin kurucusu sayılan ve önde gelen ismi olan Edward O. Wilson'un çalışmaları ve görüşleri bu nedenle özel ilgi görmüş ve tartışma konusu olmuştur. Ne yazık ki Wilson'un ünlü "Sosyobiyoloji" adlı kitabı ve o kitabın çok tartışma yaratan son bölümü elimizde yok ancak TÜBİTAK geçenlerde Wilson'un bir kitabını dilimize kazandırdı. Wilson, "Doğanın Gizli Bahçesi"(1) adlı kitabında şunları söylüyor; *"Pek çok toplumbilimcinin ve diğer bilim adamlarının öne sürdüğü bildik bir itirazı önceden yanıtlamak adına, özgecil davranışların yoğunluğunun ve biçiminin büyük ölçüde kültür tarafından belirlendiğini hemen belirteyim. İnsanın toplumsal evriminin genetik olmaktan çok kültürel olduğu açıktır. Yine de sosyobiyologlar, hemen hemen bütün insan toplumlarında kuvvetle kendini gösteren bu hissin genler aracılığıyla evrimleştiğini düşünmektedirler. Bu varsayım toplumlar arasındaki farklılıkların sebebini açıklayamasa da insanların diğer memelilerden neden farklı olduğunu ve dar bir açıdan bakıldığında neden toplumsal böceklere daha çok benzediğini açıklayabilir. Syf.76, 77"* Wilson, insan davranışlarında ana etken olarak çevreyi almaktadır. Özgeci davranışlar Wilson'un, davranışın genetik kökenine ilişkin düşünce ve yorumlarında ana temayı oluşturmaktadır ve bu özgeci davranışların tüm canlılarda evrensel olarak görülmelerinden dolayı insanda da genetik kökenli olması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Wilson'un, kitabında kalıtımın doğası ve sosyobiyolojinin içinde barındırdığı potansiyel tehlike konularında düşündüklerini ise aşağıdaki satırlarda bulabiliyoruz; *"Sosyobiyolojinin ima ettiği şeyler yüzünden duyulan kaygı genellikle kalıtımın doğasına dair basit bir yanlış anlamadan kaynaklanıyor. Konuyu mümkün olduğunca kısa ve öz açıklamaya-çalışayım. Genler ille de belli bir davranışı değil, belli davranışları geliştirme kapasitesini, dahası bu davranışları belirli çevrelerde geliştirme eğilimini içinde barındırır. Diyelim ki belli bir kategoriye dahil olan, akla gelebilecek bütün davranışları örneğin olası bütün saldırgan tepkileri-sıraladık ve kolaylık olsun diye bunları harflerle belirledik. Bu örnekte diyelim ki tam yirmi üç böylesi tepki var ve onları A'dan Ş'ye harflendirdik. İnsanlar bütün bu davranışları göstermez, gösteremezler; belki dünyadaki bütün toplumlar bir araya gelse A'dan L'ye kadar olanları sergileye bilirler. Dahası bu davranışların hepsini aynı beceriyle geliştiremezler; çocuk yetiştirirken karşılaşılabilecek olası durumların çoğunda A'dan G'ye kadar olan davranışlara daha fazla eğilim vardır, dolayısıyla H'den P'ye kadar olan davranışlara pek az kültürde rastlanır. İşte bu olanak ve olasılıklar örüntüsü kalıtsaldır. Syf.84, 85... Sosyobiyolojide tehlikeli bir tuzak vardır, ancak sürekli uyanık davranarak bu tuzaktan kaçılabilir. Bu tuzak, etiğin,*

eleştirellikten uzak bir biçimde, "olan şeyin" "olması gereken şey" olduğu sonucuna varan doğalcı yanılgısıdır. İnsan doğasında "olan şey" büyük ölçüde Pleyistosen avcı-toplayıcılardan mirastır. Herhangi bir genetik eğilimin delilleri şimdiki ve gelecekteki toplumlarda süregelen bir uygulamayı haklı göstermek için kullanılamaz. Çoğumuz kendi yarattığımız yepyeni bir çevrede yaşadığımıza göre böylesi bir uygulama "kötü biyoloji" anlamına gelir, bu da, kötü biyoloji söz konusu olduğunda her zaman olduğu gibi felaketi davet etmek demektir. Örneğin belli koşullarda rakip gruplara savaş açmak genlerimizde olabilir pekala, neolitik atalarımıza faydası da dokunmuştur ama şimdi küresel bir intihara yol açabilir. Bir zamanlar mümkün olduğunca fazla sağlıklı çocuk yetiştirmek emniyetin tek yoluydu; ama dünya nüfusu artık taşma noktasına gelmişken böyle bir stratejinin sonucu ancak bir çevre felaketi olabilir. Syf.89"

Kalıtımın doğasına ve genlerin belirli bir davranışı geliştirme kapasitesini barındırdıklarına dair görüşlerine bir şey demek zor ancak savaş açmanın genlerimizde olabilme olasılığına rağmen kültürel olarak artık bu çağda böyle bir davranışa girmemiz felakete yol açabilir diye savaşa girmiyorsak neden davranışlarda ana yönlendirici bu durumda çevre ve kültür değil de genler olsun ki?

Wilson'un şu sözleri de üzerinde düşünülmeye değer, *"Genetik eğilimler aşılabilir, tutkular tersine çevrilebilir ya da yeniden yönlendirilebilir ve ahlak değiştirilebilir; insanın sözleşme yapma dehası daha sağlıklı ve daha özgür toplumlar yaratmak için kullanılmaya devam edilebilir. Yine de zihin her istenen şekle girmez. İnsan sosyobiyolojisi araştırılmalı ve bulgular, zihnin evrimsel tarihinin izini sürmek için sahip olduğumuz en iyi araç olarak değerlendirilmelidir.* Syf.90" Sorun bu değişimler çevre etkisi ile kültürel mi olacak yoksa genetik müdahale ile mi olacak?

Davranışlarımızın tamamen genetik belirlenimcilik ile açıklanabileceğine dair elde bir kanıt yok. Bu gerçeği aslında Wilson da, "Doğanın Gizli Bahçesi"nde şöyle ifade ediyor; *"Belli bir kuş ya da memeli türünün bölgesine fazlaca sahip çıktığına, incelikle planlanmış saldırgan gösterilerde ve hücumlarda bulunduğuna, öte yanda benzer bir türün bölgesine neredeyse hiç sahip çıkmadığına sıkça rastlanır. Kısacası yaygın bir saldırganlık içgüdüsü olduğunu söylememizi sağlayacak kanıt yoktur Syf.79... Pek çok hayvan türünün zengin, dereceli bir saldırgan davranış repertuvarı olmasına ve saldırganlığın toplumlarının örgütlenmesinde önemli bir yeri olmasına rağmen, bireylerin normal bir hayat geçirmesi yani çocuk büyütmekle, dövüş oyunlarıyla ve husumet dozu alçak gösterilerle yetinmesi mümkündür. Anahtar çevredir ve sık sık tekrarlanan yoğun duygu gösterileri ve dövüşler, belli bir hayvanın yaşamında kaçınamadığı bazı toplumsal gerilimlere verdiği uyuma yönelik tepkilerdir Syf.83"*

Stephen Jay Gould, "Darwin ve Sonrası" adlı kitabında (2) yer alan sosyobiyolojiye ve Wilson'a yönelik eleştirilerinde tartışmamızın yönünü belirleyen şu satırlara yer vermiştir; *"Belirli insan davranışlarının genetik kontrol altında olduğunun dolaysız kanıtı nedir? Yanıt, elimizde hiçbir dolaysız kanıt olmadığıdır... Bu nedenle sosyobiyologlar mantığa uygun dolaylı iddialar oluşturmak zorundadır. Wilson, üç ana strateji kullanır; evrensellik, neslin sürdürülmesi-özgeci eylemler- ve uyuma dönüklük. Syf.272... Toplumların işleyebilmesi karşılıklı özgeciliği gerektiriyor olabilir. Ama bu eylemler genlerle bilincimize kodlanmış olmak zorunda değildir; pekala öğrenme yoluyla aşılanmış olabilir... Beynimiz, toplumsal davranışın temeline dolaysız belirlenim yerine programlanmamış öğrenmeyi koyabilecek mantık ve bellekle donanmıştır. Esneklik insan bilincinin pekala en önemli belirleyicisi olabilir... Beynimizin olağanüstü esnekliğinin saldırgan ya da barışçı, baskın ya da edilgin, kinci ya da bağışlayıcı olmamıza izin verdiğini bildiğimiz halde, saldırganlık, egemenlik ya da kin için belirli genlerin varlığını düşünmek niye? Şiddet, cinsiyet ayrımcılığı ve genel kötülük, olanaklı davranışlar aralığının bir alt kümesini temsil etmeleri bakımından biyolojiktir. Ama barışçılık, eşitlikçilik ve iyilik de bir o kadar biyolojiktir; gelişip serpilecekleri toplumsal yapıları yaratabilirsek etkilerinin daha da artacağını görebiliriz. 276-277."*

Biyoteknoloji çağına girdiğimiz şu günlerde gen ve davranış ilişkisi tartışılırken belki de dikkatin en çok odaklandığı altbaşlıklar saldırganlık ve suça eğilim konuları olmuştur. Suça eğilim ve saldırganlık genetik ise belirli renkteki ırklar, düşük sosyoekonomik koşullardaki yığınlar genetik ayırımcılığın açık hedefleri haline gelecektir. Sosyoekonomik ve kültürel yardım ve rehabilitasyon programları yerlerini öjenik genetik temizlemeye bırakacaktır kolaylıkla. Yukarıda okuduğumuz Wilson'a ait satırları aklımızın bir köşesine koyup gelin bu noktada saldırganlık ve suça eğilim ile ilgili son çalışmaları bulabileceğimiz bir kaynağa başvuralım. Dean Hamer ve Peter Copeland'ın birlikte yazdıkları "Genlerimizle Yaşamak" (3) adlı kitap gerçekten bize ilginç bilgiler veriyor. Saldırganlık davranışı söz konusu olunca beyindeki bir aracı madde olan serotonin ve bireyler arasındaki serotonin miktarlarını belirleyen genler ilk olarak akla gelmektedir. Öncelikle bu kitapta serotonin üzerine yapılan

kimi araştırmaları ve sonuçlarını okumaya başlayalım; *"Serotonin ve şiddet arasındaki bağ deneysel olarak ortaya konulunca, bilim adamları hayvanlardaki serotonin seviyelerini değiştirmeye başladılar. Sonuçlar çabuk geldi ve çok derindi. Fareler, sıçanlar ve maymunlarda suni olarak arttırılan serotonin, onların daha az saldırgan olmalarına sebep oldu. Serotonin seviyesinin düşmesi, saldırgan ve düşüncesiz davranışı arttırdı.*

Bunlar, yalnızca saf laboratuvar bulguları değildi. J. Dee Higley, insanoğlunun yakın bir akrabası olan vahşi, kısa kuyruklu maymunların nüfusunu araştırmak için, Güney Carolina sahillerine yakın 475 akrelik bir ada olan Mergan Adasına seyahat etti. Hangi maymunların saldırgan davranışta bulunduğuna, hangilerinin bundan sakındığına yakın bir şekilde baktı. Higley ve takımı ayrıca maymunların ne kadar çok sorun yaşadıklarının bir ölçüsü olarak, eskiden kalma yara izlerinin ve yeni olmuş yaraların sayısını kayıt ettiler.

Yetişkin erkek maymunları 3 gruba ayırdılar ve omurgalarından sıvı örneği aldılar. Bazıları, özellikle saldırgandılar, dövüşü seviyorlardı ve eski yara izleri ve yeni yaralarla doluydular, bazıları özellikle uysaldılar; diğerleri arada bulunuyordu. En saldırgan maymunlar, en düşük serotonine, en az saldırgan olanlar ise en fazla serotonine sahiptiler. İlgi çekici bir şekilde, en saldırgan maymunlarda, ayrıca her ikisi de stres işaretleri olarak düşünülen diğer iki kimyasalın, monoamine norepinephrin ve ACTH hormonunun seviyeleri de artmıştı.

Serotonin araştırması, bir beyin kimyasalının bu maymunlardaki saldırgan dövüş davranışının % 25'inden fazlasından sorumlu olduğunu gösterdi. Bilim adamları, maymunların birbirleriyle nasıl bu kadar iyi geçindiklerini anlamak için onları sınıflandırdıklarında, tam zıt sonuçlar buldular. Günlerini diğer maymunları tımar ederek ve birlikte olarak geçiren, toplu halde yaşayan maymunlar, serotoninin en yüksek seviyelerine sahiptiler.

Bu, açık ve kapalı bir problem gibi gözüktü. Düşük serotonin saldırganlığa neden olur. Genler serotonin seviyelerinde ve bunun nasıl kullanıldığında rol oynadığı için saldırganlığa sebebiyet veriyor olmalıydılar.

Fakat bu, Mike McGuire'ın maymunlarını açıklamaz. Micheal McGuire ve Micheal Raleigh, Güney Afrika maymunlarını UCLA'da sakladılar. İlaçlarla serotonin seviyeleri değiştirilince, sonuçlar beklenildiği gibi çıktı: Düşük seviyeliler saldırgan, yüksek seviyeler de sakin oldu. En yüksek seviyelere sahip olan maymunların -en iyi geçinenler- grup içinde lider durumuna yükselmeleri en olasıydı.

Maymunlar, düzenli olarak okul çocukları tarafından ziyaret edildiler ve McGuire, onların bilimsel hünerini desteklemekten hoşlanıyordu. Çocuklardan grubun liderlerini seçmelerini rica etti ve maymunları birkaç dakika seyrettikten sonra çocuklar hemen hemen her zaman hakim olan erkeği seçtiler. "Eğer mezun öğrencilerden aynı şeyi yapmayı isteseydim", dedi McGuire gülerek, "6 ay sürerdi"

Çocukların gördüğü şey, maymunların liderlik durumlarını nasıl izah ettikleriydi. Hakim olan erkek kontrolü aldı ve kalanı onun kılavuzluğunda ilerlediler. McGuire ve Raleigh, hiyerarşiye varılması için sürüleri tekrar organize ettikleri zaman, deney başladı. Birdenbire, üst derecede yer alan erkekler kendilerini altta buldular ve onların önderliğinde olanlar lider oldular. Serotonin seviyeleri tekrar kontrol edildiği zaman yeni liderler, en dipte oldukları zamandakinden daha yüksek serotonin seviyelerine sahiptiler. Sürünün eski lideri düşmancıl, sinirli ve şiddetin birçok biçimine eğilimli oldu. Onun seratonin seviyesi düşmüştü. McGuire, serotonin seviyeleriyle suni olarak oynamamış, sadece sosyal durumu değiştirmişti. Bu yalnızlık, serotoninin seviyesini değiştirmek için yeterliydi.

Bu maymun evi deneyinin bir değişiği, ayrıca bir kardeşlik cemiyeti evinde yapıldı. Raleigh ve McGuire, kolej kardeşleri cemiyetindeki erkekleri test ettiler ve liderlerin, yeni üyelerden daha yüksek serotonin seviyelerine sahip olduklarını buldular. Hiç kimse, bir "kardeşlik geni"nin olduğunu tartışmaz, bu yüzden serotonin seviyelerindeki farklılık hiyerarşinin sebebi değil sonucudur. Syf.115-118"

Deneylerin bir kısmında bireyler arasındaki serotonin düzeyleri bireyin hiyerarşi içindeki yerini belirler gibi gözükürken karşıt deneylerde çıkan sonuç ise burada hiyerarşi içindeki konum değişikliklerı bireylerin serotonin düzeyini düzenlemektedir.

Saldırgan davranışlardan sorumlu tutulan bir diğer madde de bir hormon olan testosterondur. Dolayısı ile üzerinde odaklanılan nokta ise bireyler arasındaki testosteron düzeylerinin değişkenliğine olanak sağlayan bireylerarası genetik farklılıklardır. Bu konuda da "Genlerimizle Yaşamak" adlı kitabın içinde ilginç satırlara rastlıyoruz; *"Serotonin seviyeleri davranışı etkiler fakat seviyeler ayrıca davranış tarafından değiştirilir. Aynısı, testoren için de geçerlidir. Erkekler testosteron seviyelerini yükseltmek için fiziksel aktivitede bulunmak ya da bir yarışmada herhangi birini yenmek zorunda değildirler. Brain Glaude ve meslektaşları, bir yazı-tura oyununda 5$ kaybetmek ya da kazanmak için uygun zamanı olan kolej öğrencileri üzerinde çalıştılar. Her ne kadar bireylerin, kazanmak ya da kaybetmek için yapabilecek hiç bir şeyleri olmasa da,*

kazananlarda testosteron yükseldi. Bu, gerçek zafer meselesi değildir, sadece zaferin görünüşüdür. İki erkek, bilgisayara bağlı yazı makinalarında, birbirlerine çapraz bir şekilde oturtuldular. Ekranlarında birdenbire "GİT" kelimesi gösterildiği zaman, yapabildikleri kadar çabuk bir şekilde düğmeye basmak zorundaydılar. 30 denemeden sonra, deneyi yapan kişi öğrencilerden birini "galip" ilan etti. Yarışma, önceden ayarlanmıştı ve kazanan, deneyi yapan kişi tarafından seçildi; yine de "kazananlar", testosteron seviyelerinde "kaybedenlere" kıyasla bir artış gösterdiler. Serotoninle olduğu gibi, testosteronla da saldırganlık arasındaki bağ, her iki yöne de gider: İnsan beyni, rekabet ve saldırganlığa testosteronla, testosterona da saldırganlık ve rekabet ile karşılık vermek için programlanmıştır. Syf.123-125."

Görebiliyoruz ki, serotonin ile ilgili bulunan çift yönlü ilişkili testosteron için de geçerlidir. Yani saldırganlık artınca düşük olan testosteronun arttığı gibi, testosteron artınca da düşük olan saldırganlık seviyesi artabiliyor. Yazarlar yukarıda alıntılanan örneklerin devamında çevrenin ve eğitimin öneminin herşeyin üstünde olduğuna olan gözlemlerini şöyle özetlemişler; *"Bu devirin gerçek hayatta nasıl işleyeceğini hayal etmek kolaydır. "Doğal olarak" testosteronu yüksek çocukların saldırgan olmaları ve rekabet ile ilgili olmaları daha olasıdır. Özellikle ergenlik çağına girdikleri ve testosteron yükseldiği zaman. Her zafer (ister tenis kortunda ister sokaklarda olsun) onlara, testosteronun ilave edilen birpatlamasını verir ki bu onları rekabet etmeye iter. Fakat testosteronun -ya da herhangi bir beyin kimyasalının ya da genin- yapamayacağı bir şey vardır ve bu, çocukların bir futbol takımında mı bir çetede mi, veya bir tenis raketiyle mi yoksa bir silahla mı "sertleşeceğini" tespit etmektir Syf.125. Aynı kural, öfke ve saldırganlığı belirleyen beyin devreleri için de geçerlidir. Genler, bir insanın öfkeyi nasıl kolayca ve sık sık tecrübe ettiğinde önemli bir rol oynar fakat aslında kişinin nasıl davrandığı, duygusal ve bilişsel alışkanlıkları -alıştırma ve tekrarlama ile öğrenilen alışkanlıklara- da çok bağlıdır. Öfkeyi, etkili bir şekilde, kontrol etmeyi ve sevk etmeyi öğrenmek, ömür boyu devam eden bir iştir. Sayfa;135"*

Suç ve suç işlemeye yatkınlık konusu öjenizmin en sevdiği ve en çok suistimal ettiği konudur. Nedense öjenizm tarafından suç işlemeye genetik olarak yatkın olduğu savunulan topluluklar tarih boyunca batıda ırkçılığın ve ayırımcılığın hedefi haline gelen topluluklar olmuştur. Öjeniklere göre suç işlemeye eğilimin, sosyokültürel ve sosyoekonomik kötü koşullar ve eşitsizliklerle bir ilişkisi hiç ama hiç yoktur, bu hedef topluluklar genetik olarak suç işlemeye yatkındırlar ve toplum refahı ve huzuru için genetik olarak toplum, bu toplulukların genlerinden arındırılmalıdır.

Son dönemde suça eğilimi kalıtlayan güya kimi genler bulunduğu iddia edilmiştir. Örneğin fazladan bir Y kromozomu taşıyan erkeklerin genetik olarak suça eğimli oldukları üzerinde spekülasyonlar koparılmıştır. Ama örneğin Danimarka'da yapılan bir araştırmada 1944-1947 yılları arasında doğan 30000 erkek arasında sadece 12 çift Y kromozomlu erkek saptanmıştır. Bu kadar seyrek rastlanan bir genetik fazlalığın insan saldırganlığını ve suça eğilimi açıklaması olası değildir. Buna benzer olarak suç yükü fazla olan bir ailede yapılan bir araştırmada araştırmacılar ailenin suç dosyası kabarık erkek bireylerinde monoamine oxidase A'yı kodlayan gende mutasyon tespit ettiler. Devamında araştırmacılar çok geniş bir örneklem üzerinde suçluların bu genine baktılar ve araştırmaya dahil edilen hiçbir suçluda benzer bir mutasyona rastlayamadılar. Bu mutasyon yalnızca o ailede her nasılsa suçlu erkek bireylerde rastlanabilen bir gendi yani. Bu örnekleri de "Genlerle Yaşamak" adlı kitapta ayrıntıları ile birlikte bulabilirsiniz.

Yazarlar suç ve suça eğilim konularında bulgu ve düşüncelerini şöyle belirtiyorlar; *"Nazilerle genetik olarak aynıyız ama biz kendimizi daha medeni olarak görmekten zevk alıyoruz. Amerika şehirlerindeki suçun seviyesi, ya da Bosna, Ruanda ve Nazi Almanya'sındaki insanlığa karşı işlenen suçlar bir parça olsun genetik bilimi tarafından açıklanamaz, çünkü genler bu hızı değiştirmezler. Şehirde işlenen suçun ya da soy kırımın sebebinin ne olduğunu söylemek güçtür, fakat bu kesinlikle biyolojik değildir.*

Bazı insanlar yine de suçu genetik bir etkene, ırka bağlıyorlar. Amerika'da siyah erkeklerin hapishaneye girmeleri veya birbirlerini öldürmeleri beyaz erkeklere göre daha muhtemeldir. Bununla birlikte, onlar genleri yüzünden suç işlemiyorlar. Birleşik Devletlerdeki ırk aslında, genetik bir etkenden çok, çevresel bir etken gibi ortaya çıkar. Amerika'da siyah olarak doğmak, bir insanı saldırganlığa ve suça teşvik edebilecek baskı, beklenti ve belirli inançlara maruz kalmak anlamına gelir. Siyah bir ailede doğmuş olmak, evde bir babanın olmamasından daha yüksek bir risktir. Bunlar genetik ya da biyolojik etkiler değil, çevresel etkilerdir. Aslında, suç oranları üzerinde ırkın etkileri şehre karşı kırsal kesim, fakire karşı zengin ve işsize karşı bir işe sahip olan gibi araya giren değişkenlerle ortadan kaybolur. Örneğin, çoğunlukla siyah nüfusu olan kırsal kesimdeki şiddet suçunun oranı, beyazların bulun-

duğu şehirdeki bölgelerdeki orandan daha düşüktür. Syf.136"

Tüm insanın davranışlarının genlere indirgenmesi gerekliliğini savunanların üzerinde önemle durdukları bir diğer konu da zeka ile genlerin ilişkisidir. İnsanlık tarihi boyunca öteki toplumları sömürmenin ve aşağılamanın en kolay yollarından birisi o toplumların zekalarının kalıtımsal olarak daha düşük olduğunu savunmaktır. Sömürgeci olarak eğer bu yolu seçerseniz, daha düşük zeka seviyesine sahip olduğunu savunduğunuz ve de güya kanıtladığınız toplumlar için akıllı kurtarıcılar rolünü kamuoyunu rahatsız etmeden istediğiniz gibi oynayabilirsiniz. Onlardan daha zekil olduğunuz için onlara rağmen onların iyiliği için yine onları ve onların kaynaklarını istediğiniz gibi kullanabilirsiniz. Günümüz dünyasında da kimi toplumların genetik olarak daha düşük zeka seviyelerine sahip oldukları iddia ediliyor. Böylece o toplumlara verilen sosyoekonomik yardım önceliği olayın genetik olduğu, sosyoekonomik eşitsizlikten kaynaklanmadığı tezi ile geri alınıyor. Bunun en son örneği "Çan Eğrisi" adlı kitap sonrası yaşandı. Hamer ve Copeland "Genlerle Yaşamak" adlı kitaplarında genetiğin zeka üzerindeki etkisini güzel örneklerle anlatıyorlar ancak zeka üzerinde genlerden başka etkenlerin de çok fazla derecede söz sahibi olduğunu da vurguluyorlar. Yazarlar bu etkenler ve özellikle de çevrenin zeka gelişimi üzerindeki etkisi ile ilgili şunları söylüyorlar: *"En iyi delillerden bazıları, ne yazık ki, çocukların çok az insan iletişimi veya teşvik aldıkları öksüzler yurdundan geliyor. Bu tür, klasik bir deney Iowa öksüzler yurdunda zihinsel özürlü olarak sınıflandırılmış ve neredeyse hiç insan ilgisi görmeyen çocuklar hakkında öğrenim yapan H.M. Skeels tarafından 1930'lu yıllarda başlatıldı. Bu çocuklardan on üçü ayrı bir kuruma götürüldüler ve vakitlerinin çoğunu onların gelişmelerine yardımcı olan analıkların yanlarında geçirmeye başladılar. Sadece dört yıl içinde; öksüzler yurdunda kalan 12 çocuk 20 zeka düzeyi puanı kaydederken bu çocuklar dikkate değer bir gelişme olan 30 zeka düzeyi puanı kazandılar. Yirmi yıl sonra değişiklikler hâlâ duruyordu. Öksüzler yurdunda büyüyen çocukların çoğu ya hâlâ kuruma bağlı ya da kendilerine yetemeyen çocuklar olurken, kişisel bakım gören çocukların çoğu liseden mezun olup kendilerine yeter hale gelmişlerdir. Gerçekten şaşırtıcı olan; ayrı bir kuruma yerleştirilen çocukların, zihinsel özürlü yetişkinler yurduna yerleştirilmeleriydi; onları yetiştiren analıklar da zihinsel özürlüydü. Öyleyse bir çocuğun zihinsel gelişmesine yardımcı olabilmek için, dahi olmak gerekmiyor; önemli olan sevgi ve insanlarla ilişki.234*

Buna benzer sonuçlar, İran'daki bir öksüzler yurdundan geldi, burada zihinsel özürlü diye bilinen çocuklara kişisel bakım verildi ve dil becerilerini geliştirdiler. Bir Fransız çalışmasına göre, yüksek sosyo-ekonomik düzeyleri olan evlere evlat verilen çocuklar, zeka seviyesi puanlarını ortalama 12 puan yükseltmişler. Amerika Birleşik Devletlerinde Head Start Projesinde deney her gün yerine getiriliyor ki bu, kötü ev ortamında yaşayan çocuklara, 4 yaşında başlatılıp, 1 yıldan 2 yıla kadar süren bilgisel ve sosyal beceri kazandırma çalışmasıdır. Program, zeka düzeyi test skorlarında önemli, kısa dönemli kazançlar ve okul performansında, sosyal becerilerde ve kendine saygıda bazı uzun dönem gelişmeler sağlamıştır. 234-235

Hatırlanması gereken şey, zeka düzeyi için genetik potansiyel ne kadar güçlü olursa olsun küçük bir çevresel engel harap edici olabilir. Yanlış beslenme, çok fazla toksin ya da yetersiz heyecan - hepsi- zeka düzeyi sonuçlarını azaltabilir. Partnerinizi seçmek dışında çocuklarınıza hangi genleri vereceğiniz konusunda karar veremeyeceğinize göre tek alternatifiniz çevreyi ayarlamak olacaktır. Zeki çocukların yetiştirilmeleri konusunda sayısız kitap vardır ve bu işin nasıl yapılacağı konusunda da bazı anlaşmazlıklar. Bunun sırrı çocuğu mümkün olduğu kadar kısa sürede bolca meşgul etmektir. Aktif, koruyucu ve şartsız sevgi belki de en büyük hediyedir. 236"

Buraya kadar görünen o ki sosyobiyoloji ve genetik bilimlerinin de vardığı nokta şudur; çevre mi gen mi sorusunun yanıtı aslında tek başına hiçbirisidir. Ancak genin, kendi çevresi içinde işlevsel bir anlamı olduğunu gözönüne alırsak ve de genetik mirasın çevrenin zorlu yaşam sınavında başarılı olması için değişim geçirmek zorunda olduğunu da düşünürsek çevrenin öneminin biraz daha ağır bastığını görebiliriz sanırım. Zaten Wilson bile çevrenin ve kültürün ana belirleyici olduğunu bir şekilde dile getiriyor.

Robert Pirsig'in "Lila" (4) adlı kitabını okurken orada kitabın 155-156. sayfalarında yer alan ve tartıştığımız konu ile ilgili çok hoş bir bilgisayar örneği verildiğini gördüm. Kısaca yazar diyor ki; bir bilgisayarın tüm yapısını devrelerini elektrik akımını vs. alın istediğiniz kadar inceleyin orada yazılımı yani fortran veya cobol veya bu sistemler üzerinde sözcük işlem programı ile oluşturulmuş bir romanı bulamazsınız. Pirsig bu örneği verdikten sonra şunları söylüyor *"Elbette o roman, onu destekleyecek paralel bir voltajlar biçimi olmaksızın bilgisayarda var olamaz. Ama bu, o romanın o voltajların bir ifadesi ya da özelliği olduğu anlamına gelmez. O roman, bir elektronik devrede bulunmak zorunda*

değildir. Bir diskin ya da bir silindirin ya da bir teyp bandının manyetik alanlarında olabilir, ama ne manyetik alanlardan ibaret ve ne de onlara aittir. Bir defterde de olabilir, ama ne mürekkep ve kağıttan ibaret ve ne de onlara aittir. Bir programcının beyninde olabilir, ama orada bile ne beyinden ibaret ve ne de beyne aittir. Aynı program sonsuz türde bilgisayarda çalıştırılabilir. Program çalışırken kendisini farklı bir programa dönüştürebilir. Başka bir bilgisayarı çalıştırıp kendisini bu ikinci bilgisayara aktarabilir ve çıktığı yerde kalan tüm izlerini yok ederek ilk bilgisayarı kapatabilir; biyolojik yeniden oluşma işlemiyle benzerlikler gösteren bir işlemdir bu. Toplumsal ahlak biçimlerini inorganik kimya biçimleriyle açıklamaya çalışmak sözcük işlemle yazılmış bir romanın konusunu bilgisayarın elektroniğiyle açıklamaya çalışmak gibidir. Bunu yapamazsınız. O romanı olanaklı kılanın elektronik devreler olduğunu görebilirsiniz, ama romanın konusunu onlar vermez." (sayfa 156) Bu bilgisayar örneği insan ve davranışı ile kıyaslayınca çok basit kalıyor ama bu basit düzeyde bile sanırım konumuz açısından yeteri kadar açıklayıcı. Ancak bu güzel örnekle yetinmeyip bu konuda, davranış bilimleri ile ilgili diğer dalların, insan davranışında çevrenin önemine ağırlık veren bulgularına değinelim.

İnsan davranışı üzerine bilgilerimiz yalnızca genetik ve moleküler düzeydeki araştırmalardan elde edilen sonuçlarla sınırlı değil. Daha üst düzeylerde yani organize olmuş hücrelerin oluşturdukları işlevsel sinir sistemi bölgeleri üzerine yapılan çalışmalar da davranış ve davranışın doğası üzerine çok fazla bilgi vermektedir. Özelikle belirli işlevsel beyin alanlarının zedelenmeleri sonucu oluşan bilişsel kayıplar ve sonrasında zedelenen bölgede ve diğer bölgelerde oluşan değişimler davranışı anlayabilmemizde çok önemlidir. Çünkü beyin, parçalarının toplamından çok daha fazlasıdır. Bir molekül ya da gen tek başına hiçbir işlevi yerine getiremez. Ayrıca beyindeki hiçbir kimyasal molekül yalnızca tek bir işlev ile ilgili değildir. Susan Greenfield, "İnsan Beyni"(5) adlı kitabında çok yerinde bir saptama yaparak şunları yazmış: *"Beynin anatomisi, beynin kimyasıyla doğrudan uyumlu değildir; beynin tek bir bölgesine özgü tek bir kimyasal madde yoktur. Tam tersine, aynı kimyasal madde beyindeki birçok farklı bölgeye dağılır ve beynin her bölgesi birçok farklı kimyasal madde üretir ve kullanır. Dolayısıyla, beyin hasarını -beynin ilgili bölgesini ya da beynin kimyasal dengesindeki değişimi- değerlendirirken neyin en önemli olduğunu belirlemek çok zordur. Sayfa:31"*

Bugün artık biliyoruz ki beyin ve beynin alt işlevsel sistemleri katı yapılar değiller. Beynin işlevsel bir dönüşüm ve esneklik kapasitesi -plastisitesi- mevcuttur. Beyinde işlevsel bir sistem hastalık ya da kaza sonucu zedelenip yeti kaybına uğradığında bu kayıp tamamen geri dönüşsüz değildir. Bu durumda yeti kaybına uğrayan bölgenin komşu alanlarında hatta başka işlevler üzerine uzmanlaşmış diğer işlevsel bölgelerde özellikle kayıp olan yetinin tekrar olabildiğince geri döndürülebilmesi için ya da başka işlevsel sistemlerin kayıp olan yetiyi telafi edebilmeleri için değişimler ve dönüşümler oluştuğu bilinmektedir. Greenfield şöyle diyor; *"Ayrıca, kafanın belirli biçimde yaralanmasının ardından konuşmayı ve belleği etkileyen beyin hasarlarının da iyileştiği görülmüştür. Beyin işlevlerinin bu nedenle tek bir bölgeye ya da belirli bir nöron (sinir hücresi) topluluğuna ait olması gerekmez; aksi halde, söz konusu orijinal hücreler, oluşturdukları tekel ile birlikte öldüklerinde, iyileşme nasıl gerçekleşebilirdi ki? Görünen o ki, diğer beyin hücreleri yavaş yavaş, zarar görmüş hücrelerin rollerini devralmayı öğrenmektedirler... Yine, beynin bir bölümünün kesinlikle tek bir şey yaptığını iddia etmek çok zordur; eğer bitişikteki diğer beyin bölgeleri bu rolü devralabiliyorsa, o zaman en azından nöron plastisitesi diye bilinen bir derece esneklik söz konusudur. Sayfa.32"*

Sonradan renkli görme yetisini kaybeden hastalar olayın üzerinden 5-6 yıl geçtikten sonra renklere ait tüm kavramları yitirirler. Nörolog Oliver Sacks'ın ileri yaşlarda bir kaza sonucu renk körü olan ressam hastası -Bayı I,- bu talihsiz kazadan bir süre sonra renk algısı ve renk bilgisi üzerine tüm kavramlarını yitirmiştir. Beynimizin arka lobundaki kimi hücreler doğuştan renkleri görme ve ayırabilme yetisi ile donanmıştır. Ancak ileri yaşlarda dahi olsa renk körü olunduğunda bir süre sonra beyin renk algısı ve renk kavramları ile ilgili tüm bilgi ve soyut bağlantılarını yitirir. Oliver Sacks "Mars'ta Bir Antropolog" (6) adlı kitabında "Renkkörü Ressamın Öyküsü" adlı bölümde yukarıda değindiğim hastasını anlattıktan sonra şöyle diyor; *"Son on yılda yapılan çalışmalar serebral korteksin ne denli plastik bir yapıya sahip oldğunu, beden görüntüsünün serebral "haritası"nın tümüyle yeniden oluşabileceğini ve bunun yalnız kazalardan ve felçlerden sonra değil, belirli organların yanlış kullanımından ya da kullanılmamasından ötürü de meydana gelebileceğini göstermiştir. Sözgelimi, Braille alfabesini okurken sürekli aynı parmağın kullanılması, korteksde o parmağın kullanılması, korteksde o parmağın temsilinde muazzam bir hipertrofiye yol açmaktadır. Erkensağırlık ve işaret dilinin kullanımıyla, beyinde muazzam "mapping" (harita) değişimleri olabilmekte, işitme korteksindeki geniş bölgeler*

görsel süreçlere tahsis edilmektedir. Bay I.'da da aynı gelişmeyi gözlediğimizi söyleyebiliriz; bu vakada bütün bir temsil sistemi, anlamlandırma sistemi yok olmuş, bütünüyle yeni sistemler devreye girmiştir Sayfa:62,63."

Bir ressam düşünün ki hayatı boyunca renkler üzerine çalışıyor ve bir kaza sonrası renkkörü oluyor. Bir süre sonra renklerle ilgili tüm kavramlarını ve bilgisini yitiriyor. Bu ve benzeri olgular beynin çevresel uyarıdan yoksun kaldığında, o uyarıya ait girdi ve işlemlerin işlevsel olarak artık kullanılmayarak zaman içinde kaybedildiğini, davranış için beyinin işlevselliğini sürdürebilmesinin, çevresel uyarıya ve uyarıya karşı oluşan tepkiye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Beyinin sahip olduğu genetik olarak doğuştan hazır olan yetilerini kullanıp geliştirebilmesi için dışarıdan girdilere; artan bir beceri ile yetilerini kullanabilmesi için o yetileri icraa edebileceği bir çevreye gereksinimi vardır. Bir çok işlevin yerine getirilebilmesi için doğumdan sonra belirli bir süre hassas dönemdir. Örneğin bir dili öğrenip kullanabilmesi için insanın en hassas dönemi ilk üç yaştır. Bu ilk üç yılda birey seslerden, kelimelerden, jest ve mimiklerden yani dilden mahrum kalırsa doğuştan beyin dil öğrenmeye hazır olmasına rağmen birey bir daha asla tam olarak bir dili yeterince öğrenemez ve kullanamaz. Greenfield şöyle diyor: *"Genişleyen insan beyninde, beyin devresinin içindeki lokal faktörlere karşı bu duyarlılık gitgide artar. Gelişimimiz doğumdan sonra devam ederken, beynin içinde itişip kakışan, yerinde duramayan nöronlar, dış dünyada neler olduğunu yansıtacak devreleri oluşturdukları sırada çok reaktiftirler. Beynin içinde, on altı yaşına kadar, nöronlarımız arasında kanlı bir savaş yaşanır. Bu, bağlantıları kurmak için verilen bir savaştır. Bir nöron, hedef nöronla temas kurmazsa ya da yeterince uyarılmazsa, ölür... Çevremizle bu şekilde etkileşime girdiğimizde, gitgide daha fazla sayıda uygun (yani, en sıkı çalışan) nöron en etkili sinyalleşmeyi mümkün kılmak için birbiriyle bağlantı kurarken, o çevrede hayatımızı sürdürmekte ustalaşırız. Özgül bir beyin bölgesi içinde bile, bazı beyin devreleri, diğerlerine göre daha fazla büyür.*

Normal yaşam biçiminde ya da içinde bulunduğumuz çevredeki küçük bir değişiklik, nöron devresindeki bir değişiklikle yansıtılır. Örneğin kedi yavrularına, yataya karşı dikey çizgilerden oluşan şekiller arasında ayrım yapabildiklerini göstermek üzere bir patilerini kaldırmaları öğretilmişti. Beyinlerinde yapılan inceleme, korteksin o patiye ait hislerle ilgili olan özgül bölümündeki bağlantılarda yüzde 30'luk bir artış olduğunu gösteriyordu. Dolayısıyla, önemli olan bağlantılardır; çevreden gelen uyarının derecesi nöron bağlantılarının nasıl oluştuğunu belirleyecektir.

Ortamı manipüle ederek, olgunlaşmış beyindeki uzun vadeli değişiklikleri gözlemlemek mümkündür. Örneğin, ergin sıçanlar oynayabilecekleri pek çok oyuncak, tekerlek, merdiven ve benzerlerinin bulunduğu "zenginleştirilmiş bir ortam"a bırakılmış, diğer benzeri sıçanlar ise oyuncak olmasa da istedikleri kadar yiyecek ve su bulabilecekleri sıradan bir kafeste tutulmuştur.

Bu iki sıçan grubunun beyinleri incelendiğinde, sadece "zenginleştirilmiş ortam"da bulunanların beynindeki bağlantı sayısının arttığı, diğerlerinde sabit kaldığı gözlemlenmiştir. Beyindeki nöron sayısı, aralarındaki bağlantılar kadar önemli görünmemektedir. Bu bağlantılar sadece gelişme döneminde değil, ergenlikte de epey değişebilir. Özgül deneyimler, son derece özgül nöron devreleri arasındaki bağlantılılığı artıracaktır. Sayfa; 121-123"

Konuya beyin ve işlevsel sistemler açısından baktığımızda da sonuç değişmiyor. Genetik miras davranış için önemlidir ve olası olasılıkları belirler, ancak son ve büyük sözü söyleyen hem fiziksel hem de daha fazlasıyla sosyokültürel çevredir. Ama bunu söylerken de fiziksel çevre ve sosyokültürel çevrenin şekillendireceği şeyin biyolojik mirasımız -genlerimiz- olduğunu ve biyolojik mirasımızın sınırlarının ve kapasitesinin daha iyi bilinmesi gerektiğini asla ve asla unutmamalıyız.

Adı Geçen Kaynaklar

1. Edward O. Wilson, *Doğanın Gizli Bahçesi*, Çeviri.Aslı Biçen, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1.Basım, Aralık 2000.
2. Stephen Jay Gould, *Darwin ve Sonrası*, Çeviren: Ceyhan Temürcü, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 1.Basım, Mayıs 2000.
3. Dean Hamer&Peter Copeland, *Genlerimizle Yaşamak*, Çeviri:Fatih Özbay, Evrim Yay. 1.Basım, Nisan 2000.
4. Robert M. Pirsig, *"Lila"*, çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı yay. Şubat 1998, 1.Basım.
5. Susan Greenfield, *İnsan Beyni*, Çeviri. Burcu Çekmece, Redaksiyon. Rahmi G.Öğdül, Varlık Yayınları, Bilimin Ustaları Dizisi, 1.Basım, 2000.
6. Oliver Sacks, *Mars'ta Bir Antropolog*, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, 1. Basım 1997.

İsmet Alıcı

FARENİN BALADI

İnsancıl Yayınları

OYNAMAK İSTİYORUM

Mehmet ESATOĞLU

(Bu yazı iki yıldır Kadıköy Toplumsal Araştırmalar Vakfı'nda birlikte drama çalışmaları yaptığım arkadaşlarımın anlatımlarından derlenmiştir.)

Sıcacık ana karnında o dokuz ay 10 gün süren unutulmaz günlerin ardından bir gün çekip alıveriyorlar insanı dışarıya. Sıcacık, loş bir "içeri"den soğuk, aşırı ışıklı bir "dışarı"ya alınıyoruz irade dışı.

Birdenbire dış dünyanın saldırı dalgası başlıyor üstümüze. Ciğerlerimize dolan yakıcı bir hava. Popomuza inen bir şaplak. Ardından anacığımızla aramızda oluşmuş, bizi besleyen o güzelim bağın kesilmesi. Bir de bulaşıcı hastalıklara karşı aşı. "Uff... Durun... ne yapıyorsunuz" demeye fırsat yok.

Hoşlansak da hoşlanmasak da artık ortada yeni bir durum var. Artık biz de bu geldiğimiz dünyada bir kişi olarak sayılıyoruz. 6 milyar küsur artı bir.

Öyle basit değil bu. Yazıyorlar, çiziyorlar. Ciddi ve resmi işlemler yapılıyor hakkımızda. Bir de belge var. Adına kimlik diyorlar.

Annelerin, babaların belleğinde bir tarih yazılıyor bize dair. Yıllar sonra bile bütün ayrıntılarıyla anımsanacak, unutulmayacak bir tarih. "Bilir misin sen doğduğun gün..." diye anlatılacak bir dolu öykü, ardından bitmeyen yıllarca unutulamayan ayrıntılar... ayrıntılar.

Dışımızdakiler "hoş gelmiş bebek"li sevinçler yaşarken bizim çektiğimiz sıkıntıları bilen yok. Karnımız acıkıyor, altımız kirleniyor, üşüyoruz, sıcaktan pişiriyoruz ve daha bir dolu sorun. Ana karnında doğanın güzelim yöntemleriyle çözülen bu sorunlar dışarıda başımıza birer büyük "dert!"

Başta anne olmak üzere çevremizde herkes çektiğimiz sıkıntılara çözüm bulmak üzere her an tetikte olmasına karşın bizim bu dertleri onlara anlatmamızın önünde büyük bir engel var. O da dil.

Ana karnından dışarı çıkmışız karşımızda bir dolu insan var. Dudakları kımıldıyor, ağız boşluklarından sesler çıkıyor. Bize yönelik ve kendi aralarında bir şeyler konuşuyorlar ama anlayan kim. Çünkü 9 ay 10 gün karnının içinde yan gelip yattığımız ve yaşamımızda çok önemli bir yeri olacak annemizle bile aramızda dil diye büyük bir engel var. Ne söylese, ne anlatsa anlamıyoruuummm. Anlatamıyoruuummmmm.

Yaşam anlamazsak anlamayızla geçiştirilecek gibi değil. Çünkü bizim dışımızdakiler konuşarak aralarında ne sorun varsa şıppadak hallediyorlar. Ya da hallettiklerini zannediyorlar. Bizim cephede ise işler zor. Bir şeyleri anlatana kadar adamın göbeği çatlıyor. Sen "su" diye inliyorsun karşındakiler bebek oyun oynamak istiyor zannediyorlar. Aradan geçen uzun bir zamanın ardından ayılıyorlar; "haaa bebek susamış"!!

İnsan önce şunu anlıyor. Dil gereksinimler dayatınca kısa sürede öğreniliyor. Örneğin bebek kafamıza göre "buveee" diye adlandırdığımız nesne, karşımızda algılaması hızlı insanlar yoksa "su" diye anlaşılması uzun bir süre alıyor. Bu arada da susuzluktan kıvrınmakta olan bize olan oluyor.

Bu süreçte bir şey daha öğreniyoruz; o da en kolay ulaşılacak ve güvenli besleyicinin anne memesi olduğu. Biraz didişince fazla uğraşmaya gerek kalmadan şak damağınızda. Ne çok sıcak, ne aşırı soğuk tam kıvamında ve damağınıza göre bir tat ve yumuşacık.

(Ama emekçi bir anneniz varsa işiniz zor. Onu bulmak, ona kavuşmak, memesini emmek ne mümkün. Annenin "iyi"si evde oturur. Son krizlerden sonra bu da artık bir lüks.)

Zaten anne çalışsa da evde otursa da bu meme emme işi de her mutluluk gibi geçici. Bir süre sonra beslenmemiz için şart olduğuna karar verilmiş tatsız tutsuz mamalar kaşık aracılığıyla ağzımıza tıkıştırılmaya başlanıyor. Ondan kurtulmak için tek yapacağınız kafanızı sağa ya da sola çevirerek reddetmek bunun da çok geçerli bir yöntem olduğunu söylemek zor. Çünkü o menhus, sert soğuk kaşık bir taraftan yol bulup ağzınızın içine dalıyor. Tabii bazen de bütün itirazlarınıza karşın bebek kafasını allak bullak etmede deneyimli annelerin şaşırtıcı birkaç eylemiyle de ağzınıza bir şeylerin boca edilmesi söz konusu.

Pabucun umulanın üstünde pahalı oluşu ana dilini öğrenme konusunda hızla yol almamıza yol açıyor. Ama gelin görün ki bu yolda bizden en azından 20 küsur yıl önde koşan ana babaya yetişmek ne mümkün.

Birşeyleri öğrenme, anlama hırsı "ben bebeğim" gibi haklı gerekçeleri bile es geçmemize yol açıyor. Hızlı bir yolculuğun girdabına düşerek sürükleniyoruz.

Bize oldukça zor gelen bazı sözcükleri öğrenerek önemli bir mesafe aldığımızı düşünürken süreç

içinde büyük bir yanılgı içinde olduğumuzu anlıyoruz. Çünkü tek tek sözcüklerin hayati önemine karşın bazı dertleri anlatmak için cümle kurmak gerekiyor. Hele bir de kavramlar... Somut kavramlar, soyut kavramlar... çatlayın emi siz büyükler. Anne, baba diye sözümona "kutsal" kavramların ardına sığınıp biz bebeklerin önüne bir dolu engel yığıyorsunuz. Yemek, içmek, yatmak varken işin yok da bunları öğren dur. Bir de aşk diye bir şeyden söz ediyorsunuz. Hoş bir şey olduğunu hissettiğimiz ama anlamadığımız. Yani alacağınız olsun. Ne diyelim.

Yürümeye başlayınca yavaş yavaş çevremizi keşfetmeye başlıyoruz. "Ooo yatakta mışıl mışıl uyurken farkında değilmişiz meğersem etrafta neler varmış?" Yürüdükçe keşfediyoruz. Açılıp kapanan çekmeceler, dolaplar, vazolar, biblolar... Saymakla bitmiyor. Ve annemizle ilk büyük çekişmeler başlıyor.

"Gitme oraya, açma şunu bunu" falan. Amaaan ne kıymetli malları varmış. Mal mı? Bilmem ki o da ne? Benim gördüğüm eve alınıp tıkıştırılmış bir dolu nesne. Annemin topuklu pabucu, babanın gravatı. Bu arada uyarılar asla kesilmiyor; "Ona dokunma, şunu ağzına sokma"... Uuuu bir yasaklar dünyası ki listenin ucu bucağı belli değil.

Bense tanımak isteğiyle dopdoluyum. Su boğar, ateş yakar lafını kim çıkarmış acaba? "Tamam anladım" diyorum "ama bir de ben gözlerimle görsem" Tabii bu araştırmaların tümü "mutlu son"la bitmiyor. Örneğin su içtikleri bir nesne var büyüklerin. Adına bardak diyorlar. Alıyorum elime başlıyorum oynamaya. Birden tak diye yere vuruyorum. Anladığım kadarıyla annem bardaktaki suların yere boşalmasından hoşlanmıyor pek. Hele hele bardağı yere vurduğumda küçük parçalara ayrılışı beni çok heyecanlandıran bir olay olmasına karşın annemin çığlığı ve beni kaptığı gibi yatağın üzerine fırlatışı bu heyecanımı darmadağın ediyor.

Büyüyorum inanılmayacak bir hızla büyüyorum. Ellerim büyüyor, ayaklarım büyüyor. Bunu en yakınımdaki annem fark etmese bile eve kimi zaman gelen birileri çığlık atarak ifade ediyor. Onların heyecanı beni de heyecanlandırıyor.

Bir yatıyoruz bir kalkıyoruz günler geçiyor yerde emekleyen çocuk görüntüleri gerilerde kalıyor. Artık koşuyorum bile.

Bazen annem elimden tutarak evden dışarı çıkartıyor beni. Önceleri çok ürküyordum. Hızla yürüyen büyükler, hızla geçen arabalar, yüksek sesle bağıranlar. Giderek alışıyorum. Ürkütmüyor beni sokaklar, caddeler. Ama ben burada da evdeki kadar engelleniyorum."Amman yavrum" uyarısı beni korumaya yönelik de olsa eninde sonunda canımı sıkıyor. Sürekli annem tarafından sıkılan elim ve sağa sola koşuşumun engellenmesi içimi daraltıyor. Sokak ve caddelerde giden ve adına otomobil, kamyon dedikleri nesnelerin tehlikesine bir şey diyemiyorum da parkta niye koşup oynayamıyorum onu anlamak zor."Elini yere sürme, köpeğe, kediye dokunma", "yerde bulunan şeyler ağza sürülmez" ve daha bilemeyeceğiniz bir dolu uyarı, yasak ve engel.

Babam eve gelenlere eski çocukluk yıllarını ballandıra ballandıra anlatıyor. Anladığım kadarıyla onların çocukluğunda çocuğun pek üstüne düşmezlermiş. Benim yaşımdayken sokağa çıkarmış. Orada kendi yaşıtı arkadaşları varmış. Onlarla bilye, çelik çomak güvercin takla, birdirbir gibi bir dolu oyunlar oynarlarmış. Düşünsenize bütün çocuklar hep birlikte...

Arkadaş... çocukluk arkadaşı... benim henüz bir arkadaşım yok. Bizim oturduğumuz apartman çok yüksek. Oradan aşağı inmemin imkanı yok. Hem insem ne olacak ortalık bomboş ve bir tek çocuk yok etrafta.

Sabah olunca annem beni televizyon denilen bir kutunun karşısına oturtuyor. Kendisi mutfakta bir şeyler pişiriyor. Gidip bakmak istiyorum. Tabii orada da yasaklar var. Durma orada yağ sıçrayacak"."Geç ayağımın altından" "Gitsene. Bak televizyonda ne oynuyor"

Çaresiz dönüyorum, kanepenin üstüne tırmanıyorum. Karşımdaki camın üstünde hızlı hızlı bir şeyler uçuşuyor. Bir şeyler patlıyor, dumanlar çıkıyor. Herkes kızdığına vuruyor ve onu yamyassı ediyor. Yamyassı olan tekrar düzeliyor bu kez o da karşısındakine aynı hızla vuruyor ve onun şeklini bozuyor.

Bazen ben de kaptırıyorum kendimi. Bir kere odamdaki oyuncak köpeğe vurmaya başladım. Hoşuma gitti bu oyun. Vurmaya tüylerini yolmaya başladım. Kulağını söktüm. Kuyruğunu kopardım. Sonra acıdım ona. Filmdeki gibi kopan kuyruğun, kulağın yeniden yerine oturacağını sanıyordum. Ama öyle olmadı. Bekledim uzun süre ama kuyruk ve kulak öylece yerde duruyordu. Birden panikledim. Annem kızar korkusuyla köpeği nereye saklayacağımı bilemedim. Dolaştım durdum odanın içinde. En iyisi yatağın altına saklayayım dedim ve oraya ittim köpeği. Yerde tek bir tüy kalmamacasına hepsini yatağın altına ittim. Birkaç kez yatağın altına eğilip baktım. Kuyruk, kulak ve köpek öylece duruyordu orada.

Televizyonun olduğu odaya koştum. O sevdiğim iri uçan-kaz salına salına dolanıyordu. Oyuncak köpeğime yaptıklarım içimi acıtıyordu. Uzandım iri kazın tüylerini okşamak istedim. Elim soğuk

YENİDEN

Güne dön yüzünü
ardında dünler kalsın
geç patlamış tohum say kendini
toprağı avuçla
yeniden başla yaşamaya
dün ensenden tutarsa
aldırma
bitmiştir
çekemez seni kendine
anılarda sakın ağlama
bir bebeğin ilk çığlığına sarıl
umut işte orda
sakın unutma
geç patlamış tohum say kendini
merhaba de hayata.

Murat İLGÜN

bir yere değdi. Camdan garip çıtırtılar yükseldi. Ürktüm, geri çekildim.

İçeri koştum.Eğildim, yatağımın altına baktım. Köpek, tüyler, kulak öylece duruyordu orada.

Evin içi çok büyük göründü birden gözüme ve ben ortasında yapayalnız duruyorum. Etrafımda yalancı görüntüler ve cansız oyuncaklar var. Annem içerde. Ben artık büyüdüm diye ne altımı değiştiriyor, ne popoma pudra sürüyor.

Geçen gün benimle eskiden olduğu gibi ilgilensin diye çişimi söylemedim ve işedim altıma. Çok sert bağırdı üstüme. Bütün gün yüzüme bile bakmadı. Bir de akşam daha kapıdan girer girmez babama anlattı olanları.

Bir gün okula gidecekmişim. Orada bir dolu arkadaşım olacakmış. Böyle anlatıyor babam. Ama ben şimdi oynamak istiyorum. Kendim gibilerle oynamak istiyorum. Oynamak istiyoruuuuummmmmm.

NASIL BİR AŞK... NASIL BİR MÜCADELE

İsmet ALICI

Şimdi, burada, Malatya'da okuyorum *Nasıl Yapmalı*'yı. Bir ay Malatya'da kalacağım. Yazarlık Grubundaki arkadaşlar ise İstanbul'dalar. Atölye çalışmalarına katılıyorlar, onlar da okuyor *Nasıl Yapmalı*'yı. Bir ay geçmek bilmiyor. Arkadaşlar gözümde tütüyor. Özgüç, Medet, Eray, Mustafa Özmen, Mustafa Tabak, Ebru, Pelin, Baha... bin altı yüz kilometre ne kadar uzak. Onlar okuyorlar, şimdi *Nasıl Yapmalı*'yı, bensiz. Sen git demişlerdi Malatya'ya, biz idare ederiz çayı... temizliği... insanları karşılamayı. Sağolsunlar. Ben onlarsız kalmaya üzülüyordum. Biliyorum, onlar, her sorunu aşabilecek insanlar. Hepsi biraz, Rahmetov'a... Kirsanov'a... Vera Pavlovna'ya... Lopuhov'a benziyor. Tek sorun Ebru'nun yanlışlıkla bayat çaydan çay yapması.

Biliyorum Cengiz abi, Berrin ve Şadiye Hanım iyice gerilmişlerdir. Niye mi? Günün yorgunluklarını ancak bana takılarak aşarlar, onlar. Ah ne sevinçli çile benim için. Ben ise onların soruncu başıyım zaten... her sabah, benim yarattığım yeni sorunları tartışıyoruz bol bol. Pek önemli sorunlar değil aslında. Üç kere Atölye'nin suyunu açık unutarak... bütün binayı su içinde bırakma gafletinde bulundum. Dalgınlık, bir de sağa sola izmarit atma alışkanlığım var. Ah bu dangul dungulluğuma nasıl kızıyorum, bir bilseniz. İşte bu yüzden her sabah benimle (soruncu başıyla yani) sohbet ediyorlar. Sular idaresi su borcundan dolayı hanımızın suyunu kesti. Ben de sağa sola izmarit atmayı kestim.

İnsancıl'sız kalmak Malatya'da hep üzüyor beni. Burada herkese *İnsancıl*'ı anlatıyorum. Vedat ve Zeynal İnsancıl Atölyesi'ne katılmayı çok istiyorlar. İsmet abi, sen bize çatı kaplama... pancur... jaluzi işi bul diyorlar. Bakarım, dedim. Ama şu işsizlik her yeri kaplamış halde. Şimdilik bir iş bulamadım. Bulacağım ama.

Burada, Malatya'da *Nasıl Yapmalı*'yı okurken, sürekli çocukluğuma dalıyorum. Annemin su iti dediği zamanlara. İçime bir coşku doluyor... bir koşturma hevesi. Makerenko, ne diyordu. *"Şimdiye kadar romancılar, hep mutsuzluktan bahsettiler. Artık, mutluluğun romanını yazmak lazım." Nasıl Yapmalı* mutluluğun romanı. Coşturuyor beni, işte koşar adım gidiyoruz. Çimmeye dereye. Ben... Kuruküsbe... Mıdılı... Asko... Delibaş... Kedici ve Gıçı. Ellerimizde kaysılar... erikler... karadutlar... kavunlar... karpuzlar. Bahse girdik, ilk suya dalana herkes kaysı kola ısmarlayacak. Koşarken atıyorum ayakkabılarımı... gömleğimi çıkarıyorum... pantolonumun düğmelerini çözüyorum. Tam dereye dalacakken Gıçı'yı suda görüyorum. Evet, *Nasıl Yapmalı* sürekli çocukluğumu yaşattı bana. Gece birlere kadar saklambaç oynadım... yakantop... birdirbir. Peki, bu niye böyle oldu. *Nasıl Yapmalı*, neden çocukluğumu yaşattı bana. Romandaki Rahmetov... Kirsanov... Vera Pavlovna... Lopuhov canlı cıvıl cıvıl insanı yaşattılar bana. O ilkelerin... kuralların arkasında çocuksu bir yaşama duyulan özlem vardır aslında. Sömürüsüz, baskısız, cıvıl cıvıl, bilgeliğin olduğu bir dünyaya özlem. Her satırın arkasında o büyük özlemi duydum.

Sadece çocukluğumu hatırlatmadı bana *Nasıl Yapmalı*. Her satırında *Atölye*'de arkadaşlarla birlikteydim. *Ecinniler*'in... *Babalar ve Oğullar*'ın ya da felsefe... edebiyat, tarih tartışması yapıyorduk. Birlikte bir yaşam kurmanın bir şeyler yapabilmenin güzelliğini tartışıyorduk. Atölyede dostluk öncül olmuştu bize. Dostluk, en büyük güzellik budur, diyorduk. Bunu yaratmak lazım. Bakın Çernişevski, ne diyor güzelliğe dair. *"Güzellik yaşamdır"* der.(1) *Nasıl Yapmalı*'da da şöyle diyor. *"Evet. Gerçek, hareket demektir, çünkü hareket hayattır, gerçek ile hayat aynı şeydir. Ama hayatın en baş elemanı emektir ve gerçeğin en esaslı meşgalesidir."* (2) Nasıl ki, hareketin en baş elemanı olarak emeği görüyorsa Çernişevski, biz de *İnsancıl Atölyesi*'nde kendimizi değiştirmenin en baş elemanı olarak emeği görmüyor muyuz. Böyle bir güzellik anlayışında, Çernişevskl ile buluşmak sevinç verdi bana.

Roman üzerinden devam edelim. Romanın bir bölümünde bir kutlama var. Atölyenin açılış kutlaması, yalın ve çocuksu. Vera, Lopuhov ve Juli arasında geçiyordu. Önce birer kadeh şarap içiliyor ve çocuklar gibi kavga ediyorlar. Sonra uyuma. O katı kurallar içinde yaşayan insanların bu haline şaşmak gerekir. İyice tanıyamadıksa onları. Oysa onlar, yaşamın o çocuksuluğunu iyi kavrıyorlar. Yaşamak sadece insan olmaya çalışmaktır. Canlı, cıvıl cıvıl ama, ilkelerle yaşayarak. Ertesi gün onların

arasında o büyük saygıyı yine görürüz. Vera ve Lopuhov yine ayrı odalarda yatıyor. İkisi de yaşamlarına müdahale etmiyor. Vera, bilgilenmek ya da bir şeyi sormak için geldiğinde, ilk sözü *"canım, rahatsız etmiyor ya"* oluyor. Aynı şey Lopuhov için de geçerli.

Plehanov, Lenin bu romanın öneminden bahsederken, daha çok nasıl bir aşk sorusuna, aynı zamanda nasıl bir devrimci kadın sorusuna verilen cevapta da birleşirler. Bakın, romanın bir yerinde Vera Pavlovna ne diyor. *"Bana hayalperest diyorsunuz, hayattan ne beklediğimi sanıyorsunuz? Ben ne bir insana hükmetmek, ne de kul köle olmak isterim. Ne aldatmak, ne oyalamak, ne de olduğundan başka türlü görünmek isterim. Eğer benim için yeterli olmuyorsa kimsenin görüşüne katılmam. Ben varlığa alışık değilim. Bana zenginlik de gerekmez."* (3) Romanın devinimi içinde biz, bu sözleri söyleyen Vera'da tuttuğunu koparan, onuruyla ayakta durmaya çalışan, emek harcayan, üretken bir kadını görürüz. Çernişevski devrimci kadın derken, Vera gibi kadından bahseder bize. Sonradan Vera gibi binlerce devrimci kadın çıkar ortaya. Bolşeviklerin, Menşeviklerin örnek aldığı bir kadın tipidir Vera. Tabi ki, Vera sadece orada kalmamalı. Bu sorun, yani nasıl bir devrimci kadın sorusuna en güzel cevabı, Çernişevski, Vera tipiyle, ta 1868'lerde veriyor. Bu cevap hâlâ geçerli. Kadın önce kendi kişiliğini oluşturmalı, aşk, bu kişiliğin gelişimiyle birlikte olmalı. Başkalarının gölgesinde varolarak aşk olamayacağı gibi, kişilik de olmaz.

"Odasının bu düzeni ne, en gerekli şeylerden başka hiçbir süs eşyası yok. Ama hayır, onunda bazı tiryakilikleri yok değil. İşte, geçen yıl ona hediye ettiğim koca puro kutusu, hâlâ dokunmamıştır ona." (4) İşte, daha o tarihte Çernişevski, tüketim kültürünün eleştirisini yapıyor. Romanın bir yerinde mutluluğun bir tarifi var. *"Bir insana duyulan sevgi, insana mutlu olması temennimiz değil mi? Ama öyledir, ikimiz de biliriz bunul Hürriyetin olmadığı yerlerde mutluluk da yokturl Sen, benim hürriyetimi sınırlandırmak istemezdin, bilirim, ben de senin bağımsızlığını"*. (5) Çernişevski, mutluluğu bütün insanların mutluluğu diye görür. O, insanları sömüren, aşağılayan bir toplumda mutlu olunmayacağının bilincindedir. Böyle bir toplumda savaşım, sadece büyük bir çileyle, özveriyle olur. Bu çilenin sembolü Rahmetov'dur. *"Kirsanov kitap adlarını verdi. Ve Rahmetov, ertesi gün sabah saat sekizden başlayarak Nevski bulvarında, Admiralteyskaya'dan Politseyski, Most'a kadar bir ileri, bir geri dolaşarak, mağazaların açılmasını bekliyordu. İlk açılan Fransız ya da Alman kitapevine daldıktan sonra gereken bütün kitapları satın aldı. Üç gün üç gece sıradan okudu."* (6) Burada Rahmetov'un kitap okuma macerasını anlatırken, devrimciliğin büyük bir çile, sorumluluk olduğunu anlatır bize. O Rahmetov ki, büyük bir zengin olduğu halde, bütün varlığını ve malını insanlığın kurtuluşu için harcamış birisidir aynı zamanda.

Lenin *Nasıl Yapmalı*'ya dair şunları der. *"Yalnızca Rahmetov'u yaratmış olduğu için bile Çernişevski'nin üstün bir yararlılık gösterdiğini söyleyen Lenin. (...) Nasıl Yapmalı'ya dair ileri geri konuşan Menşevik N. Valentinov'a şöyle karşılık verir. Ne dediğinizin farkında mısınız siz? Bakın açıklıyoruml Nasıl Yapmalı'ya ilkel, yavan demeye hakkınız yoktur. Yüzlerce insan bu kitabın etkisiyle devrimci olmuştur. Çernişevski ilkel ve yavan şeyler yazsaydı bu hiç mümkün olabilir miydi? Örneğin benim ağabeyim vurgundu bu kitaba, ben de vurgunum."* (7) Aynı zamanda Lenin'in başucu kitabıdır *Nasıl Yapmalı*.

Çernişevski *Nasıl Yapmalı*'yı 4 Aralık 1862 ile 4 Nisan 1863 arasını kapsayan dört aylık sürede yazar. Petropavlovsk zindanında. Çarlık haksız bir suçlamayla hapise atar Çernişevski'yi. Ömrünün yirmi yılı hapiste geçer. Yine de bu süreçte Çernişevski yazılar, romanlar yazar, mücadelesini bırakmaz. Çarlığın hıncı korkunçtu Çernişevski'ye. Onu Sibirya'ya göndermeden önce başkentte bir direğe bağlayarak halka teşhir etmeyi de unutmadı.

Nasıl Yapmalı romanı yayınlandığında, yoğun bir şekilde tepki alıyor. Liberal yazarlar *Nasıl Yapmalı*'yı gençleri kötü yola düşüren bir porno romanı diye tanıtıyor. Buna rağmen Rusya'da en çok okunan, üzerine en çok yazı yazılan bir romanı oluyor. Bütün siyasal tartışmalarda bu roman, siyasal programmış gibi öne çıkararak tartışıyor gençler. O dönemin hiçbir yazarının romanı bu kadar etkili olmuyor. Hatta bu romanın etkisiyle bazı insanlar kollektif atölyeler kuruyor. *Nasıl Yapmalı* o zaman Rus toplumunu köklü bir şekilde etkileyen bir roman. Nasıl bir aşk... Nasıl bir kadın... Nasıl bir devrimciliğe verdiği cevaplar, açık ve anlaşılırdır. Çoğu insan *Nasıl Yapmalı*'yı okudukta, Vera veya Rahmetov gibi insanlar olmaya çalışıyor. Yaşamın değişimini ancak böyle bir çile, sorumluluk olduğunu algılıyor. Bunun yanında sistemin değer yargılarının dışında devrimci bir aşkı yaratmaya çalışıyor.

Ardarda okuduğunuz üç romanda, hiççilik tartışması vardır. *Babalar ve Oğullar, Ecinniler ve Nasıl Yapmalı*'da. Aslında, üç yazar da gerçekçidir, kendi bakış açılarıyla. O süreçte, Turgenyev'in bahsettiği gibi Bazarov gibi hiççi insanlar vardır. Dostoyevski'nin bahsettiği gibi insanlar da vardır. Aynı zamanda *Nasıl Yapmalı*'da geçen tiplerin hepsi Çernişevski'nin arkadaşlarıdır. Bu roman ütopik

bir roman değildir. Vera, Çernişevski'nin karısı Olga Sokratovna olmak üzere, Rusya'nın ilk kadın doktorlarından Obruçeva ve ünlü Rus fizyoloğu Seçenov'un birleştirilmesiyle yaratılmıştır. Rahmetov da öyledir. Kirsanov ve Lopuhov yazarın kendisidir.

Babalar ve Oğullar'daki Bazarov insana güvenmeyen bir tiptir. O, yaşamı değiştirme gücünü kendinde hissetmez. Bazarov herşeyden nefret eder, ona göre yaşamda hiçbir doğru yoktur. Onun tutkusunun doğruluğunun ise yaşamda hiçbir karşılığı yoktur. Bu yüzden Turgenyev, Bazarov'u öldürür. Bazarov, insanı sever ama, bu sevginin yaşama güç taşıma anlamında hiçbir katkısı yoktur. Bazarov geleceğin güzel olacağına ilişkin inanç taşır, ama, bu güzelliğin nasıllığını bize hissettirmez. Bazarov'un Rusya'sında insan parmağını oynatamaz. Bazarov hırslı ve ilkeli görünmesine rağmen sönük ve silik bir tiptir. Çernişevski, Bazarov'un böyle bir tip olduğunu sezmiştir. Bunun yanında o süreçte yazılan bütün romanlarda, bir tutkuya bir ideale sıkısıkıya sarılmış insanları göremez Çernişevski. Oysa çevresinde öyle insanları görmüştür. Onlar, tutkuları ve insani bir dünya için herşeyini ortaya koyan insanlardır. Aslında *Nasıl Yapmalı* bu insanların romanıdır. Olgunun diğer yanı ise, Turgenyev hiççilere acıyordur. *Babalar ve Oğullar* hiççilerin gerçekliklerini ortaya çıkarmaktan daha çok, onlara acımak gerektiğini uyandıran bir romandır.

Dostoyevski'nin *Ecinniler*'i ise, bir yergi romanı olduğu gibi, hiççilerin insanlığa hiçbir şey veremeyeceğini anlatmaya çalışan bir romandır. Dostoyevski'ye göre, şiddet sadece şiddeti doğurur. Şiddet uygulayarak toplumsal yapıyı değiştirmeye kalkışmak, yeniden şiddetin varolacağı bir toplumsal yapıyı kurmaktan başka birşey değildir. Dostoyevski romanında, hiççileri, asalak, psikolojik sorunlar yaşayan, amaçları uğruna herşeyi yapabilecek insanlar olarak gösterir. Bunun karşılığı ise, Negacev'dir. Dostoyevski gelecek dünyanın sadece sevgiyle kurulacağına inanır. Böyle bir sevginin olabilmesi için, insanın acısını duymak lazımdır. Aynı zamanda tanrının merhametinin önünde eğilmek gerektiğini söylediği gibi, aynı İsa gibi insana sevgiyle yaklaşmak gerektiğini söyler. Onun bakış açısının arkasında bir hırka, bir lokma kültürü vardır. İnsan ermiş gibi yaşamalıdır. Ancak böyle toplumu değiştirebilir. Dostoyevski'nin *Budala*'daki Prens Mişkin'i böyle bir tiptir. Aslında Prens Mişkin de asalak mirasyedi bir tiptir. Onun akıldışılığı öyle bir noktaya varır ki, Prens Mişkin'in dünyasında paranın hiçbir önemi yoktur. O bir İsa peygamberdir sanki, bütün malını mülkünü kuzucuklarına dağıtır. Kuzucuklarının bu parayı nereye, nasıl bir şekilde harcadıkları, ne amaçla aldıklarının hiçbir önemi yoktur. Paranın yeni bir yaşam yaratmak için gerekliliğine hiçbir şekilde inanmaz Prens Mişkin. O sadece elinde ne varsa insana sunan İsa peygamberdir. Zaten, Prens Mişkin'i Avrupa'dan mirasını almak için Rusya'ya getirtir Dostoyevski. Rusya'da doğru dürüst yaşamamıştır Prens Mişkin. Onun utangaçlığının, çekingenliğinin, sürekli belirli sükûnet içinde olmasının nedeni de, Dostoyevski'nin rahat şekilde İsa peygamberin portresini çizmek için gerekliydi. Dostoyevski'deki değişim fikri daha çok insanların tek tek kendilerini değiştirmesiyle mümkündür. Dostoyevski'de kollektif değişim fikri yoktur. Hep birlikte değişip, dönüşme fikrine inanmaz o. Dostoyevski'nin romanlarında değişim sürekli bireysel bir olgudur, insanın kendi kendini sorgulamasını gösterir bize Dostoyevski. O sorgulamayı yapabilmek içinde insanın acı çekmesi gereklidir. Bu yüzden Dostoyevski'nin romanlarındaki insanlar, acı içinde müthiş sorgulamalar yaparlar.

Nasıl Yapmalı romanı çoğu kişiye bir ütopya romanı gibi gelir. Bu yüzden çok tartışılmıştır bu roman. Kimse Çernişevski'nin romanındaki tiplerin yaşadığına inanmaz. Aslında bu tiplerin hepsi, Çernişevski'nin yol arkadaşları, yoldaşlarıdır. Romandaki konfeksiyon atölyesinin gösterdiği önemli olgu, birlikte yaşama kültürünün nasıllığıdır. Yoksa, Çernişevski, böyle atölyeler kurarak yaşamı değiştirebileceğimizi söylemez bize. Daha çok o kollektif kültürle hareket edersek, yaşamı değiştirebileceğimizi bize göstermeye çalışır. *Ecinniler* ve *Babalar ve Oğullar*'daki kahramanların hepsi asalaktır. Ama, *Nasıl Yapmalı*'daki insanlar çalışan sürekli kendilerini ve toplumu değiştirmek isteyen tiplerdir. Bu işin zorluğunun bilincindedirler.

Üç romanda da üç anlayış vardır. İşin güzel tarafı üç romanın da gerçekçi olmasıdır. Bazarov gibi tipler de vardır o günün Rusyasında, Stavrogin gibi tiplerde. Aynı zamanda Rahmetov'lar Vera'larda vardır. Üç farklı anlayışın ortak noktaları hiççiler, bize o günün Rusya'sını güzel bir şekilde gösterir.

1. Plehanov, *Sosyalist Açıdan Toplum, Sanat, Eleştiri*, Çev. A.Bezirci, Evrensel Basım Yayın, 1991, İstanbul.
2. N.G. Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, Çev. Güneş Bozkaya, Yar Yay. 2000, İstanbul.
3. N.G. Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, Çev. Güneş Bozkaya, Yar Yay. 2000, İstanbul.
4. N.G. Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, Çev. Güneş Bozkaya, Yar Yay. 2000, İstanbul.
5. N.G. Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, Çev. Güneş Bozkaya, Yar Yay. 2000, İstanbul.
6. N.G. Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, Çev. Güneş Bozkaya, Yar Yay. 2000, İstanbul.
7. Çernişevski, *Nasıl Yapmalı*, Çev. Mazlum Beyhan, Öteki Yayınları, 1996, Ankara.

NAMIK KEMAL ÜZERİNE NOTLAR

Eray VELİ

Ondokuzuncu yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu için bir bunalımlar çağıdır. Yüzyıl içinde etkili olan milliyetçilik akımı Balkanlar'ı sarsıyor, İngiltere-Fransa Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü, ilerde paylaşmak şartıyla, savunurken, Rusya 'hasta adamı' öldürme gayretleri içinde bulunuyordu.

Çağın ilk yarısının sonlarında doğmuş olan Namık Kemal (1840-1888) Arapça-Farsça'nın yanısıra Fransızca ve biraz İngilizce öğrenmiş, yürütmeyi elinde bulunduracak mutlak otoritenin yanısıra bir 'danışma kurulu' (meşveret) olmasını savunmuştur. Arapça-Farsça ile mutlaklığı benimseyen Namık Kemal'in Fransızca-İngilizce ile 'danışma kurulu' fikrini edindiği neden düşünülmesin!

I. Namık Kemal'de Vatan'ın Anlamı

Baştan belirtelim Namık Kemal eserlerini, fikirlerini açıklama aracı olarak görmüştür. Roman ve oyunlarında bir insan irdelemesi yapılmaz. Konu verilir, insan tanımlanır, fikirler ifşa edilir. Yazar roman anlayışını şöyle ifade eder: *"Romandan maksat, gerçekten geçmemişse bile geçmesi imkan içinde olan bir vakayı ahlak, adetler, duygular ve ihtimallerle ilgili her türlü tafsilatıyla beraber tasvir etmektir."* (1) Namık Kemal kendi roman anlayışına uymamaktadır. "Cezmi" romanında "Ahlak-adetler-duygular" tafsilatsız bir biçimde konu esasında tutulmuştur. Konu ise Osmanlılığın, Sunni-İslam birliğinin methiyesidir.Olay içine insanlar bir dökme kalıp halinde sıkıştırılır. Bu durumda insana ait ahlak, adet ve duygular vaka'nın duygusu haline gelir, bir insan anlatısı gerçekleştirilemez. Tabii tüm bu söylediklerim Namık Kemal'in romancılığını eksiltmez, unutulmamalıdır ki o, romancılığımızın başlangıcını oluşturmuş kimselerdendir. Yazar "Cezmi" adlı romanına bilgi aktarımlarıyla başlar. Matbaanın hakiki mucidine ve Martin Luther'in faaliyetlerine değinir. Bilgi vermekten maksadı okura romanın geçeceği onaltıncı yüzyılı öğretmektir. Matbaa açıklanır. *"Kültürün yayılmasında ve insan kafasının aydınlatılmasında en büyük rol oynayan matbaacılığı dokuzuncu yüzyılda Foster icaddetmişti. Halbuki Fust ile Gutenberg hiç de hakları olmadığı halde, matbaanın mucidi diye bilinmektedirler. Onları yine onbeşinci yüzyılın ortalarına doğru, daha da geliştirerek, mesela evvelce kullanılan tahta kalıplar yerine harf kalıpları yaparak, bundan faydalanmışlardır... onaltıncı yüzyılda matbaacılık, avrupanın hertarafına yayılmış durumdaydı... Yine o yüzyıl içindeydi ki Almanya'da Luther (Marten 1483-1546) adlı bir din adamı Katolik baskısına karşı Protestanlık adıyla yeni bir mezhep kurarak Hristiyanlığı ikiye bölmüştü."* (2)

"Cezmi" romanının başkahramanı Adil Giray yukarıda bahsettiğim, Osmanlılık, Sunni-İslamcılığın methiyesi, konusu içine şöylece yerleştirilir: *"Adil Giray, doğuştan şair olduğu kadar da asker yaradılışlıydı. Vicdanı temiz, kültürü kuvvetli dindar ve hamiyetli bir insandı. Halifelik merkezi olan İstanbul'u dayanak noktası bilir,.bağlı bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun devamını kendi hayatından üstün tutardı."* Romanda Kırım Hanlığı'nın varisi Adil Giray Osmanlı saflarında savaşırken İran'a esir düşer. İran Şahı'nın oğlu Hamza Mirza'nın: *"Osmanoğullarının tabiiyetinde bulunuyorsunuz. Ama şeref sizde ki Cengizoğullarındansınız..."* demesi üzerine, Adil Giray: *"Şükürler olsun ki Ulu Tanrı'nın adaleti, biz torunlarını atalarımızın yaptıklarına mirasçı etmemiş, yoksa bize Cengiz'den gelecek mirasın çoğu, onların yarı dünyada döktükleri kanların günahı olurdu. Osmanoğulları ise dinimizin düşmanlarıyla savaşmaktadır. İslam'a ettikleri hizmete mükafat olarak Tanrı, halifeliğini de onlara nasibetmiştir. Yönettikleri bunca İslam ülkelerinde namlarına hutbe okunuyor. Hülasa, bizim için en büyük şeref Osmanlı Devleti'ne hizmet etmektir, cevabını verdi."* (3) Roman, İran sarayında esir bulunan Adil Giray'ın aşığı ve İran Şahı'nın kızı Perihan ile kalkıştığı 'sunni ihtilal' mücadelesini konu edinir. Şahın kızı olan Perihan, dayı tarafından sunnidir ve böyle bir eğitimden geçmiştir. Şah ve yönetimse şiilerden oluşmaktadır. İhtilal kalkışması İran Veziri'nin evvel davranmasıyla bastırılır. Adil giray ve Perihan öldürülürler. İhtilalciler tarafında bulunan İranlı bir sunni, Sunni-İslamlıkla, Türklüğü özdeşler, ihtilalin başarısız olması üzerine: *"Türklerin tarafına geçeriz, mezhebimizin şanını yükseltmeye çalışırız... ölsek bile mezhep kardeşlerimizle omuz omuza dövüşerek ölürüz..."* (4)

Namık Kemal'in Sunni-İslamcı-Osmanlıcı anla-

yışında Türklük Adil Giray'in dediği gibi 'Tanrı Halifeliği'nin nasipliği'dir. Yazar, Şinasi'nin Türklük anlayışını sürdürmektedir, şöyle der Şinasi, Türk Milleti için: *"Millet-i Muazzama, Millet-i Muazzamayı Osmaniyye"* (5) kuşku yok ki hilafet sahibi Türklerden bahsediyor. Namık Kemal Türklüğü Osmanlılık fikriyle aşkın hale getirmiştir, unutulmamalı ki geniş bir coğrafyada birarada tutulması gereken halklar vardır ve bunlar Osmanlı'ın gölgesi altında birleşeceklerdir.

Yazar'ın "Vatan Yahut Silistre" oyunu da sözüedilen özdeşliği vurgular. Silistre savunmasının kahramanı İslam Bey vatanı anlatır: *"Vatan ki kırk milyon can besleyir."* (6) Anlatılan Balkanlar, Irak, Suriye, Lübnan, Bütün Arap Yarımadası, Libya'yı da içine alan Osmanlı memleketleridir. Binsekizyüzelliler Osmanlısı.

Görüldüğü üzere Namık Kemal'de vatan: Osmanlı toprakları ve bu topraklar üzerindeki Sunni-İslamcı-Osmanlıcı hakimiyettir.

II. Namık Kemal'in Muhalefeti

Varlık Yayınları'ndan çıkmış, Hikmet Dizdaroğlu'nun hazırladığı, küçük bir kitap, Namık Kemal'i şöyle tanıtıyor okurlarına: *"O bir ülkü ve dava adamıdır. Bilinçli bir Türkçü ve milliyetçidir. Namık Kemal'in milliyetçiliği, o kritik çağlarda ancak bu kadar şuurla ve ustalıkla yapılabilecek, halis ve esaslı bir Türk milliyetçiliğidir. Onun milliyet anlayışını belirtirken, yanıltıcı yargılara varanlar olmuştur. Namık Kemal'i bir Osmanlı milliyetçisi diye gösterenler onun kullandığı sözcüklerde neyi anlatmak istediğine dikkat etmemişlerdir. O 'Osmanlı Milleti' veya sadece, 'millet' derken yalnız Türk'ü düşünüyordu. Fakat imparatorluğun 'parça bohçasına' benzeyen durumu, Türk sözcüğünü her zaman ve açıkça söylemek olanağını vermiyordu. Her zaman diyoruz, çünkü bazı makalelerinde ve eserlerinde, Osmanlı sözcüğü yerine Türk sözcüğünü kullanır ve bunda, dikkati çeken bir yön vardır: 'Milli davalar üzerinde konuşurken, Osmanlı yerine Türk kelimesini kullanmış ve böylelikle hangi millet için çalıştığını ve hangi millete mensup olmakla övündüğünü açıkça meydana koymuştur."* (1) Ali Kemal Meram ise 'Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi' adlı kitabında Namık Kemal'de olmayan bir yanı, Türkçülüğü, Ali Suavi ile karşılaştırarak şöyle belirtir: *"Vatan ve Hürriyet diyen ve başka bir şey demeyen Namık Kemal'de olmayan bir yan, henüz bulup adlandıramadıkları Türkçülük, bütün terslik ve çapraşık fikir ve düşünce karmaşıklığına rağmen, Suavi'de en sivri uçlarıyla vardı."* (2)

Anlaşılan Türkçülerimiz Namık Kemal üzerinde anlaşamıyor. Yukarıda Namık Kemal'in vatan anlayışı üzerinde durmuş, onun Osmanlı topraklarının kırk milyonu bulan nüfusunda büyük bir hakimiyet anlayışı güttüğünü ifade etmiştim. Bir daha tekrarlıyorum: Namık Kemal Osmanlıcı'dır. Ancak Niyazi Berkes'in dediği gibi 'batı peykçiliği'ne (batı güdümüne) kapılmış bir osmanlı adamı değil; fakat imparatorluğun içten bir yenilenmeyle kurtulacağına inanmış bir osmanlı aydınıdır. Bu yönüyle münevverimiz anti emperyalisttir. Bu yönüyle Namık Kemal 'devlet içi muhalif'tir. Devlet içi muhalif kavramını açalım: 19. yüzyılda Osmanlı Siyasası dış güçler üzerine kurulmuştur. Devlet Ricali Osmanlı toplumunu batıdan aldığı 'sufleler'le idare etmek meylindedir. 1839 Tanzimat Fermanı'nın hazırlanmasında görev almış ve onu okumuş Reşit Paşa'yı, Niyazi Berkes şöyle tanıtır: "Reşit Paşa düşündüğü reformları İngiltere Başbakanı Palmerston'la kararlaştırıyor. Lord ona sıkı tembihte bulunuyor: 'Meşrutiyet'e hiç lüzum yok, Hıristiyan tebaya serbestlik verin, yeter. Sizin asıl muhtaç olduğunuz şey askeri yardımdır' diyor. Bunu da sağlamayı vadediyor, yalnız ordunun başına İngiliz veya Polanyalı kumandanlar konmasında nedense ısrar ediyor. Hülasa, örnek bir ingiliz peykiyiz." (3) Namık Kemal tam da bu noktada muhaliftir. O, Osmanlı'nın iç devinimleriyle, kendi başına alacağı kararlarla benliğini korumasını savunacaktır. Yazar'ın 'Vatan Yahut Silistre' oyunu Ruslara karşı yürütülen Silistre Kalesi savunmasını anlatır. Savunma İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'yı desteklemesiyle başarıya ulaşır. "28 Ocak 1854'te Ruslar genel bir saldırışa geçtiler. Tuna'yı, Kalas'ı, İbrail ve İsmail'i de geçerek Dobruca'yı almaya muvaffak oldukları gibi, bir Osmanlı ordusunu yenerek Silistre'yi kuşatmaya da muvaffak oldular. Silistre'de Türkler parlak bir savunma yarattılar. Topçu feriki Musa Paşa, on bin askerle kendisinden kat kat fazla düşman kuvvetlerine karşı koydu. Yalnız mayıs ayı içinde altı Rus saldırısı püskürtüldü. Musa Paşa bunların birinde bir güllenin isabeti ile şehit oldu. Savunanların son kuvvetini sarf ettikleri bir zamanda İngiliz ve Fransız kuvvetleri, Türklere yardım etmek üzere, önceden çıkmış oldukları Gelibolu'dan Varna'ya geldiler. Bu sırada Avusturya da Rusya'yı tehdit etmeye ve Eflak ve Buğdan'ı boşaltmak için zorlamaya koyulmuştu. Ruslar Silistre'yi bırakarak çekildiler, hatta Tuna'yı gerisin geri dönerek bütün Eflak ve Buğdan'ı boşaltmaya başladılar. Vatan Yahut Silistre oyununun baş kahramanı İslam Bey 'yardımsız' da bu savunmanın başarıya ulaşabileceğini şöyle dillendirir: "Sıtkı Bey-Vatanın en büyük aziz maksatlarından birini kurtardınız demem, çünkü onun selameti dünyanın kefaleti altındadır. Baksanıza, üç devlet gelmiş, bizimle beraber uğraşıyor.

Abdullah Çavuş- Sanki gelmemiş olsa kıyamet mi kopar?

İslam Bey- Ben sıkıntıya razıydım. Biz, yardımcısız da bu toprakları koruyabilirdik. Ölürdük, mahvolurduk, yine mağlup olmazdık!..

Sıtkı Bey- Öyledir, fakat niçin yardımdan şikayet edelim? İnsanlık, medeniyet bizi haklı görüp de yardımımıza koşunca neden memnun olmayalım? Bize yakışan vatan muhabbetidir, gurur değil. Askerler!.. Padişahın bir kalesini kurtardık, birçok şehit de verdik. Haydi bakayım bana bir 'Padişahım Çok Yaşa' çağırın.

Askerler - Padişahım çok yaşa.

Sıtkı Bey- Kardeşler, canımızı tehlikeye koyduk. Vatanımızın menfaatini koruduk. Yine de koruruz, her vakit de koruruz. Biz Osmanlı değil miyiz? Osmanlıların şanı her vakit, vatanın en küçük faydası için ölmektir. Biz de her vakit bu yolda ölmeye hazırız. Yaşasın vatan, yaşasın Osmanlılar!..

İslam Bey- Haydi bakayım sesiniz yok mu? Yaşasın vatan!.. Yaşasın Osmanlılar!..

Hepsi- Yaşasın vatan!.. Yaşasın Osmanlılar!.." (5)

Görüldüğü gibi Sıtkı Bey oyunda 'batıcılığın' sesini yükseltirken İslam Bey ise Namık Kemal'in muhalif tavrını sergiler. Oyunun baş kişisi İslam Bey'in söyledikleri seyiciyi coşturacak repliklerdir.

Niyasi Berkes, Namık Kemal'in devrinden ayrılan niteliğini kavramsal kavrayışta bulur: "Batı uygarlığı Türkler hakkında verdiği hükmü bütün İslam, hatta bütün şark dünyasına da teşmil etti. Türkler, müslümanlar, şarklılar medenileşemez, değişemez, terakki edemez deniliyordu. Bu görüşü şiirde, hatta felsefede anlatmaya çalışan düşünürler vardı... Medeniyet yani batı uygarlığı değişebilme, ilerleyebilme kabiliyetine dayanır, ötekiler değişemeyiş, duruş temeline dayanır. Birinin esas prensibi terakki, ötekininki gelenektir. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarında batı düşünüşünün en önemli kavramı 'evrim' yani daha yükseğe doğru gelişme kavramıdır. Onun dışındaki toplumların evrim kabiliyeti olmadığına inanılır.

Ondokuzuncu yüzyıl ortalarına doğru bizde Avrupa'yı görenler de işte bu temelli farkın iki uygarlık arasındaki zıtlık olduğunu görmeye başladılar. Fakat Tanzimat'a karşı gelen tepkinin bir kolunun temsilcisi olan Namık Kemal gibi olanlar, bundan ileriye doğru bir adım daha attılar. Bunlar, hem batılılardan hem ilk tanzimatçılardan farklı olarak bu değişmez sanılan toplumlardaki insanların da değişebileceği sonucuna vardılar. Hatta, bunda Avrupa Uygarlığının genişlemesinin rolü olacağını da sezdiler. Eski sistemin kilit kavramı olan 'nizam' kavramını bırakıp 'telakki' kavramını buldular. 'Gelenek' kavramını bırakıp 'akıl' kavramını benimsediler. Onların düşünüşünde açık veya kapalı olarak, 'gelenek' ve 'akıl' iki ayrı ve birbirine zıt kavramlar olarak bulunurlar. Batılıların Şark hakkındaki kanılarının zıddına yani Batının 'Şark terakki edemez' kanısına karşıt olarak 'Terakki edebilir, etmelidir, etmezse yaşayamaz' dediler." (6)

Namık Kemal'in çözümleri imparatorluğu kurtaracak önerileri, daha tafsilatlı bir çalışmanın konusudur. Namık Kemal'i farklı ve muhalif kılan 'batı peykçiliğinin tersine kendi insanına inanmasıdır. Namık Kemal ömrünü yazarlık ve kamu görevleriyle geçirir. Bu görevlere sürgün edilerek atanır. Maksat şairi imparatorluğun kalbinin attığı yerden, İstanbul'dan uzaklaştırmaktır. Yazar hükümetlerle sürekli bir boğuşma halindedir. Onun 1866 yılındaki muhalefetini Memet Fuat şöyle anlatır: "(N.Kemal) 1866'da patlak veren Girit isyanının acımasızca bastırılmasını istemiş, adanın İmparatorluk'tan ayrılması görüşüne karşı çıkmış, işin altında yatan oyunları sezdiğinden çok sert bir tavır takınmış 'El-hükm lil'galib' (yargı üstün olanındır) diyecek kadar ileri gitmişti. 'Ceride-i Havadis' ile 'Tasvir-i Efkar' arasında bu yüzden çıkan tartışmada, Namık Kemal coşkun üslubuyla, vatanseverlerin, Avrupa devletlerinin çeşitli düzenlerle Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya çalıştıklarını bilen halkın öfkeli duygularını yansıtan bir yazar durumuna yükseldi... Ali Paşa'yı en fazla tedirgin eden ise Doğu Sorunu (Şark Meselesi) üzerine yazıları olmuştu. Avrupa Devletlerinin uluslararası ilişkilere aykırı bir tutumla Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmalarını eleştiriyor, Hıristiyanlara ayrıcalıklar tanınmasının doğru bulmadığını bildiriyordu. Maliye konusundaki makalelerinde ise bir bütçe düzenlenmesinin gereğine değinmenin ötesinde, Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmalara yönelmesinin ülke için yararlı olmadığını savunarak bütçenin iç borçlanmalara dayandırılmasını öğütlüyordu. Bütün bunlar hükümetin işine karışmak, hükümete yol göstermeye kalkmak diye görülüyor, tedirginlik yaratıyordu." (7)

Yazar ilk sürgününü 1872'de alır: Gelibolu. Devlet memuru şair şu işleri yüklenir: "Gelibolu'ya varır varmaz önce okullara el atmıştı, eğitim işlerini derleyip toparlamak amacındaydı. Ayrıca tarım konusunu incelemiş, yetimlerin aylıklarıyla ilgilenmiş, belediye defterlerini denetlemişti. Birçok sorusuna yeterli karşılığı alamadığı söyleniyordu. Memurların işe geliş gidiş saatlerini belirleyip kovuşturması da çok kişiyi rahatsız etmişti." (8)

Sürgünler İstanbul'a gelişler, gazete yazıları devam eder. 1876'da destek ve gönül verdiği V.Murat'ın tahta çıkmasıyla İstanbul'a döner, Kanun-i Esasi çalışmalarına girişir. Derken Abdülhamit'in

padişahlığı Kanun-i Esasi'nin 'tartışmalı kabulü' ve 1877 Rus Savaşı'nın bahanesiyle anayasanın kaldırılması, nihayet sürgünler.

Kamu görevlerini sürdürür şair. Midilli Mutasarrıflığı, Rodos ve Sakız Mutasarrıflıkları.

1884'de, ölümünden dört yıl evvel, Midilli Mutasarrıflığı sırasında şöyle yazar, bir kıtanın son iki dizesini: *"Ölürsem görmeden millete ümmid ettiğim feyzi/ Yazılsın seng-i mezarıma vatan mahzun, ben mahzun."* (9)

Kaynaklar

I. Namık Kemal'de Vatan'ın Anlamı

1. Hikmet Dizdaroğlu, *Namık Kemal, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları*, Varlık yayınları, 1982.
2. Namık Kemal, *Cezmi*, Günümüz Türkçesi: Seyit Kemal Karaalioğlu, İnkılap kitabevi.
3. Namık Kemal, age.
4. Namık Kemal age.
5. Osman Nuri Ekiz, *Şinasi, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Kastaş Yayınları, 1985.
6. Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Hazırlayan Şemsettin Kutlu, Remzi Kitabevi, 2000.

II. Namık Kemal'in Muhalefeti

1. Hikmet Dizdaroğlu, *Namık Kemal, Yaşamı, Sanatı, Yapıtları*, Varlık Yayınları, 1982.
2. Ali Kemal Meram, *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*, Kültür Kitabevi, 1969.
3. Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk, Toplumsal Devrimler*, Cumhuriyet Kitapları, 1997.
4. Enver Ziya Karal, *Tanzimat-ı Hayriye Devri*, Cumhuriyet Kitapları, 1999.
5. Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Hazırlayan Şemsettin Kutlu, Remzi Kitabevi, 2000.
6. Niyazi Berkes, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?* Cumhuriyet Kitapları, 1997.
7. Memet Fuat, *Namık Kemal*, YKY, 1999.
8. Memet Fuat, age.
9. Önder Görçem, *Namık Kemal'in Şairliği ve Bütün Şiirleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.

Conrad Phillp Kottak

ANTROPOLOJİ
İnsan Çeşitliliğine
Bir Bakış

ÜTOPYA YAYINLARI

TÜRKÇEM BANA YABANCI

Beyoğlu'nda bir güzel
İngiliz mi Alman mı
Gözlerim dili sürçer

Beyoğlu'nda bir güzel
Dilin kirliliğinden mi
Yüzümün rengi sürçer

Beyoğlu'nda bir güzel
Kaybolan kimliğimden mi
Üzüntüm dışa sürçer

Türkçem bana yabancı

M.Mazhar ALPHAN

AFŞAR TİMUÇİN İLE EĞİTİM FELSEFESİ VE EĞİTİMBİLİM ÜZERİNE SÖYLEŞİ (I)

Mehmet AKKAYA

İnsancıl Atölyesi'nde 27.01.2001 tarihinde yapılan söyleşinin tam metnidir. Banda alınan söyleşi, konuşma özelliği değiştirilmeden yazılmıştır.

Değerli arkadaşlar,

Bugün eğitim felsefesi ve eğitimbilim üzerine bir söyleşi yapacağız. Bu konuda görüşlerine başvuracağımız insan, ülkemizin önemli düşünce adamlarından Prof. Dr. Afşar Timuçin'dir. Afşar Timuçin hocamız M.S.Ü. Devlet konservatuarı öğretim üyesidir. Ben öncelikle hocamıza hoşgeldiniz demek istiyorum. Afşar Timuçin'i felsefe, sanat ve edebiyat çevrelerinden tanıyorsunuz. Burada daha önce yaptığımız bir söyleşide hocamızın yaşam öyküsünü anlatmıştık. Bu nedenle bugün tekrar etmeyeceğiz. Ancak geniş bilgi için İnsancıl Dergisi'nin 106. ve 107. sayılarına bakılabilir. Ben izninizle bir iki noktayı hatırlatıp söyleşiyi başlatmak istiyorum. Böyle bir söyleşi için Afşar Timuçin'i tesadüfen seçmiş değiliz. Benim kanaatime göre Afşar Timuçin çağdaş estetik ve çağdaş eğitimbilim konularında ülkemizin eğitimine ve sanatına büyük bir katkıda bulunmuştur. Hatta bu kavramları ülkemizin eğitimine Afşar Timuçin kazandırmış da diyebiliriz. Çoğunuzun da bildiği üzere bugün üniversitelerimizde estetik dersleri yerine sanat felsefesi dersleri verilmektedir. Özellikle eğitim fakültelerinde eğitimbilim değil de pedagoji dediğimiz eğitbilim dersleri okutulmaktadır. Oysa Afşar Timuçin çalıştığı üniversitede bu dersleri estetik ve eğitimbilim adıyla vermektedir. Söyleşi iki bölümde olacaktır. Birinci bölümde eğitim felsefesi konusu üzerine konuşacağız. Hocamızın görüşlerine başvuracağız; eğitimin tarihsel gelişimini, filozofların eğitime yaklaşımlarını konu edeceğiz. İkinci bölümde de eğitimbilim üzerine konuşulacaktır. Eğitimin günümüzdeki sorunlarına değinilecektir. Söyleşinin derin ve zengin geçmesi için sizler de sorularınızla ve düşüncelerinizle katkıda bulunabilirsiniz. Söyleşi, yaklaşık iki saat sürecektir. Ben ilk soruyu yönelterek söyleşiyi başlatıyorum.

- Hocam, eğitim felsefesi ve eğitimbilim kavramlarından ne anlaşılması gerekiyor?

- Eğitim felsefesi dediğimiz zaman eğitim üzerine kavramsal bir araştırma düşünüyoruz. Tıpkı sanat felsefesinde olduğu gibi sanat nedir, Sanatın ne yararı vardır, Sanat hangi koşullarda gerçekleştirilir, Sanat bireyi toplumla ne gibi bir ilişkiye koyar gibi sorunlar sanat felsefesinin sorunlarıdır. Eğitim alanına geldiğimizde eğitim felsefesi de bunun gibi eğitimle ilgili çeşitli sorunları kavramsal bir düzeyde ortaya koyup tartışmamızı gerektirir. Eğitimbilime gelince, eğitimbilim daha çok uygulamaya yönelik bir çalışmadır. Tabii bu onun kavramsaldan uzak olduğu anlamına gelmez.Özellikle estetikte yönelme önemlidir. Eğitimbilim dediğimiz zaman genellikle eğitim verilen çeşitli alanlardaki yöntem sorunlarını anlıyoruz. Yani nasıl bir eğitim vermeliyiz ki, bu eğitim bizi en iyi sonuca götürsün? Eğitimbilimin temel sorusu budur.

- Eğitimle öğretim arasındaki farkı da açıklamanızı rica edebilir miyiz?

- Ben öğretim sözünü hiç kullanmıyorum. Öğretim sözünün ciddi bir karşılığı olduğunu da düşünmüyorum. Çünkü insan öğretilen bir varlık değildir. Eğitilen bir varlıktır. Öğretilmek doğrudan doğruya bilgi yüklemektir. Ya da bilgi nakletmektir. Eğitimde tabii ki bilgi nakletmenin çok ötesinde dikkat edilecek noktalar vardır. O yüzden bence öğretimi hiç kullanmamak gerekir. Bugünlerde eğitim-öğretim diye bir genel kullanım vardır. Tabii bu çok daha sakattır. Sanıyorum eğitim sözü kişiyi yetiştirme açısından gerekli bütün isteklerimizi karşılar.

- Eğitim deyince sadece dini eğitimi düşünenler var. Kimi insanlar da eğitimden matematik veya kimya öğrenmeyi anlıyor. Platon da Antikçağ'da eğitimden ruh dingniliğini anlıyordu. Eğitim konusunu biraz daha açabilir miyiz?

- Bir genel eğitimbilim vardır. Eğitimin yöntemlerini tartışır. Bir de eğitimbilimler vardır. O da herhangi bir eğitim alanında hangi yöntemin yetkiyle ve etkinlikle uygulanacağını araştırır. Her alanda

eğitim yapılabilir.Her bilgi alanında yapılabilir. Yani felsefeyle ilgili, sanatla ilgili bilgi alanlarında ve bütün bilimlerde eğitim yapılabilir ve dolayısıyla eğitimbilim dediğimiz zaman hem çok geniş çerçeveli bir araştırma alanı anlıyoruz hem de özel olarak bilgi alanlarıyla ya da bilimlerle yani dar alanlarla ilgili yöntem çalışmalarını anlıyoruz.

- Bize Platon'un (M.Ö. 429-347) eğitim anlayışından söz eder misiniz?

- Platon'un eğitim anlayışının bugün için artık hiçbir geçerliliği kalmamıştır. Yani çağdaş eğitim dediğimizde en gerilerde J. J. Rousseau'ya (1712-1778) kadar gidebiliyoruz. Kısmen Rönesans'a kadar gidebiliyoruz. Orada Rabelais'den (1494-1553) çok Montaigne'e (1533-1592) gidiyoruz. Yani çağdaş eğitimin koşulları özellikle Rönesans'tan bu tarafa tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle de nasıl çağdaş şiirde dönüm noktası Baudelaire'se (1821-1867) çağdaş eğitimde de J. J. Rousseau'dur diyebiliriz. J. J. Rousseau'nun böyle bir dönüm noktasının olmasını gerektiren koşul nedir? J. J. Rousseau çocukların dünyasıyla büyüklerin dünyasının aynı şey olmadığını ve bu iki dünyayı birbirinden ayırmak gerektiğini, çocukların dünyasının kendine özgü özellikleri oludğunu bize bildirerek çağdaş eğitimin temellerini atmıştır.

- Hocam eğitimbilime Antikçağ'daki diğer filozofların bir katkısı olmadı mı? Bunu tam olarak anlamak istiyoruz.

- Eğitim söz konusu oludğunda demin de söylediğim gibi eski filozofları bir yana bırakmak gerekir. Onlar daha çok bir okul çerçevesinde sorunları daha ortaya koyup tartışan ve deyim yerindeyse öğreten kişilerdi. Çağdaş eğitim ise öğretmeyen eğitimdir. Öğretmeyen eğitim nasıl diyeceksiniz? Bulduran eğitim, daha doğrusu kendini eğitmek isteyene yardım eden eğitimdir. Bu çerçevede eski okulların ya da eski eğitim kurumlarının yöntemlerinin bize çok yararlı olacağını düşünmüyorum. Tabii Platon, Aristoteles (M.Ö. 384-322) felsefenin temellerini atan kişiler olarak bizim için çok önemlidirler. Söyledikleri her şey bizim için önemlidir. Ama çağdaş eğitim söz konusu olduğunda 18. yüzyıldan daha geriye gitmenin çok yararlı olduğuna inanmıyorum.

- Hocam ben müsadenizle yine de 18. yüzyıl öncesine gitmek istiyorum. Descartes (1596-1650) için yöntem filozofu deniyor. Eğitimbilimde yöntemin önemini biliyoruz. Burada Descartes'ı yad etmek gerekir herhalde.

17. yüzyıl yöntem yüzyılı olmuştur ve bilimlerin kendilerini sağlam bir biçimde temellendirdikleri bir yüzyıldır. Ama özel olarak eğitim alanında 17. yüzyılda eğitimde çok önemli şeyler ortaya kondu-ğunu düşünemiyorum yani eğitimbilim alanında da insanın yetiştirilmesi konusunda bütün çalışmalar 18. yılda yapılacaktır. Tabii ki genel bilgi açısından baktığımız zaman yalnızca Descartes'in değil ondan önce Bacon (1561-1626), daha önce Skolastiklerin, hatta daha da önce kilise babalarının, bu arada tabii ki Platon, tabii ki Aristoteles gibi filozofların bu açıdan önemli olduğunu söyleyebiliriz. Ama dağılmamak için dar çerçevede ele almak gerekiyorsa sorunu J. J. Rousseau'dan daha öteye götürmemekte yarar var.

- Anlattıklarınızdan da anlaşılıyor ki Yeniçağ'dan da önce eğitim vardı. Ortaçağ'da üniversitelerin kurulmalarına tanık olduk. Bu dönemlerde eğitimden bütün toplum yararlanabiliyor muydu? Eğitimde durum nasıldı?

- Eski Yunanistan'da eğitim özellikle soylular içindi yani soyluların dışındakilerin eğitim alma şansı pek yoktu. Orada sorunu bütün bir Yunanistan için zaten genelleyemeyiz. Yunanistan'da bildiğiniz gibi siteler vardı. Her site ya da kent devleti kendine göre bir eğitim uyguluyordu. Kendi yaşam koşullarına göre, mesela eğitim Isparta'da tepeden tırnağa askeri bir eğitimdir. Çocuk altı yaşında ailesinden alınır askeri okula verilir ve altmış yaşına kadar o kişi asker olma koşulunu sürdürür. Tabii bunu soylular için söylüyorum. Tabii altmış yaşından sonra da askerliği bitmez, Gerussia'ya yani ihtiyarlar meclisine katılmak zorundadır. Isparta'da insanların sivilliği altı yaşına kadar sürüyor. Ama Atina'ya baktığımız zaman çocuk 12 yaşına kadar sokakta oynar, 12 yaşından 20 yaşına kadar eğitim görür, 20 yaşından sonra da yaşamda kendi yerini seçecektir, kısa bir askerlikten sonra. Demek ki yunan toplumunu düşünürsek çok büyük ayrılıklar var siteler arasında. O yüzden o dönemler için bir eğitim genellemesi yapmamız olası değildir. Zaten o dönemlerde eğitmek demek doğrudan doğruya bir öğreticinin başkanlığında insanlara bir şey belletmek demektir. Mesela Roma'ya geldiğimiz zaman şunu görüyoruz. Roma'da insanları yedi yaşından on yedi yaşına ya da on dokuz yaşına kadar büyük bir salonda topluyorlar ve onlara uzun zamanlar harcayarak okuma-yazma öğretiyorlar. Yani etkin eğitim, insanın kendi kendini yetiştirmesini temel alan eğitim tabii ki Rönesans'tan sonra özellikle de 18. yüzyıldan sonra olmuştur diyebiliriz.

Yeniçağ'ın başlarında Erasmus'un (1467-1536) özellikle de Montaigne'in eğitime eğildiklerini öğreniyoruz. Bize bunlardan söz eder misiniz?

- Eğitime dediğiniz gibi Montaigne'in büyük katkısı oldu. O dönemdeki Rönesans aydınlarını hepimiz biliyoruz, bu insanlar çok fazla öğrenme isteği içinde olan insanlardır. Hatta tarih kitapları şöyle

yazar. Rönesans aydınları çok çalışkan aydınlardı. Bütün eski kaynakları gözden geçirmek için büyük bir çaba harcadılar. Mesela Rabelais'de eğitim anlayışı büyük bir öğrenme açlığı biçiminde ortaya çıkar. Yani ne öğrensek kârdır gibi bir görüşle karşılaşırız. Çağdaş eğitim anlayışına en yakın görüş Montaigne'de ortaya çıkıyor. O belli bir bilgiyi belli bir yarar kavrayışı içinde ele alma fikrini getiriyor bize. Yani her şeyi obur gibi belleğimize doldurmak değil, yararlı bilgilerle, az ve önemli bilgilerle yetinmek görüşü ilk olarak ortaya çıkıyor.

- Eğitimde bugün de ortaya çıkan bir durum var: şiddet. Cervantes'in (1547-1616) 'Don Kişot'unda şöyle bir ifade geçiyor: 'Kıçından kan gelinceye kadar dövülen çocuk uslu olur.' Yine bir süre sonra da J. Locke (1632-1704) eğitimde sertliğin zararlı olduğunu vurguluyordu. Şiddetin eğitime bir yararı olduğu mu düşünülüyor?

- Bu noktada haklısınız. Hemen hemen bütün Avrupa özellikle 18. yüzyıla kadar eğitimi uzun yüzyıllar şiddetle birlikte götürmüştür. Yani hiçbir toplum yoktur ki şiddeti eğitim için zorunlu saymasın. Özellikle Ortaçağ'ın sonlarına doğru kurulan papaz okulları daha doğrusu manastır okulları ve piskoposluk okulları katı eğitim düzeni uygulayan okullar oldular. Hepimizin bildiği gibi dünyanın ünlü üniversiteleri bu okullardan doğmuştur. Ve bu katı eğitim özellikle İngiltere'de 18. yüzyıla kadar varlığını sürdürdü. J. Locke'un karşı çıktığı eğitim tam tamına dayak üzerine kurulu bir eğitimdir. Ve yavaş yavaş 18. yüzyıldan sonra zaten dayaklı eğitimin yerini, başka bir eğitim anlayışı almaya başlayacaktır. Biraz da o dönemde toplumların yapısından gelen bir özelliktir bu. Mesela Molière'i okurken şuna dikkat etmişizdir. Molière (1622-1673) her zaman babasından korkan koskoca adamlar çizer bize yapıtlarında. Yani bakarsınız otuz yaşında bir adam babasını gördü mü kaçıyor. Bugün otuz yaşında bir adam babasından kaçmaz. Demek ki böylesine büyük bir baba korkusu o dönemin toplumlarında belirgin bir özellik olarak kendini gösteriyor.

- Platon, Rousseau ve Russel'da (1872-1970) eğitimin doğal ortamda yapılması düşünceleri var. Bu ne anlama geliyor?

- Şimdi sanıyorum her biri için belki ayrı düşünmek gerekir. Ama asıl eğitimde doğa fikrini bize getiren J. J. Rousseau olmuştur. Yani doğanın bağrında eğitim. Bunu da şuraya bağlamak gerekir. 18. yüzyıl iyiden iyiye sanayileşmenin koyulaştığı bir yüzyıldır. Büyük kentler kurulmuştur. Ve bu kentlerin boğucu havası kendini göstermeye başlamıştır. Bu hava içinde zaten J. J. Rousseau hiçbir zaman bilimlerin ve sanatların sağlıklı insan yetiştireceğine inanmadığı için insanı doğada yetiştirme fikrini ortaya atmıştır. Ama tabii ki bu pek çıkar bir tutum gibi düşünülemez çağdaş bir toplumda. Doğanın bağrında insan yetiştirmek biraz duygucu bir eğilimi duyurur bize. Gerçekte doğal eğitim deyince çağdaş eğitimde şunu anlamak gerekir. Eğitimi doğal gelişimine bırakmak. Çünkü genelde eğitimcinin düşünmediği bir şey var. Nasıl iyi hekimler hastalık yoktur hasta vardır derlerse iyi eğitimciler de her bir eğitileni ayrı ayrı düşünürler. Her kişiye göre eğitim yapmak gerekir diye düşünürler. Yani burada bireyler önemlidir. Her birey kendi kişiliğinin özelliklerine göre gelişim koşullarını ortaya koyar. İyi bir eğitimci kişinin bu gelişim koşullarını sezecek ve kişinin o koşullarını iyiye yöneltmek için, daha da geliştirmesi için ona yardımcı olacaktır. Yani kişiyi doğal gelişimine bırakmak eğitimin, çağdaş eğitimin temel ilkelerinden biridir diyebiliriz.

- Hocam eğitimbilimin gelişmesine özellikle ruhbilimdeki gelişmelerin katkısı olduğu da söyleniyor. İsterseniz biraz da bu konuda konuşalım.

- Elbette şimdi eğitimbilim deyince zaten sanıyorum en erken 19. yüzyıl başlarını düşünüyoruz. Ben bilmiyordum, dün Emile Durkheim'la (1858-1917) ilgili bir kitap okurken rastladım. Daha önce lise öğretmenliği yapıyor Emile Durkheim. Sonraki çalışmaları nedeniyle 1902'de Fransa'daki üniversitelerdeki birinde eğitimbilim kürsüsüne atanıyor. Demek ki 1902'de eğitimbilim diye bir sorun varmış Fransa'da. Gerçekte eğitimbilimin gelişmesi sıkı sıkıya ruhbilimin gelişmesine bağlı olmuştur. Yani ruhbilim gelişmiş olmasaydı bugünkü eğitimbilim elbette söz konusu olmayacaktı. Çünkü ruhbilim bize şunu öğretti: İnsan her koşulda her şeyi öğretebileceğimiz bir varlık değildir. Her insanın, insan türünün gelişim koşulları içinde alabileceği ve alamayacağı bilgiler vardır. Daha doğrusu birtakım evreler içinde birtakım bilgiler söz konusu olabilir: Dolayısıyla bilgi yığmaktan kesinlikle kaçınmak gerekir. Öyleyse ruhbilim bize neyi ne zaman öğretmemiz gerektiğini gösterdi. Neyi ne zaman öğretmemiz gerektiğini bilince zaten eğitimbilimin gelişmesi de elbette söz konusu olacaktır.

- Sizin pedagoji yerine eğitimbilimi önerdiğinizi biliyoruz. Pedagojiye getirdiğiniz eleştiriler nelerdir?

- Pedagoji derken daha çok çocuk yetiştirmeyi düşünürüz. Yani aile çerçevesinde çocuk yetiştirmeyi ve okul çerçevesinde çocuk yetiştirmeyi, burada demin özellikle söylediğimiz gibi ruhbilimin verileri bize yardımcı oluyor. Bildiğimiz gibi ruhbilim 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde laboratuara girdi ve asıl etkinliğini o zaman ortaya koydu ve yalnız eğitimbilimin değil pedagojinin gelişmesine de katkıda bulundu. Pedagojiyle eğitimbilim arasında şöyle te-

mel bir ayrılık var. Pedagojide hangi koşullarda çocuklara neyi öğretebiliriz düşüncesi ağır basıyor. O yüzden daha çok çocuk yaşlarla ilgili bir araştırma alanıdır. Eğitimbilimse bütün yaşları kapsayan bir yöntem araştırması alanıdır. Yani başta da söylediğimiz gibi eğitimbilimin temel sorunu ne idi: Neyi nasıl eğitelim ki en yetkin gelişme koşullarını ortaya koyalım? Öğretme derken burada eğitmeyi anlıyoruz. Yoksa öğretme sözünü pek fazla kullanmamak gerektiğini başlarda belirtmiştik.

- C. Gündoğdu: Eğitim felsefesiyle eğitimbilim ilişkisi için başka neler söylenebilir?

- Eğitim felsefesi derken eğitimle ilgili bütün konular üzerine felsefi bir bakış düşünürüz. Yani her filozof nasıl sanat felsefesi yaptıysa, nasıl ahlak üzerine görüşler ürettiyse eğitim üzerine de görüşler üretebilir. Bu doğal olarak masa başında yapılacak bir çalışmadır. Zaten filozoflar bildiğiniz gibi tabii ki birtakım somut verilere gözlerini kapayan insanlar değillerdir. Kurgusal çalışma yaparlar. Ve bunu masa başında yaparlar. Eğitimbilimci ise daha çok kurama dayalı çalışmalar yapmakla birlikte bir uygulama insanıdır. Özellikle ayrı ayrı bilimlerden söz ettiğimiz zaman o eğitim alanlarında, ilgili eğitim alanlarında kullanılması gereken yöntemleri ortaya koyan kişidir eğitimbilimci. Yani bir müzik eğitimbiliminden, bir hukuk eğitimbiliminden, bir tıp eğitimbiliminden söz etmemiz mümkündür. Bizde pek yoktur ama dünyanın her yerinde özellikle bu tür araştırma alanlarıyla ilgili eğitimbilimler vardır. Dolayısıyla estetikte olduğu gibi eğitimde de artık her şey bir anlamda laboratuara indirgenmiştir ve somut araştırmalardan çıkan verilerin değerlendirilmesine indirgenmiştir.

- Sevim Gündüz: Doğal eğitimden ne anlaşılması gerektiği tam aydınlığa kavuşmadı. Bir sınıfta yirmi öğrenci olduğunu düşünelim, bu yirmi farklı evren demektir. Eğitmenin kırk dakikada yirmi farklı evrene bilgi aktarması olanaksız. Bu durumda bu yirmi öğrencinin ortak özelliklerini bulup buna göre mi ders anlatmak gerekir?

- Efendim sınıfınız yirmi kişi veya on kişi olsun. Bir sınıfı eğitirken elbette ki onları ayrı ayrı eğitemeyiz. Zaten bu eğitimin sağlıklı gidişini de engeller. Fakat eğiticinin kimi eğittiğinin bilincinde olması çok önemlidir. Ben ilkokul öğretmenliği de yaptım, ortaokulda da, lisede de, yüksekte de, yükseğin üstünde de öğretmenlik yaptım. Yani eğitimin bütün kademelerinde eğitici olarak çalıştım. Şunu gördüm ki bütün çocuklar ve bütün gençler kendi ruhsal yapılarına göre alma ve özümseme şahsına sahipler. Tabii ki eğitici bunları ayrı ayrı eğitmeye düşünmeyecektir. Ama ben şunu da gördüm öğretmenliğimde: her sınıfın kendine göre bir kişiliği var. Yani o ders yılı başında sınıfa girer girmez o kişilikle karşı karşıya kalıyorsunuz. Benzer bir sınıftaki kişilikle uyarlı değil. Burada kişileri tanımak, kişilerin eğilimlerini sezmek ve tabi ki toplu eğitim yapmak söz konusu. Toplu eğitimin dışına tabii çıkamazsınız. Birinin yanına gidip bir şey anlatmak, öbürünün yanında başka bir şey anlatmak bu olası değil. Ama sınıfın genel özelliğine göre öğretmeyi göze almak öğretmenin temel çabası olmalıdır.

- Sevim Gündüz: Alle okulun devamı, okul ailenin devamıdır diye düşünürsek okulla ailenin sıkı bir ilişkisinin gerekliliğini de görüyoruz.

Ben böyle düşünmüyorum. Çocuk ailede büyük bir travmaya uğruyor. Her eğitim ülke koşulları göz önünde bulundurularak düşünülür. Felsefeyi evrensel planda düşünürüz. Ama eğitimi düşünemeyiz. Bir Fransız eğitim açısından başka düşünecektir. Bir İngiliz başka düşünecektir. Bir Türk başka düşünecektir. Bizde aile yıkıcı ve yok edici bir temel oluşturur. Okulun temel çabası çocuğu aileden kurtarmak olmalıdır. Tabii çocuğu aileden kurtaramazsınız, akşam yine evine gidiyor. Çocuğu yetiştiren, çocuk için hayaller kurup çocuğu o hayallere uydurmaya çalışan anne babayla karşılaşıyoruz. Ama ne olursa olsun çocuk bu aile havasının dışına çıkabilmelidir. Okulun bunu sağlaması gerekir. Çünkü aile sadece çocuğa istekler sunan ve bu istekler çerçevesinde çocuğun kendisini yetiştirmesini isteyen bir yapı ortaya koyuyor. Ama burada okul son derece verimli ve tutarlı bir çizgiyi sürdürerek çağdaş eğitimbilimin ilkelerini uygulamakla yükümlüdür. Ama Türkiye'de böyle bir okul var mı? Böyle bir okul olmadığı için aile ve okul gerçekten dediğiniz gibi içiçe yaşıyorlar ve çocuğu zedelemekte aileyle okul birbiriyle işbirliği içinde, üstelik okulun aileyi eğitmesini de düşünemeyiz. Ben ilkokul öğretmenliği yaptım ve üç ay içinde kovuldum. Neden? Burası özel bir ilkokuldu. Ben de üniversitede öğrenciydim. Çok küçük bir paraya öğretmenlik yapıp birinci sınıfı okutuyordum. Hiçbir öğretmenlik deneyimim yoktu. Ama orada çok küçük çocuklarla karşılaştım. Bu benim için çok büyük bir sevinç oldu. O okulun bütün problemi o çocukların vaktinde okuyabilmesi, çünkü yakaya kokart takılacak. Anneler ve babalar da bunun için çırpınıyorlar. Oysa çocuklar sabah gelirlerdi, hemen hemen bir iki saat onlara resim yaptırırdım. Büyük bir hışırtıyla sular dökülürdü, resimler yapılırdı. Ve tabii ki okul idaresi bundan çok rahatsızdı. Çünkü bu çocuklar okuyamayacak diye düşünülürdü. Oysa okumak çok kolay bir şeydir. Ve çocuklar okuyorlar. Çocuklar onların umdukları zamandan da daha erken bir zamanda okudular. Ama bu arada çalışmalarından mutlu oldular. Yalnız ben bura-

da ailelerle çatışmak zorunda kaldım. Okulun beni atmasının nedeni de odur. Çünkü kadın gelip diyorki benim çocuğuma hiç ödev vermemişsiniz, oturdu akşam resim yaptı. Ben daha iyi ya diyorum, ama ileride şöyle yarışacak, böyle yarışacak diyor. Dolayısıyla genel bir zavallılık var; bu okulları da kapsıyor, hiçbir eğitimci üstüne alınmasın; aileleri de kapsıyor, hiçbir ana baba üstüne alınmasın.

- C. Gündoğdu: Bizim zamanımızda da okullara giderken çocuklar için hocaya eti senin kemiği benim denirdi. Oysa annem çocuğuma dokunmayın, eti de kemiği de benim demişti.

- Eti senin kemiği benim yaklaşımı şimdi şöyle devam ediyor. Ana baba aklı sıra çocuğun iyi yetiştirilmesi için çocuğu bütün koşulda öğretmene teslim ediyor. Ve şunu düşünmüyor ki bu çocuk zedeleniyor mu zedelenmiyor mu? Mesela yedi yaşındaki bir çocuğa onbir yaşındaki çocuğun alabileceği bilgiler verilebiliyor. Ve öğretmen bu bilgileri verdiği zaman çok büyük bir eğitici niteliği kazanıyor. Aslında cinayet işliyor. Küçük çocuklar görüyorsunuz, sabah titreye titreye gözlerini ovarak minibüslere binip kurslara gidiyorlar. Görüyorsunuz bu toplum yıllardır böyle çocuklar yetiştiriyor. Ne doğru dürüst bir sanatçı yetiştiriliyor, ne doğru dürüst bir bilim adamı yetiştiriliyor ne de doğru dürüst bir felsefe adamı yetişiyor. Pekiyi bu çaba boşuna değil mi? Demek ki sistem kökten yanlış. Bu sistemi değiştirmek gerekir. İşte burada eğitimcilerin de büyük suçu var. Ana babaların da büyük suçu var. Yani çocuğu zedelemek pahasına büyük adam yetiştirmeye kalkan ana babayı dövmek gerekir, şiddet belki ayıp ama. Tabii burada şöyle bir şey de var. Aileler çocuğu dövme gereği duymuyorlar. Çünkü çocuk öylesine aptallaştırılmış ki ne isterseniz yapıyor, ne isterseniz yapan çocuğu niçin dövesiniz. Kursa git diyorsunuz gidiyor, gel diyorsunuz geliyor, şunu yap diyorsunuz yapıyor, çocuk tamamen bir robot haline geliyor. Bu kişiliği de zedeliyor ve toplumda kişiliksiz insanlar yetişiyor. Kişilikli insan yetiştirmek demekse her şeyden önce karar veren insan yetiştirmek demektir. Bakın yirmi, yirmi beş yaşında çocukların ne yapacağına anneleri babaları karar veriyor. Benim tanıdığım pek çok genç vardır, babasının isteği ile eczacı olmuştur veya avukat olmuştur. Burada kişilik arayabilir misiniz? Zaten bugünkü eğitime baktığımızda onun kişiyi eğitimli kılmadığını da görüyoruz. Zaten amaç bilgi vermek değil. Amaç bazı kapıların açılabilmesi için olanaklar yaratmaktır. Çünkü seçenekler saptama üzerine kişi bilgilendirilemez. Adam şöyle bir soruyla karşı karşıya kalıyor. Efendim aşağıdaki filozoflardan hangisi atomcudur? Bunu göz kararı ya da bilerek işaretliyor, Demokritos (M.Ö. 460-350) diyor. Fakat Demokritos'un atomcu olduğunu bilmek atomculuğun ne olduğunu bilmek midir? Atomculuğun öbür düşünceler karşısında yerini bilmek midir? Atomculuğun ne getirdiğini ve hangi aşamalarını sağladığını bilmek midir? Değildir elbette. Televizyondaki o sefil bilgi yarışmalarını görüyorsunuz, en önemli üniversitelerden gelen çocuklar en bilmemeleri gereken şeyleri biliyorlar, en bilmeleri gereken şeyleri bilmiyorlar. Hatta o kadar basit şeyleri bilmiyorlarki şaşırıyorsunuz. Çünkü yaşamla ilgili bir eğitimden geçmiş değiller. O yüzden de zaten verimli olamıyorlar.

- Hocam siz derslerde eğitimbilimin ruhbilimle ilişkisini kurarken özellikle S. Freud'a, A. Adler'e, Jung'a, Wunt'a, Ribot'ya, Paul Guillaume'a göndermelerde bulunuyorsunuz. Gerçi az önce bu konuda konuştunuz ama bir kez daha değinmeniz mümkün mü?

- Tabii bunların her biri için tek tek bilgi vermek benim için olası değil. Ders notlarım yanımda olsaydı bunları ayrıntılı olarak konuşabilirdik. Ama ruhbilimin eğitime ne kattığını yeniden konuşacak olursak şunu söylememiz gerekir. Ruhbilim eğiticinin insan ruhsallığını bilerek eğitim yapmasını sağlar. Baştan sizinle biraz ayrı düşer gibi olduk ve ben eski eğitimcileri biraz dışladım. Neden? Çünkü o eski eğitimler insan ruhsallığının koşullarına göre yapılmış eğitimler değildir. Mesela diyelim ki Platon, Aristoteles eğitimde neyi öngörürler? Toplumsal iyiliği öngörürler. Yani Platon da, Aristoteles de müzik eğitiminde falanca filanca makamları yaşatalım ama şu makamları yaşatmayalım gibilerden görüşler öne sürerler. Çünkü bazı makamlar toplum yararına değildir onlara göre. Yani bireyin öne çıktığı eğitim, bireyin tartışıldığı, bireyin sorunlarının önemli olduğu eğitim çağdaş eğitimdir. O da neyle başlamıştır? İnsan bireyinin ne olduğunun tanınmasıyla başlamıştır. İnsan bireyinin ne olduğunun tanınması şurada taş çatlasa bir buçuk yüzyıllık bir sorundur. Gerçi daha eskilere uzanıyor. İngiliz filozoflarına özellikle dünya çok şey borçlu bu anlamda ama eğitimbilimin asıl gelişimi doğrudan doğruya ruhbilimin 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde laboratuara girmesiyle, Wunt'un Leipzig'de ilk ruhbilim laboratuarını kurmasıyla oldu. Yani insanı tanımadan onu nasıl eğiteceğimizi söyleyemeyiz.

- C. Gündoğdu: Eğitimde toplum yararı derken bu yarara da Platon mu karar veriyor?

Tabii. Bir bakıma belki de haklılar. Bu bizim kafamızın alabileceği bir haklılık da değil. Örneğin diyor ki falanca makamlar insanı sarhoşluğa, kadın tutkusuna şuna buna iter. Örneğin Dor makamı hem Platon için hem Aristoteles için mertlikle yüreklilikle şununla bununla ilgilidir. Dolayısıyla onu

yaşatalım ve öbürünü mahkum edelim. Burada doğrudan doğruya toplum yararı söz konusudur. Zaten Platon'un da Aristoteles'in de felsefelerine baktığımız zaman toplum yararı orada tam tamına belirleyicidir. Ama çağdaş eğitimde doğrudan doğruya toplum yararı diye bir şeyden yola çıkamazsınız. Tabii bugün Türkiye'de toplum yararı da uygulanmıyor. Toplum yararı uygulanmış olsaydı toplumun yararlanacağı sonuçlar alınabilirdi. Oysa toplumun yararlanacağı hiçbir sonuç yok ortada. Toplum yararı uygulanmış olsaydı demin söylemeye çalıştığım gibi sanatta büyük bir serpilme olması gerekirdi. Felsefede çok büyük bir atılım olması gerekirdi. Bilimler başını almış gidiyor olması gerekirdi. Yani bizde tartışılmış düşünülmüş bir eğitim söz konusu değil. Bu işten genelde talim terbiye denilen -adı da tuhaftır- bir örgüt sorumludur. Burada birtakım eski öğretmenler, eğiticiler görev alırlar. Bunlar her yıl birtakım değişiklikler için karar verirler. Devlet zaman zaman anlamsız bir biçimde eğitim şûrası adı altında insanları koca bir salonda toplar ve böylece fikir istihsal etmeye çalışır. Fakat orada fikir oluşmaz tabii. Gazeteciler, çeşitli okullardan öğretmenler, profesörler şunlar bunlar katılırlar bu şûralara. Yani kimse Türkiye'de eğitim planlaması gibi bir sorunun var olduğunun farkında değildir. Eğitim bakanları da gelirler olanlara şöyle bir bakarlar giderler. Dolayısıyla Türkiye'de düşünülmüş tartışılmış bir eğitim sistemi yoktur. Ne üniversitelerde vardır, ne liselerde vardır, ne de ilkokullarda vardır.

- İsmet Alıcı: Eğitim-Sen'in "nasıl bir eğitim istiyoruz" diye bir çalışması var.

- Bu sendikacı-eğitimci arkadaşların bu konuyu enine boyuna düşünüp tartıştıkları inancında değilim. Çünkü onlar da geçenlerde bir şûra toplamışlar. Şûra'nın ürünü olan kalınca bir kitap verdiler bana. Orada herkes kendini anlatmış ama Türkiye'de eğitim sistemiyle ilgili şifa olacak bir işaretle karşılaşmıyorsunuz. Çünkü Türk aydını tuhaf, kendini göstermek istiyor. Yani bakın ben ne görüşler öne sürüyorum gibi. Yıllarca önce beni Eğitim-Sen'in ya da o zaman adı değişikti, sendikanın toplantısına çağırdılar. Hatta o gün rahatsızdım, zorla da olsa gittim. Bana şunu sordular. İyi bir eğitim ortamının oluşması için neler yapmak gerekir? Bende dedim ki siz ne garip insanlarsınız, bu soruyu benim size sormam gerekir. Şimdi eğitimle ilgili bir sendika bu soruyu kendisi sorup kendisi yanıtlamalı. Tabii benden de başka arkadaşlardan da yardım isteyebilmeli. Oysa bunlar bana soruyorlar. Orada görevlerini hatırlattığımda kendilerini savundular. Dediler ki zaten devlet bizi adam yerine koymuyor. Siz kendiniz fikir üretin, onu topluma götürüp verin, ondan sonra devlet sizi yine adam yerine koymasın. Dolayısıyla Türkiye'de eğitimden sorumlu olan hiçbir kimsenin, hiçbir kurumun eğitimle ilgili ciddi bir fikir üretme çabası yoktur. Üniversiteler dahil. Mesela üniversitelerin bu konuda görevli kurulları vardır. Ama mesela bakarsınız Batı'da üniversitelerin bir kişi gibi özelliği vardır, kişilik özelliği vardır. Falanca üniversite şöyle kişilikli bir üniversitedir. Bir başka üniversitenin şöyle bir kişiliği vardır. Türkiye'de üniversitelere bakın, böyle bir kaygı kesinlikle yoktur. Çünkü falanca adam kendine göre sistem geliştiriyor. Başka adam da kendine göre sistem geliştiriyor. Üniversite kurulu derken de bir üniversitenin senatosu ya da bir konservatuarın konservatuar kurulu gibi kurulları söylüyorum. Yani yönetim kurulları başka eğitim kurulları başkadır.

- Akın Ok: Hocam ülkemizde eğitim felsefesi değil de eğitimsizliğin felsefesi yapılıyor.

- Doğrusu her toplumun kendi özellikleri var. Bizim toplumumuzun da kendine özgü özellikleri var. Tabii bu kuşaktan kuşağa intikal ediyor. Yanlışlar yeni kuşaklara geçiyor, onlar da kendi çocuklarına iletiyorlar. Hatta düşünceyle yaşam arasında büyük çelişkiler var. Bakıyorsunuz çok aydın insanlar çocuklarını kapkaranlık insanlarmış gibi yetiştiriyorlar. Bakıyorsunuz mühendise, avukata, hekime... bu az çok iyi öğrenim görmüş insanlar çocuklarını cahiller gibi, hiçbir şey bilmeyen insanlar gibi yetiştiriyorlar. Burada yalnız anne babayı suçlamak doğru olmaz. Aileyi daha geniş çaplı almak gerekir. Hayatlarında hiçbir sevinç yaşamamış anneanneler, zavallı babaanneler, hastalıklı teyzeler, sıkıntılı halalar hepsi çocuğun eğitimine katılıyorlar. Dolayısıyla siz bir çocuk dünyaya getirdiğiniz zaman onu iyi eğitmeyi düşünemezsiniz. Çünkü çocuk biraz sonra aileden kurtulacaktır, sokağa gidecektir oradan da kötü okullara gidecektir. Aslında çağdaş eğitimde okulun önemi aileninkinden çok büyük. Eskiden aile daha belirleyiciydi. Ama şimdi okul daha belirleyici. Neden? Çocuk büyük bir zamanını okulda geçiriyor. Çocuk annesini ve babasını sadece kahvaltı ve yemekte görüyor. Gönül ister ki okul annenin ve babanın zaten beceremediği işi bütünüyle üstüne alsın. Ama okullar öyle yetkinlikte olmadıkları için çocuklar evde bir kere zedeleniyorlar bir de okulda zedeleniyorlar. Dolayısıyla yani burada toplumun kanından ya da kimilerini düşündüğü gibi geninden gelen bir şeyden çok göreneksel yapının yıkıcılığından söz etmek daha doğru olur sanıyorum.

- Hocam J. J. Rousseau'ya çağdaş eğitimbilimin kurucusu demiştiniz. Rousseau'nun Emile isimli çalışmasına da derslerde sık sık gönderme yapıyorsunuz. Bildiğimiz kadarıyla Rousseau bir

ÖNCE

Bu hesap bilmez gönlüm
Yanar sönen dostluğun soğukluğundan
Haksızlığa uğrayan içtenliğim
Yine kendi birikiminde dinlenir
Bu yanıt açımlanırken benliğimde
Önce kendine sıkıntı sorunları abartan
Şimdi
Şimdi insana eleştirel güvenin
Bilincimde açtığı pencereden soluklanıyorum
Düşgücünden kopmayan eylemin
Serinledi sıcaklığında gönlüm
Güzelleşen her yaşamsal derinliğe
Hep dürüstlüğün haklılığı birikir

Mustafa GÖKSOY

yandan çocuk eğitimi şöyle böyle olmalı diyor. Beş ciltlik bir kitap yazıyor. Bir yandan da beş çocuğunun beşini de yetim yurduna bırakıyor. Bu bağlamda Rousseau'yu bir kez konuşabilir miyiz?

- J. J. Rousea'nun Emile kitabı çıktıktan sonra bütün ülkelerde çok büyük bir ilgi görmüştür. Türkiye de bunun içindedir. Hatta belki bilirsiniz benim yaşıtlarım arasında Emil adını taşıyan insanlar vardır. Babalar çocuklarına Emil adını koyarlardı. Bu tabii ki Emile kitabının çok yeni şeyler söylüyor olmasından ileri geliyordu. Ama Emile'de ortaya konan görüşlerin uygulanabilir görüşler olduğunu söylemek zordur. Bir kere iş şurada sakattır. Emile bir eğitmen tarafından yetiştirilir ve biz her çocuğa bir eğitmen nasıl bulacağız bu dünyada, olacak şey değil. Zaten işte doğada yetiştirmek, işte onu falanca kitaplarla karşılaştırmamak ama şu kitaplarla karşılaştırmak gerekir gibi sorunlarla uğraşmak tamamen çağdaş eğitimbilimin dışındadır. Yani Emile'den giderek çağdaş eğitime herhangi bir katkı sağlamak olası değildir. J. J. Rousseau'nun bana sorarsanız eğitimbilime tek katkısı çocuk dünyasının büyüklerin dünyasından farklı olduğunu dolayısıyla çocuklara büyüklere davrandığımız gibi davranamayacağımızı, onları ayrı bir biçimde ele almamız gerektiğini ortaya koymuş olmasıdır ki bu son derece önemlidir.

(Sürecek)

Öykü

GÜLLER KURUMADAN

Nalan ÇELİK

Son kişi de iyi akşamlar dedikten sonra gitmişti. İş yerinde tek başına kalmıştı kadın. Dört katlı binanın en üst katında yola bakan köşe daire, boydan boya geniş aynalı camlarla kaplıydı. Klasörlerin, evrakların durduğu geniş siyah dolap aynı renkte dört masa, gri jaluzi, koyu mavi yer yer lekeli, birleşim yerlerinden ayrılmaya yüz tutmuş duvardan duvara halı, geniş camlara, aydınlatmaya rağmen odaya kasvetli bir hava vermekteydi.

Cam kenarındaki çalışma masasından koltuğunu oturma durumunda geri iterek ayağa kalktı kadın. Uzun tırnaklarıyla omuzlarından dökülen koyu kahve, düz saçlarını tarar gibi ensesinde topladı. Öğleden sonra vuran yakıcı güneş ışınlarını engellemesi için kapattığı jaluziyi hızlı, yukarı çekti. Oval yüzünü, belirgin burnunu, geniş alnını uykudan uyanmak istercesine ovuşturdu. Etli dudaklarını ısırdı. Her an bir damla yaşı barındıran nemli, parlak, saçlarıyla aynı renkte gözlerini kısarak, uçsuz bucaksız bir ormanı imgeledi. Ağaçların değişen tonlarını, çamların kozalaklarını, içlerindeki fıstıkları, sağlıklı heybetli gövdelerini, üzerinde gezinen aceleci karıncaları, çam sakızlarını gördü. Sincapların bir yere yetişecekmiş, ya da her an birileri yiyeceklerini ellerinden alacakmış gibi ürkek koşuşturmalarını izledi. Menekşe gibi renk renk uçuşan narin kelebeklere hayranlıkla baktı. Minik kıpırtılarla sallanan, gelinciklerle, papatyalarla buluşan iç gıcıklayıcı çimenlere ürkek dokundu. Cırcır böcekleriyle, ırmağın dingin sesini duyumsadı. Telefonun tiz sesiyle sıçradı kadın.

- Nevin kaçta çıkıyorsun?

- Birazdan anne, birşey lazım mı?

- İki ekmek al istersen, ben bugün dışarı çıkmadım da.

- Tamam anne, görüşürüz.

Kadın telefonu kapattıktan sonra umutla cama yöneldi.Gördüğü manzara onu irkiltti. Gün boyu park için bir arabalık yer bulunmayan sokak boşalmıştı. Arabaların park sınırlarını belirleyen solgun sarı şeritleri, derme çatma güvenlik kulübesini gördü. Adamlardan biri başlayacak uzun, kasvetli geceyi umarsız karşılarcasına ileri geri kısa adımlarla yürürken, diğeri yayılmış oturuyordu. Kulübenin arkasında hergün çoğalan üst üstte konmuş hurda araçlar içini sıktı. Kadıköy'ün kanalizasyonu ile birleşen Kurbağalı dere iç karartıcı balçık kıvamı ile birkaç eski ayakkabı, lastik çizme, pet şişeleri beraberinde acelesiz, öc alırcasına Marmara'ya götürüyordu. Bir martı tüm bu pisliğe inat bembeyaz tüyleriyle minik bir tepecikten bakınıyordu.

Kadın bıkkın masasına döndü. Bilgisayarını kapattı, evraklarını düzeltti, kalemleri yerine koydu. Koltuğu masasına iyice itti. Birden aklına kedi geldi. Koltuğu geri çekti; o da koltuğun üstüne çıkıp camdan dışarıyı seyretmeyi severdi. Sabah geldiğinde tüm koltuk kedinin sarı beyaz alacalı tüyleriyle dolu olurdu. Kediyi aradı; teknik bölüm, ihracat, pazarlama hiç birinde yoktu. Toplantı odasına gitti, kadını gören kedi gerindi. Yeşil gözleriyle her zaman en son gördüğü kadına yalnızlığı paylaşırcasına üzgün baktı. Son bir umutla oyun konumunu alarak yere yattı, kalın bol tüylü kuyruğunu salladı. Döndü, halıyı tırtıkladı. Nevin:

- Nasılsın kızım, uyandın mı? dedi. Kedi anlarcasına miyavladı. Nevin kediyi kucağına aldı, öptü. Pırıl pırıl yumuşak uzun tüylerini okşadı. Kedi gözlerini kısmış mutlu hırıltılar çıkarıyordu. Nevin onu sokaktan ilk aldıkları günü anımsadı. Aradan bir yıl geçmişti. Geçen zamanda ona sorulmadan kararlar verilmişti. Artık iş yerinin kedisi olmuştu. Mart ayında sabahlara kadar miyavlayıp kapıları tırmaladığında kısırlaştırıldı. Acaba o tüm bunları istemiş miydi? Belki de özgür bir sokak kedisi olmak isterdi.

Kendisine de sorulmuş muydu istekleri. Nevin yaşamını üçe ayırıyordu. On yedi yaşına kadar baba evi, otuz yaşına kadar koca evi, şimdi ise eşinden ayrılalı on yıl, babasını kaybedeli üç yıl olmuştu. Oğlu ve annesiyle yaşıyordu. Bu üç zaman diliminde tek isteği, onu kadın olarak değil de insan olarak görmeleriydi. Belki de bu kadar acı çekmeyecekti. Artık erkeklerden korkuyordu. Dar çevresinde tanıyabildiği kadınlar da insan kavramını anlamıyorlardı. Erkeklerden çok onlar eziyordu birbirini. Nevin, insan arıyorduk çevresinde.

Uyuyan kediyi yavaşça koltuğa bıraktı, sessiz adımlarla kedinin uyuduğu odanın ışığını açık bırakarak kendi odasına gitti. Çantasını aldı, içinden her zaman bulmakta zorluk çektiği kapı anahtarını çıkardı. Son okuduğu Panaite İstirati'nin Sokak Kızı kitabını aldıktan sonra aynı sessizlikle çıkmaya çalışırken kediyi uyanmış kendine bakarken buldu. Onun gitme diyen gözleri kadına acı verdi, hızla

kapıyı çekti, kilitledi, asansöre yöneldi. Binadan çıktığında hava aydınlıktı, arabaya bindi. Eski lacivert bir Golf'tü kullandığı, şirkete aitti. Çalıştığında ortalığı inletiyordu. Teybi, kliması olmayan hurdaya çıkmış bir arabaydı. Hiç değilse ayağını yerden kesiyordu. Çantasından çıkardığı sigarasını, çakmağını, cep telefonunu yan koltuğa koydu. Elastikiyetini kaybetmiş emniyet kemerini taktı, çukurlarını ezbere bildiği dar ara sokaklardan E-5 yoluna çıktı. Günün hangi saatinde olursa olsun Göztepe köprüsüne gelmeden trafik tıkanırdı. Nevin böyle zamanlarda yol kenarında gül satan çingenelerle sohbet ederdi. Onların renkli binbir çiçekli yazmaları, giysileri, özgür yaşamları hoşuna giderdi. Yaptıkları iş trafiği sıkıştırsa da, sattıkları güllerle kaç insana mutluluk vermişlerdi. İçlerinde on beş yaşlarında bir kız vardı;

- Abla, bir çiçek alsana, derdi.

Nevin birkaç kez annesine ondan çiçek almıştı. Sonraları her trafik sıkıştığında konuşurlardı, dokuz kardeştiler. Sigara içmekten sararmış düzgün dişlerini göstererek sıcacık gülümserdi. Nevin ona giysi, sigara getirirdi. Arada para verirdi.

O akşam gene trafik sıkışmıştı. Nevin yavaşladı. Köprünün altına geldiğinde, sigarasından bir tane aldı. El yordamıyla koltuğun üzerinden bulduğu çakmakla sigarasını yaktı. Birden arabanın açık camından genç bir çingene çocuğunu elinde kırmızı güllerle gördü. Nevin ilgisiz baktı, çünkü almayacaktı. Üstelik bu çocuğu hiç görmemişti de. Genç çocuk ısrarlı duruyordu.

- Abla bu gülleri arka arabadan gönderdiler, dedi.

Nevin, hayret,heyecan içinde dikiz aynasından arkadaki arabaya baktı. Bakıyordu ama sanki görmüyordu. Ayrımsadığı arabada genç bir adam vardı, üstelik gülümsüyordu. Nevin kabul edemem anlamında birkaç el kol harekete yaptı. Güller kucağına bırakılmıştı bile. Arabalar hareket etmeye başlamıştı, Nevin kendini toparlamaya çalıştı, güller kucağında yola devam etti. Arabalar santim santim ilerliyordu. Dikiz aynasından arkaya baktı, genç adam arkasındaydı. Yeşil Toyota marka araba kullanıyordu. Esmer, yakışıklı biriydi. Nevin o kadar mutluydu ki heyecandan arabayı nasıl kullandığının farkında bile değildi. Az önce ofiste yalnızlıktan ölmüş balık gibi bakan gözleri şimdi mutluluk, heyecan, coşku pırıltıları saçıyordu. Gözleri, dudakları, bütün yüzü hatta bedeni gülümsüyordu. Birden utandı Nevin, neydi bu hali? Dikiz aynasından parıldayan gözlerini genç adam gördüğünde küçük düşebilirdi. Kadın amma da meraklıymış, kolay av diye düşünebilirdi. Belki de genç adam bu iş hep yapıyordu, kısmetine kim rastlarsa. Bu kötücül düşüncelerden sıyrılmaya çalıştı. Torpidoda duran yıllardır taktığı kara gözlüklerini taktı. En azından gözlerini saklamalıydı. Biliyordu ki gözler herşeyi anlatabilirdi. Dikiz aynasından arkaya baktı araba yoktu. Elinden oyuncağı alınmış çocuk gibi çığlık atacaktı, yana baktı araba oradaydı. Birden rahatladı, kadın heyecan, korku, mutluluk duyguları ile karışık gerilmiş vücudunun dimdik durduğunu farketti. Biraz koltuğa yaslandı, sanki rahatlamıştı. Genç adam trafiği birbirine katarak tekrar arkasına geçti.

Nevin bir yandan onu kaybetmek istemiyor, bir yandan da bu kovalamacanın nereye varacağını düşünüyordu. Eşinden ayrıldığından bu yana hiç sevgilisi olmamıştı. Yaşam mücadelesinde buna hiç vakti yoktu. Bir kadın değil de insan olduğunu anlatmak da çok uzun sürmüştü. Yıllar çok çabuk geçmişti. Bir çoklarına anlatabilmişti ama yalnızdı. Sanki kadınsılığını kaybetmişti.Nerede ne yapacağını nasıl davranacağını bilmiyordu. Arkaya baktı genç adam gülümser bir yüzle hâlâ geliyordu, sevindi Nevin. Çabuk pes etmedi diye düşündü. Cevizli'ye gelmişlerdi, acaba o da buralarda mı yaşıyordu, yoksa kendisi için mi geliyordu, bunu sınamalıydı. Evi Yakacık'taydı. Sağa sinyal verdi, Soğanlık yan yola gidecekmiş gibi yaptı, dikiz aynasına baktı, o da sağa geçmişti. Nevin gururlu biraz şımarmış bir halde, sola sinyal verip kartal köprüsüne yöneldi. Genç adam yine arkasındaydı. Ne yapabilirdi ki, ilk kez böyle birşey başına geliyordu. Hem onunla tanışmak istiyor hem de çok korkuyordu. Aşağılanmak, küçük düşmek, toplum kuralları aklından olmadık o kadar çok şey geçiyordu ki birden korna sesleri duydu. Trafik sıkışmış genç adam ortalığı birkez daha birbirine katıp arabanın yanında bitivermişti. Üstelik Nevin'e doğru olan camı da açmıştı. Nevin'e bağırarak birşeyler söylüyordu.

- İlk kez böyle bir şey yaptım, dedi. Nevin de
Yaptığınız harika bir şey, dedi. Genç adam
- Beni yanlış anlamayın dedi.

Trafik akmaya başlamıştı. Nevin öndeydi. Sarı ışık yandığında sola dönmüştü, arkaya baktı genç adam ışıklarda kalmıştı. Bir yandan yetişmesini istiyordu, diğer yandan bütün gücünle gaza basıyordu. Genç adam artık yoktu. Eve gelmişti, onu kaybetmişti.

Arabayı park etti, tam çantasına uzanıyordu ki hâlâ kucağında duran gülleri anımsadı. Kırmızı güller buruşup bordoya dönüşmeye başlamışlardı. Arabadan eşyalarını, güllerini alıp indi. Sanki bütün enerjisi bitmiş gibiydi. Kendini aylardır yağmur suyu görmemiş, kurumuş ağaç gibi duyumsadı. Sararan yaprakları dökülmeden daire kapısına gelebildi. Yapraklarını dökmeyi hatta çatırdayan dallarının kırılmasını odasında izleyecekti. Zile dokunacak hali yoktu. Çaldı, annesi kapıyı açtı.

- Hoş geldin kızım, dedi.

- Hoş bulduk anne, diye iniltiyi andıran bıkkın, kederli sesle cevap verdi. Annesi, meraklı, korkmuş gözlerle,

SİYASA - YASA - ASA

1. Bundan böyle paydos siyasal alkışlara
Yalakalardan duyulmuyor borazancı-başı
Soldu resimlerde unutulan barikat militanları
Feminizmi bedenine adayan püsküllü kadınlar
Deli ediyorlar neonları lip-lipli yaşlı sokağı

2. Şimdi lütfen insancıl bir yürekle gelin soframıza
Göğe bulaşan ellerimizi yuyup yıkıyalım ilkin
Yıldız falcılarına kalmasın ekmekle şiir
Aşktan bu denli korkuyorsa Marx'ın çömezleri
Âraf'lık bir hüzün olur kızoğlan-kız memeleri

3. Geçtiğimiz yollarda bıraktığımız öpümcül düşleri
Şam genelevinin kıllanmış maması bedenlesin
Nargile hopurtularında gözleri kapanan Lazkiye akşamı
Yahudilerden önce çözerse bir atomlu hidrojeni
Musa'nın On Emir'ine onbirincisi eklensin

4. Arafat Dağı'nda parayla toplanan şeytanlık taşlar
Kör etmiş haremlerinde oğlan besleyen çölleri
Gazze'de atlarımıza su vermeyen Filistinli Araplar
Üç kez öpüyorlar dedelerini arkadan vurdukları
Başak benizli Akdeniz gülüşlü Ağrı umutlu Türkleri

5. Osmanlı vakanivüsleri sözetmese de günlüklerinde
İstanbul Fethi'nde süt-beyaz Hıristiyan gençleri
Sünnet olmayı şart koşmasaydı Şeyhülislam Hazretleri
Şehadet getirip Müslüman olacaklardı topluca
Ayasofya'nın sonsuz İsalı büyük kubbesi altında

Sabahattin YALKIN

- Hayırdır kızım bir şey mi oldu, dedi.

- Hiç bir şeyim yok, beni yalnız bırak, dedi. Nevin'in elindeki gülleri gören annesi,

- Bana mı aldın kızım, dedi.

- Hayır bana verdiler, dedi. Sesi çığlık, isyan, pişmanlıkla çınladı. Annesi şaşkın kızının kanı çekilmiş, dudakları solmuş, kolu kanadı kırılmış acı içindeki haline hayretle baktı. Ama susmalıydı, onu yalnız bırakmanın doğru olacağını düşünerek merak içinde diğer odaya geçti.

Nevin o akşam oğlunun halasında olduğuna sevindi, onu bu halde görmesini istemiyordu. Odasına girdi, kapısını kapattı. İnleyerek üzerindekileri çıkardı, geceliğini giydi. Yatağın üzerine oturur konumda uzandı. Boğuluyor gibiydi, boğazı düğümleniyordu, gözleri kurumaya yüz tutmuş güllere ilişti. Onları sonsuza kadar saklayacağını düşündü. Gözlerinden ılık yaşlar inmeye başladı. Zorlukla yutkundu, ellerinin tersiyle gözlerini sildi. Buğulanmış gözleriyle yatağın yanındaki dolabın üzerinde okumakta olduğu Sokak Kızı kitabını aldı. Burun kanatlarını, dudaklarını yakan tuzlu gözyaşlarını birkez daha sildi, okumaya başladı.

"Ağacın tepesinde, hiç bir elin koparmak için erişemeyeceği, olgunlaştığı zaman hiçbir ağzın yiyemeyeceği yükseklikte gururla duran incir kurur, taşlaşır ve gökyüzünü seyrederken ölür.

Vermek, vermek, yaşamın en büyük mutluluğu budur! Özellikle zamanında, herşeyi zamanında vermek, kahkaha vermek, gözyaşı vermek... Coşkularını yaşamak, acısını yaşamak... Kaçan neşe ışığını geçerken yakalamak; nemli gözler gülmenizi isterken dişlerinizi göstererek gülmek; sonra da sevinçle doymuş yüreğinizin bütün coşkusuyla ağlamak! Bir süre ağlamak. Sonra da gülmek."

Nevin kurumaya yüz tutmuş güllere bakarken yüzünde tatlı bir gülümsemeyle uyuya kaldı.

YILDIZ GÜNCESİ

Cenglz GÜNDOĞDU

18 Ekim Perşembe

Güz gelmiş.

Ekonomik sıkıntılar... savaş, birçok güzelliği unutturdu. Doğanın, mevsimlere diyalektik dönüşümü her zaman güzeldir. Ama ben güzelliği kaçırıverdim işte. Ekonomik sıkıntılar neyse ne, sanki alıştım. İnce... pörsümüş bir ipin üstünde yürür gibiyim. Ama savaş... Önce ABD'de ölenle... sonra Afganistan'ın bombalanması. Bu durumda güz geldi diye sevinmek ayıp sanki... Zaten unutmuştum.

Dün, birden bir güzün geldiğini anımsadım. Masada oturmuş, balkona bakıyordum. Balkondaki dalların kızardığını gördüm. "Güz gelmiş" dedim. Böyle der demez... güzün bilincine vardıkta, iç dünyam usturayla çizilmiş gibi acıdı.

Güz gelmiş.

Havuzlu kırkahvesinde olabilirdim şimdi. Rahatsız etmeden insanı üşüten bir havada sıcak, taze demlenmiş çay içerdim. Çevrede dolaşan güvercinlerin seslerini dinlerken, uzak yolları, uzak dağları düşünürdüm. Bir tiren, karlı dağlarıdelen tünellerden geçerek, hızla bozkıra girerdi... Ben, tirende, yüreğim ağzımda akşamın bozkıra inişine bakardım. Yıldızlar çok uzakta beni beklerdi.

Tam cigara yakarken yağmur başlardı. Havuz titreşirdi yağmur damlalarının vuruşlarıyla. Yalnızlık bütün varlığımı içine alırken... Lukacs karşımda.

- Yalnızlık mutlak değildir Gündoğdu.

- Biliyorum. Ama bugün için, bu dönem için insanın yalnızlığını kabul etmek gerek.

- İyi ama bu toplumsal koşulların getirdiği yalnızlık. Bakın, sizler yine de mücadele ediyorsunuz.

- Öyle dedim, Lukacs, yağmurun içinde kaybolurken.

Ben de kalkardım... Bir zamanlar buralarda Kırmızı Mantolu Güvercinler görmüştüm. Sonra bir yazı yazmıştım Kırmızı Mantolu Güvercin diye.

Yağmurun içinde Kırmızı Mantolu Güvercinleri aradım. Bulamadım. Yıllar alıp götürmüş hepsini... Yalnız onları mı, beni de alıp götürdü yıllar.

Ama ben düşlerimi tuttum... hiçbir zaman olmayacak düşlerimi. Hangi tirenle gidebilirim, uzakta beni bekleyen yıldızlara.

Havalar erken kararıyormuş. Sabahları alaca karanlıkta uyanıyormuşum. Yapraklar kızarmışmış.

Güz gelmiş.

Dün anladım... birdenbire. Yabancı bir el usturayı üç kez salladı içime. Acıyla, burkula burkula, döne döne dibe çöktüm.

Hadi gel tiren, gel, götür beni yıldızlara. Belki oralarda savaş yoktur. Bombaların altında kadınlar bebeklerini düşürmez. Bir kız çocuğu çığlık çığlık ağlamaz. Kediler, köpekler, kuşlar, inekler, ne olduğunu anlamadan kavrulmaz.

Belki oralarda insan insan yemez.

23 Ekim Salı

Lukacs, sanat fetişizme karşıdır, sanat insanı fetişizmden arındırmalıdır, der. Gerçekten de böyle olmalıdır. Ama durum böyle değil. Türkiye'de fetiş oluşturan sanat egemen.

Sanatta fetişizm önce sanatçılardan başlıyor. Bir zamanlar Selim İleri, Adalet Ağaoğlu fetişti. Pazar bunlara doyunca yeni fetişler oluşturuldu. Orhan Pamuk, Ahmet Altan günümüzün fetişleri. Tabii Mehmet H. Doğan'ı, Enis Batur'u da fetiş dizisine koymak gerekir.

Marks fetişizmi şöyle çözümlerken din örneğini verir. Dinde, insanın yarattığı varlıklar, bağımsızlaşır. Canlı varlıklara dönüşür. Bu meta dünyasında da böyledir.

Sanat dünyasına geldikte, sanatçı, her türlü ilişkiden koparılmış gibi gösterilir. O insan üstü bir dehadır. Kitapları bu yüzden çok satmaktadır. Onun bütün kitapları başyapıttır. Her konuyu bilir, her sorunu çözer.

Aslında olup biten, benim Sanatta Star Sistemi dediğim yapılanmadır.

Peki, bu nasıl işler.

Bunu, Güzel Yazılar dergisinde "Kafasız Bir Yazarın Değersiz Düşünceleri" adlı yazımda açıklamıştım. Şimdi sorunu bir kez daha burda da açacağım.

Marks, üretken emekçi için şöyle der, "Bir yazar, düşünceler ürettiği sürece değil, ancak yapıtlarını yayınlayan yayıncıyı zenginleştirdiği sürece ya da bir kapitalist için ücretli emekçi ise üretken emekçidir. (...) yayımcısı için fabrikasyon, boş sözler üreten bir yazar üretken bir emekçidir."

Şimdi bu doğru saptamayı genişletmek gerekiyor. Yazarın yalnız yayıncısına değil, medyaya da para kazandırması gerekir. Bunun için ürettiği kitabın tıpkı bir meta gibi piyasaya sürülmesi gerekir.

İşte fetişizm burda başlar. Hem metayı üreten,

hem meta, bağımsız bir varlık gibi gösterilir. O "dev bir yazardır". İnsan üstüdür. İşin tuhafı bir süre sonra bunun böyle olduğuna kendisi de inanır. Kendini dünyadan koparır.

O dev, en küçük bir eleştiriyi bile kaldıramaz. İşte Mehmet H. Doğan, işte Orhan Pamuk, işte Ahmet Altan. Bir dakika bile "Acaba ben yanlış yapmış olamaz mıyım" diye düşünmüyorlar.

Onlar yanlış yapamaz.

Kapitalist dünya her alanda fetişler yaratır. Bunun başlıca iki amacı vardır. İnsani olanı bozarak paraya dönüştürmek. Bir de soygun, sömürü düzenini devam ettirmek. Sözgelimi, ABD'nin Afganistan'a saldırması. Burda uygarlık, barış fetişizm durumuna getirildi. Savaşın ABD ekonomisine getirdiği canlılık bu fetişizm altına saklandı.

Fetişizme ilk karşı çıkan Ksenophanes'tir. (M.Ö. 570-485) Şöyle demiş Ksenophanes, "Eğer öküzlerle atların ve aslanların da elleri olsaydı ve eğer insanlar gibi resim yapıp sanat eserleri oluşturabilseydiler, atlar, tanrı şekillerini atlarınki gibi, öküzler ve öküzlerinki gibi resmedecekler ve onların bedenlerini de kendi öztürlerinki gibi yapacaklardı. Habeşliler, tanrılarını siyah ve yassı burunlu yaparlar. Trakyalılar, onların mavi gözlü ve kızıl saçlı olduğunu söylerler."

Benim görüşüme göre, kimi sofistler de doğal kurum, doğal olmayan kurum ayrımıyla fetişizme karşı çıktılar.

Kimi sofistlere göre aile, devlet doğal olmayan kurumdur. Gerçekten de devlet, fetişizmin canlı bir göstergesi. Devleti insan yaratıyor, sonra devletin tutsağı oluyor. Ama daha sonra Aristoteles devleti, doğada varolan şeylerin sınıfına soktu. Hegel de devleti fetişleştirdi... Sonra bugüne geldik.

Bugün bir fetişler dünyasında yaşıyoruz. İnsanın yarattığı nesneler, birden bağımsızlaşıyor, şeyleşiyor, özne oluyor, insanı yönetiyor. İşte bu noktada Lukacs'ın söylediği sanatçıya ciddi bir görev düşüyor. Sanatçı hem eylemiyle, hem sanatıyla fetişizmle mücadele etmelidir. Başta Nobel ödülü olmak koşuluyla bütün ödülleri geri çevirmelidir. Hem kendini, hem eserini fetişleştirici her türlü eylemden uzak durmalıdır.

İnsanı özgürleşme müadelesinde yerini almalıdır. Şu bilinsin. Bu böyle devam edemez. İnsan bu yapıyı kıracak, fetişleri yerlebir edecek.

İnsan özgürleşecek.

1 Kasım Perşembe

Tolstoy, Diriliş adlı eserinde Toporof'u şöyle nalatır, "Onun gibi aydınlığa kavuşmuş, ama ellerindeki ışığı, halka yardım için değil, onu bu karanlığa iyice gömmek için kullanan insanlardandı."

Tolstoy'un kalıcılığı, evrenselliğini sağlayan, tip, karakter yaratımındaki canlılığı... Toporof'u izlerken aklıma hemen Orhan Pamuk, Enis Batur, Mehmet H. Doğan geldi. Çünkü bunlar da tıpkı Toporof. Ellerindeki ışığı, halka yardım için değil, halkı, karanlığa gömmek için kullanıyorlar.

Tabii Toporoflar bu kadar değil. Her alanda birçok Toporof var. Toporfların temel özellikleri şunlar. Hepsi bilgili, hepsi disiplinli, hepsi çalışkan. Ama bu özelliklerini halkı aydınlatmak için değil, halkı karanlığa boğmak için kullanıyorlar. İşte Cengiz Çandar. Emperyalizmin desteklenmesi için günlerce yazdı. Bütün kavramları altüst etti.

Aristoteles'e göre, insana dili doğa vermiştir. Bu saptamadan sonra, konuşmakla, ses çıkarmayı ayırır Aristoteles. Hayvanlar da ses çıkarır çünkü. Konuşmak, haklıyı haksızı, iyiyi kötüyü ayırmak, özetle yargı vermektir.

Aristoteles'e göre doğanın verdiği dil yetisini, Toporoflar yanlış kullanırlar. Toporoflar, kötüyü iyi, iyiyi kötü, yanlışı doğru, doğruyu yanlış diye gösterirler.

Toporoflar son derece etkindir. Ülkeyi baştan başa kuşatmışlardır.

Bunlar kendilerine laik derler.

İslamcılarda da Toporoflar vardır. Onlar da din kanalından halkı karanlığa boğarlar.

İki kümenin Toporofları birbirlerine hasımdır. Ama halkı karanlığa boğmakta birleşirler.

Toporoflar bunu, dayandıkları sistem yıkılmasın diye yaparlar. Karanlıkta beslenirler. Bilgili olmalarına karşın soyutlama yapamadıkları için, şunu göremezler. Herşey zıddına döner. Karanlık aydınlığa dönecek. Beslendikleri sistem yıkılacak. Çünkü bu ülkede aydınlama için mücadele edenler var.

2 Kasım Cuma

Radikal'de, Pakistan İşçi Partisi Genel Sekreteri Faruk Tarık'ın yazısını okudum. Faruk Tarık Pakistan'ın dinci partisinin ikinci başkanı Baluch'a şunları söylemiş. "Bizim dinci partilere karşı asıl argümanımız askeri rejimle içiçe olmaları. Askeri rejim önemli kararlarda bunları kullanmakta. Ne zaman askeri rejim sivil hükümetle başa çıkmak istese dinci partiler kararların alınmasında ve pis işlerin yerine getirilmesinde kullanılır. 80'lerde Sovyetlere karşı savaşmalarının asıl nedeninin cihat değil, ABD doları olduğunu söylediğimde Baluch kızdı."

Bence sorunu, bütün açıklığıyla ortaya koymuş Faruk Tarık. ABD emperyalizmi, halkı sömürüden kurtarmak, halkı aydınlatmak isteyen bütün ilerici hareketleri müslümanlarla bastırdı. Müslümanların şimdi ABD'ye karşı çıkmalarının hiçbir anlamı yok.

Çünkü müslümanların bu tavrı ilkesel değil. Doğrudan doğruya yararcı bir politika.

Bugün ABD'nin saldırılarına karşı, dünyada ciddi bir karşı çıkış yoksa, bunun nedeni müslümanlardır.

Garip olan şu. Türkiye'de müslümanlar emperyalizm kavramını da kullanıyorlar. Emperyalizmin nasıl bir eylem olduğunu, bugün de bilmiyorlar.

7 Kasım Çarşamba

Kış geldi.

Birdenbire yağmurlar başladı. Sonra hava soğudu. Bugün güneş var ama, kış, kışlığını belli ediyor.

Paltolar, kazaklar, şapkalar çıkarıldı. Seresèrpe yaşamak yeni yaza kadar bitti.

Yeni yaz dedim. Yeni yaz var mı. Bence var. Yeni yaz bir yana, doğanın diyalektik akışında her gün yenidir benim için. Sıkıntılarıyla, üzüntüleriyle, sevinçleriyle her gün yenilenir zaman. Zamanı yenileyen doğanın hareketidir.

Bu yıl, yeni bir kışa girdik bence.

Bunun böyle olmadığını, hem zamanın, hem doğanın tek düze bir yapısı olduğunu düşünenler var. Bunun nedeni aynı mekanda yaşamamız. Aynı yollar, aynı odalar, aynı yüzler, değişimi gizliyor. Bu gizlilik yırtılmazsa, insan sağlıklı düşünemez. Çünkü hem zaman, hem mekan durmuştur bilinçte. Bu bilinç, doğada, toplumda olagelen değişimleri göremez, kavrayamaz.

Değişimi görememek insanda iç sıkıntısı da yaratır. Aynı mevsimler, aynı mekanlar, aynı yüzler, insanın umudunu kırar. Hayatın anlamı silinir.

Bu, bir bilinç durumudur. Takılı kalmıştır bir yere. Bu takıntıdan kurtulmak gerekir, değişimi kavrayabilmek için.

Yeni bir kış geldi.

8 Kasım Perşembe

Şimdi ben yazı yazarken, dişi kedi Şirine'nin nerde olduğunu söyleyeyim. Masaya atladı, çayı döktü, gitti kitapların üstüne yattı. Şirine tam karşımda kitapların üstünde uyuyor. Erkek kedi Ferhat, iskemlenin üstünde.

Birde Atölye'de kedi var. Topal. bir gece terastan düşmüş, çenesi hafif yaralanmış, yürüye yürüye gelmiş Atölye'ye.

Kimi arkadaşlarımız, benim Epiktetos dediğim topal kediyi anlamadı. Epiktetos, insan sıcaklığını seviyor. Öyle sanıyorum, insanların arasında mutlu oluyor.

Özellikle ben seminer verirken, masanın üstüne atlıyor, uzanıyor, orda bizleri dinliyor. Kimileyin gözgöze geliyoruz. Epiktetes'un esenlik içinde olduğunu hissediyorum.

Burdakilere geldikte... Şirine, incelikli, nazlı bir dişi. "Gel seni seveyim" diyorum, kimileyin benim gidemeyeceğim yerlere gidiyor, ordan beni süzüyor.

Şirine'nin gözlerinde çok derin bir hüzün var. Ben, hiç böyle kedi görmedim.

Ferhat'a geldikte... Çok meraklı bir kedi. Dolabın gözünü karıştırırken, ya da kitaplıktan kitap alırken, hemen geliyor, ne yapıyorum, ne ediyorum diye merakla bakıyor.

Pamuk, Şirine'yle Ferhat'ın teyzesi. Ama o bunu bilmiyor. Şirine'yle Ferhat'ın yanından geçerken mutlaka söyleniyor.

Pamuk'un annesini taşındığımızda tanıdık. Pamuk yeni doğmuştu o zaman. Pamuk'un annesi bize hiç alışmadı. İlkyazdan beri görünmüyor. Herhalde öldü.

Dün gece, Pamuk'un annesini düşümde gördüm. Yemek yedi, su içti... "Nerelere gittin" dedim. Bana baktı. Konuşacaktı belki. Uyandım.

9 Kasım Cuma

Dün, akşamüstü vapurla Kadıköy'e giderken fetişizm üstüne yazdıklarımı düşündüm. Fetişizme ilk karşı çıkan düşünür Ksenophanes'tir demiştim. Dışarıda, denize baka baka Ksenophanes'in bu işi nasıl başardığını düşünürken, cız etti içim. Carvakaları unutmuşum. Carvakalar, Ksenophanes'ten yaklaşık yüz yıl önce görünen maddeci felsefi bir okul.

Bu okul, ölümden sonra hayatı kabul etmiyor. Öbür dünya, cennet, cehennem, yalancıların, dolandırıcıların uydurmasıdır. Tek gerçek maddedir. Doğanın çeşitli oluşumları için tanrıya gerek yoktur. Bilginin tek kaynağı duyumlardır Carvakalar'a göre.

Bence düşünce dünyasında önemli bir kanaldır Carvakalar. Ama burda tutanamıyor insanlık. Evreni, evrende olup biteni açıklayayım derken hayali varlıklar yaratıyor, sonra bu varlıkların tutsağı oluyor.

Daha önce de söyledim. Bugün fetişler dünyasında yaşıyoruz.

Fetişlerden, kendini fetişleştirenlerden biri de Attila İlhan. Bugün gazetede okudum. "Yayın dünyasında yılın transferi" diyor. Bilgi Yayınevinden ayrılmış İş Bankası'na transfer olmuş.

Kaça transfer olduğunu yazmıyorlar.

Şimdi bu haberin insani bir değeri var mı. Yok. Ama fetişizmin karakteri bu.

Bu Attila İlhan geçen yıl, yazarların gençlik dönemlerinde kendisine gönderdikleri mektupları yayınladı. Şöyle bir baktım kitaba. Bütün mektuplar son derece özel. Hiçbir mektup edebi bir sorunu irdelemiyor.

Böylesi mektupları meta durumuna getirmek değer çöküşünün göstergesidir.

12 Kasım Pazartesi

Dostoyevski, Yeraltından Notlar adlı eserinin sonunda şöyle der, "... bizler, az ya da çok, yaşama alışkanlığını yitirmiş, aksaya aksaya yürüyen insanlarız. Hem de 'canlı yaşam'dan tiksinecek, onun lafını bile işitmek istemeyecek kadar yaşama yabancılaşmışız."

Ne kadar doğru, ne kadar canlı bir saptama.

Ben böylelerine ölmüş bit kabuğu derim.

Hayat böyleleri için yaşanmayacak kadar sıkıcıdır. En ufak bir sıkıntıda, suyu sıkılmış, sonra bir kenara bırakılmış bir limon gibi pörsük pörsük olurlar.

Oysa hayat, insanlaşma... özgürleşme yolunda bir mücadeledir.

Ama bu ölmüş bit kabukları tıpkı Dostoyevski'nin dediği gibi yaşarlar. "Şöyle deneme olsun diye, içimizden birine daha çok özgürlük verin, ellerindeki bağı çözüp yaşama alanını genişletin, üstündeki vesayeti kaldırın, bakın o zaman yeniden vesayet altına girmek için önce kendisi can atacaktır."

Dostoyevski daha sonra şöyle der, "Bize insan olmak, yani etiyle kemiğiyle insan olmak yük geliyor, bundan utanıyoruz, ayıp sayıyoruz."

Etiyle, kanıyla insan olmak...

N'olursa olsun, bütün olumsuz koşullara karşın bir arkadaşlığı sürdürebilmek... bir aşkı yaşayabilmek... Upuzun, ince bir çivinin bedene girişini hissedercesine üzülmek.:. acı çekmek.

Bir kırmızı karanfille en görkemli sevinci yaşamak...

Hiç gerçekleşmeyecek bir ülkü uğruna ölümüne mücadele etmek...

İşte etiyle kanıyla insan olmak budur.

Cengiz Gündoğdu

YILDIZ GÜNCESİ
1991-1992

İnsancıl Yayınları

DÜŞÜN Kİ

düşün ki memleket derdi yok
gezegenler umurumuzda değil
afrika bize ne

düşün ki geçim derdi yok
tencerenin karnı tok
kenardaki bize ne

düşün ki buğdayın emeği çalınmış
çalınmış nükleere baruta felan
cana ciğere canlıya felan

düşün ki öpüşürken bizde değiliz
yatağı çöl gibi yaşıyoruz
duygularımız ıssız ve yalnız

düşün ki kalemler çubuk
yürekler topak topak et
müzeye kaldırılmış merhamet

düşün ki burnumuzdan geliyor
annemizden emdiğimiz süt
hayır hayır böyle olmayacak
içindeki aşkı inatla büyüt

Hikmet KAVASOĞLU

Ne Mutlu

- İnsancıl Atölye'sinde yaşananlara dair-

Her şey filozofların gözü önündeydi:
Felsefe,
edebiyat,
tiyatro ve müzik.

Her şey filozofların gözü önündeydi:
Zar zor toplanan kira parası,
bir kova suyla yapılan temizlik,
akan çatı ve daha nice zorluk.

Her şey filozofların gözü önündeydi
Arkadaşlık dostluk hatta aşk;
söylenen şarkılar, türküler, marşlar,
çekilen halaylar ve kır gezisi tasarıları.

Her şey filozofların gözü önündeydi:
Enceklerin büyümesi;
topal kedinin şımarıklıkları;
onun yakalayamadığı farelerin cirit atması.

Her şey filozofların gözü önündeydi
Acı ve sevinç;
umut ve umutsuzluk;
gözyaşı ve kahkaha.

Ne mutlu ki tüm bunları yaşayanlara

İftiracılar ve çirkefler; dönekler ve nemelazımcılar; benciller
ve kendini beğenmişler; edebiyat starları ve enteller;... değil,
insanı daha da insanlaştıran,
filozoflardır tüm bu yaşananların tanığı.

Mustafa TABAK

İnsancıl Atölyesi'nde

AYDINLANMA SEMİNERLERİ DEVAM EDİYOR

FELSEFE

YAZARLIK

EKONOMİ

EKONOMİK POLİTİK KAVRAMLAR

EDEBİYAT

EVRİM KURAMI

ESTETİK

TİYATRO

MATEMATİK FELSEFESİ

YENİ DÜNYA GERÇEĞİ VE ORTADOĞU

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE MÜZİK

OSMANLI NASIL BATTI

TARİHİ SÜREÇTE KADIN

ASTRONOMİ

İNSAN FELSEFESİ